

— IMAGE DE — MARQUE

Имиџ Француске

Томислав Крсмановић

IMAGE DE MARQUE – Имиџ Француске

Београд, 2024.

Аутор: Томислав Крсмановић,
books@eunet.rs
+381-(0)64-3095176

Рецензент: Желимир Вукашиновић

Лектор: Јована Јовановић

Граф. уређење: Милош Богдановић

Издавач: Књижевно друштво Раковица
Београд, Мишка Крањца 7

За издавача: Никола Рајаковић, проф.

Тираж: 400.

Штампарија - Биро Граф Земун

Томислав Крсмановић

IMAGE DE MARQUE

Имиџ Француске

Београд, 2024.

Мишљења

Image de marque – имиџ- Француске.

Chemin de fer: ZAGREBAČKI kolodvor- БЕОГРАДСКА
Железная дорога
(Дубровник-Београд-Брисел 1955-1965-1974)

Jean Paul Sartre: L'intellectuel est au pouvoir, même s'il n'a pas obtenu le mandat

Др Желимир Вукашиновић:

Продор у наиву којом дете јесте, у наиву за коју се зрелост мора стваралаштвом изборити. Заблуде и последице.

Овај дневнички запис, у ствари роман, се помаља пред нама као сведочење, не дакле као пука историјска ретроспектива, доли као продор у историчност егзистенције. Утолико колико личан, укида Историју у њеној претензији да обухвати човека догађајем. Пројектује се спонтано како у прошлост тако и у друге две екстазе Времена: Садашњост и Будућност. Овде, у овом помаку, човек открива своју суштину. Из перспективе будућности докучује своју коначност, осведочава је егзистенцијалним. Сада, свешћу о “ономе што је било”.

Увиђамо тако да прошлост није на начин “онога што више није” него јесте и ово Сада, управо “као оно што је било”. Ово што је Данас, је настало од онога Јуче, а Сутра настаје из онога Данас и Јуче.

Открива се, овом екстатиком, човек из временитости, из своје смртности, коначности, као несавршеност, као грешност. Кроз оно искуство што Грци доживеше речју аитиа (омашка у смислу “пропушта”), човек бива отвореност која пушта Свет да се појави у својој интерној Истини.

Да ли су наши политичари грешили?

Продор у историчност, отварање капија Времена, сусрет је са суштином егзистенције. Не успева се у овоме домену човечанство одржати као епопеја: надире,

наиме, незадрживо човекова затеченост у властитој несавршености. Све што ће национална историја саздати у својој нивелацији прошлости је конструкција, грађевина, која својом монументалношћу прикрива суштину, темељ. Истину егзистенције у својему начину бивствовања.

Овај роман је стога демолирање конструктивизма ка Истини бивствовања, помак од себе-конструкције ка само-разумевању и разумевању уопште (мислим на човека као индивидуу, као нацију, гео-политику и као човечанство). Редукција човека на само један модус егзистирања је, опомиње нас својим уделотворењем сведочење Крسمановића, инаугурација неаутентичности. Конструктивност, следствено, бива насиље над Истином бивствовања, над оним што ЈЕСТЕ.

Грађење Историје зато и нема карактер истинског сабирања (саборности). Управо супротно, кулминира као рашомон. Из њега ниче коров егзистенције, које у тмину обраста све што је другачије, све Друго. Историја, сведена на конструктивност, јесте, према томе - неприбраност човечанства. Маса конфуса порађа велелепне глобалне пројекте у сумрак аутентичности човечанства.

Интимно искуство, попут овог са којим се овога пута сусрећемо, својом персоналношћу реафирмише индивидуум, али и прибере колективну димензију егзистенције усред расутости, усред неприбраности, усред раскола. Не треба, дакле, мешати субјективизам са оним кроз шта индивидуум проналази своју персоналност, своју личност, свој лик. Ту, тек се стваралаштвом у прибраношћу разабире човек - у индивидуалном и колективном смислу.

Морализација света сигурно не бива прави одговор. Поучавање се гуши у својој импотентности. Тражи се дело. Изван меда хуманизма, изван сваке хомоцентричне демагогије, само стваралаштво омогућава појединцу, али и народу да себе "ствара".

Ово стварање, немогућно без (само)разумевања, нема своју крајњу тачку. Оно је стално одговарање, утолико етичка пракса, која превладава свако "знање Себе". Отвара

се тако Свет као могућност, као онај који измиче габаритима Субјекта.

Није за Томислава Крсмановића ово дело тек једносмерни измак натраг, ово дело је продор у наиву којом дете јесте, у наиву за коју се зрелост мора стваралаштвом изборити.

Аутор је човек са Дрине. Дрина је симбол подвојености, али је Дрина и река - Ток. Протичући обезбеђује место сусрета свију нас у нашој трагедији, у суноврату наших идеала, у рађању нових.

Свест о бегу је премоштавање оног најопакијег вира Дринског, из чије дубине куља тло нашег приземљења.

Милош Богдановић, публициста:

Ни Француске ни Југославије, какве су описане у овом изузетном аутобиографском делу Томислава Крсмановића, више нема. Свет се у међувремену дубоко променио, а искушења су постала претешка за нове, размажене генерације. Зато ни граја на плажама, ни жагор у кафићима више нису исти. Чак ни залазак сунца на хоризонту, ни дашак ветра не доживљавамо на исти начин, јер више нема оних људи који су том времену давали шарм, смисао, лепоту и мирис. Међутим, ова сећања могу нас, попут времеплова, вратити назад и дочарати време и епоху који су заувек нестали са нашим старим очевима и мајкама, познаницима и пријатељима, угледним професорима и чувеним политичарима, али и многим непознатим појединцима, који су том времену давали свој јединствен дух и садржај. Данас је дошло такво време да чак и напудерисане и намирисане лицемере оплакујемо, јер су били небеска висина у поређењу са понором савремене генерације.

Др. Срђан Цветковић:

Томислав Крсмановић, упорни борац за људска права и слободе, се окушао и на пољу историјске мемоаристике и лепе књижевности.

Ради се о крајње занимљивом и узбудљивом роману у којем нас кроз узбудљиву романсирану социолошку

и политиколошку анализу, са пуно животности, па и љубавних догодовштина младог београдског студента и његове вршњакиње Францускиње Брижит, препуне галске духовитости и шарма, аутор води у трагику Другог светског рата, потоње друштвене експерименте кроз копирање совјетског друштвеног модела, сукоба са СССР-ом 1948. године и прокламовање самоуправне демократије и титоизма као трећег пута.

Ови његови записи су између осталог луцидна сведочења о заблудама наших политичара, због којих и данас подрхтава тло на Балкану. Бог високо Русија далеко.

Поред садржајног богатства којим нас аутора засипа, текст одликује допадљив и сликовит стил који читаоца држи прикованог за штиво, а дело сварљивим у једном даху. Ово сведочанство представља драгоцен прилог аутора проучавању историје менталитета балканског човека и политичара и осликава психолошки профил људи који су се калили на размеђу сукобљених историја и цивилизација и који су у таквим крајње натегнутим и шкакљивим околностима, доносили кључне политичке одлуке, понекад и недовољно извагане.

Др. Барун Митра, професор универзитета, директор Института слободе, Њу Делхи:

Читање књиге Томислава Крсмановића тако јасно одсликава корене трагедије која је снашла Југославију.

Јасно је да се корени простиру још много даље и пре Слободана Милошевића, и Тита лично. Овај романсирани дневник задира у главне узроке и корене, а то је разумевање феномена балканизације. Не ради се само о историјској или политичкој анализи, аутор је написао значајно истинско књижевно дело. Потпуно се слажем са Крсмановићем да постоје сличности између Индије и Југославије. Југославија није једини Балкан на свету. Као што смо дискутовали раније, есеј Ејн Ренд Балканизација је врло применљив за ову тврдњу.

САДРЖАЈ

Мишљења	8
I Увод	10
II Догађања	10
1. 1. септембар 1962. године. Писмо француској студенткињи	10
2. Буђење	11
3. Процес измене имица Француске	13
4. Летњи сусрети са страним студентима на Јадранском мору (1956-1962)	21
5. Интернационални студентски камп у Дубровнику у Вили “Рашица” (1959)	25
6. Суворовци у Међународном студентском кампу у Задру (1960)	29
7. Опет у Студентском одмаралишту у Дубровнику (1962)	31
8. Брижит, студенткиња славистике из Париза (1962)	38
9. Французи (1955-1962)	40
10. О имицу Француске са Брижит (1962)	48
11. Професорка Високе школе у Шампањи (1962) ...	64
12. Изгубио сам радно месту у Интернационалном студентском кампу у Вили “Рашици” у Дубровнику (1962)	83
13. У београдском кампу у Сребреном (1962)	85
14. Вела и ја смо упознали две Русиње из Лењинграда (1962)	87
15. Сребрено (1962)	91
16. Брижит ме посетила у Сребреном (1962)	92
17. И Сребрено је место узбудљивих сусрета (1962)	97

18. Сусрет са студенткињом из Босне (1962)	102
19. Да ли ћу икад опет срести Брижит (Сребрено, 1962)	104
20. Повратак за Београд (1962)	105
21. Нова преписка са Брижит (Београд, 1962)	105
22. Превирања у земљи (1962)	107
23. Почињем да учим (Београд, 1962)	108
24. Сећања на посету брату Бори у Бриселу (1962) ...	110
25. Како да се ослободимо балканског наслеђа (1962) ...	112
26. Спремање испита (1962)	114
27. Опет смо посетили породицу Беатовић (1962)	115
28. Предаја штафете другу Титу (1963)	132
29. Екстаза, на мој начин (1963)	134
30. Југославија у превирању - излаз у уласку у европску заједницу народа (1963)	136
31. Брижит најавила да 20. јула долази у посету Београду са делегацијом из Провансе (1963)	137
32. Делегација Провансе у посети завичај (јули 1963) ...	140
33. Дипломирао сам на Економском факултету у Београду (1963)	148
34. Боравак у ЈНА – Југословенској народној армији, служење војног рока (1963-1964)	150
35. Повратак у Београд, војна обавеза завршена ...	179
36. Прво запослење (1964)	180
37. Мутна времена	195
38. Одлазак за Брисел (септембар 1965. године)	197
39. Шта чинити? (1971)	198
О аутору	199

I Увод

Овим романом имам намеру да се изјасним о прошлим догађајима, који су нас водили у данашње исходе. Желим да обзнаним моја тумачења описаних догађања, личности и околности, која су понекад другачија од уобичајених клишеа.

Постепен увид у хронолошки поређана поглавља ће љубопитљивом читаоцу омогућити да спозна да се овога пута не ради, како би се то могло на први поглед помислити, о монотоним научно- дидактичком штиву.

Напротив, странице ових списа су препуне узбудљивих животних догађања. Записи повремено постају узбудљив љубавни роман.

Бројни јунаци овога кратког романа су аутентичне личности, са пуним именима и презименима (понегде, за потребе дискреције измењеним). Догађаји су стварни.

Покушавам да кроз њихове животе и судбине прикажем поступке, узроке, разлоге и идеологије, који су у прошлости и те како кројили нашу националну судбину.

Гурџијев: Све је повезано.

II. Догађања

1. 1. септембар 1962. године. Писмо француској студенткињи

1. септембра 1962. године у малој собици стана на трећем спрату у бучној и прашњавој Карађорђевој улици број 50, недалеко од београдске Главне железничке станице, нагнут над избледели сточић, писао сам студенткињи славистике из Париза, коју сам упознао летос на мору у Дубровнику. У писмо сам ставио разгледницу на којој се види Споменик захвалности Француској на Калемегдану.

2. Буђење

Нешто необично поче да се са мном догађа, сопствене мисли се заковитлаше, као хартијице са тротоара захваћене снажним налетом кошава. Погледах са висине панораму широке бучне Карађорђеве улице, уплетени телефонски каблови, севнуше трамвајске покидане жице, треснувши звучно доле негде на заклопарани трамвај, зашкрипаше кочнице, гломазно метално возило укочи у месту, камиони су брундали.

Као да се свет око мене убрза, заталаса, поче да се окреће у круг, учини ми се да се нађох на рингишпилиу што ме забаци високо изнад кровова, чух сетни писак савског тегљача шлепова.

Почех да се расањујем, Нисам ништа друго могао да учиним, до да препустим да мисли теку скоро ван мога опипљивијег уплива.

То није био непријатан, него више необичан догађај, за мене све занимљивији.

Као из полусна почех да спознајем садржину узбурканог сплета помисли што ми почеше да убрзано струје кроз главу.

Читао сам Фројда, наишао сам на израз” извлачење потиснућа из подсвести”

Ово је по први пут у моме животу да на овакав конкретан начин понирем у себе, да се сусрећем са својим најтананијим давно заборављеним мислима.

Ја бих мисао античког филозофа - УПОЗНАЈ СЕБЕ, саопштио мало другачије - ПРОБУДИ СЕ. Тада сам у Америчкој читаоници у Београду наишао на брошуру на енглеском језику о необичном мислиоцу Георгију Гурџијеву: Људи нису свесни себе, живе у некој врсти хипнотичког сна, функционишу као несвесни аутомати, роботи.

Препознах у себи, по први пут присуство онога што се зове подсвест и онога другог што је свест. Тргнух

се, као да се пробудих. Постадох свестан себе. Почех да постајем свесно биће.

Невероватно сазнање. Као да се нагнух над свој лик у огледалу, над дубок амбис. Болан је тај чин личног освешћивања, изласка из подсвести у свест. Био сам узнемирен.

Али се нисам предавао нити устукнуо. Ићи ћу до краја..

Имп्रेसиониран сам мисаоном дубином Гурџијева. У понечему се не слажем са њим, има и свесних, пробуђених појединаца. Неки, кад се сусретну са буђењем, преласком у будно стање, се панично тргну од свога лика. Један филозоф је казао:” Има их прилично који цео живот беже од себе”.

Колико је човекова личност слојевита.

Моја унутрашња превирања нагло прекиде олујни ветар, дуну свом силином кроз собу, прозор није био добро притворен, неко је нагло отворио врата у ходнику стана, муњевита снажна промаја разнесе увис папире са стола, зазвечаше стакла, поломише се окна и стрмекнуше се треском са трећег спрата стана право на тротоар испод зграде.

Отворих што брже могу широм прозор, нагнух се у провалију испод, срећом доле није било никога на тротоару. Са великим олакшањем, да још једном проверим, сјурих се низ степенице. Лакну ми, нигде никога. Каква сретна околност да баш у том тренутку нигде није било никога доле на тротоару. Устрчах уз степенице, лебдео сам да се што пре нађем у сабласној собици.

Необична одигравања ме спопадоше заверенички, препустих им се да ме понесу, као топла матица летње Саве.

Којекакви необични проницљиви уљези, гњурци подсвести, забавни човечуљци однекле би из дубине

моје узбуркане личности из потаје се завлачили у мождане вијуге, ловили тамо подводним харпунима најтананије мисли. Када их се досегну, као да одјекну подводни благ удар харпуна у рибу, набоде је, изнесе најскривеније дубоко потиснуте мисли на ниво свести.

Из дубине, из неке закључане унутрашње фиоке бих почео да препознајем одавна догађања. Хтео бих да једну, по мени значајну помисао обелоданим, да постанем учесник дебате. А нешто у мени ту помисао снажно гурну у заборав. Глава ми клону на сто. Задремах. А немам навику да преко дана придремам.

Од почетка овога повремено полусвесног мисаоног процеса, а много више се догађало нешто иза изаумља, мењале су се, укрштале свакојаке мисли о једној јединој ствари.

3. Процес измене имица Француске

Удубих се, полако почех да назирем, ствар о којој су се у дубини моје личности ломила копља, водила се некаква тиха расправа, свакојаке мисли су се ројиле, пробудих се - била је управо Француска, били су то Французи...

Питах се, зар су у мени та лична потиснућа у подсвести о Француској, поседовала толико снажне емотивне набоје? То се сада показало, из нечега у мени непознатог, изливале су се као лава, свакојака сећања на ову необичну државу.

Углавном сам је видео у живим бојама, тргнух се, па није ни са том државом увек баш све било идеално, препознајем у мојим помислима.

Утом чух у предсобљу, да старији брат стави на грамофон стару грамофонску плочу са избледелом сликом прелепе плаве девојке дирљивог израза лица, тако подсећа на слику младе Немице коју смо затекли у нашем новом стану кад смо се из Ниша доселили у

Земун Нови град 1951. године. Зашкрипа стара игла по изгребаној грамофонској плочи, наш стан преплави до суза осећајна мелодија: "Тумбала, тумбалалајка", чинило ми се да се лепа девојка савија, уздиже и лебди крилцима као анђео кроз нашу собу. Слушао сам је толико пута, доводила ме је до екстазе, личи на словенске мелодије. Сазнадох од брата да је то песма на јидишу.

Музика тако чудесно делује на моја расположења. Одавно то поимам.

Да ли сам у стању да тумачим струјања две врсте контрадикторних утисака о овој држави, сударали су се, ломили једни о друге.

Час бих падао у полусан, па би стварност постајала мутљикава јава. Ноћу често сањам, али се ретко ујутру присетим садржине снова. Једног упорног сна сам се ипак због нечега стално присећао. Један од њих из тога сна који се често понављао, највише ми се урезао у вечити жалосни незаборав, таласао се у полутами као кобра пред факиром, личи ми на неког високог, покрупног, али помршаваог и бледуњаваог смећег човека кога сам видео недавно у бескрајним одајама једног министарства, тада ми је деловао као сујетни моћник, мудар и самоуверен, повремено би посматрао дрско са висине оне у пролазу, они су га снисходљиво ословљавали клањајући му се дубоко: Поштовање, поштовање. Чини ми се да је ипак имао у себи нешто добро, био ми је због тога помало драг. Али та његова доброта се повлачила, нестајала негде дубоко у његовој узбурканој подсвести.

Осећао сам сада у мојој собици, у благом полусну, или полујави, како опет пулсирају његове мисли измешане са мојим, као сијамски близнаци, и сада ми се стално исцртава у мислима његови лик и издужено кошчато тело, кратак и прилично снажан, иако блед од

неког премора, ипак жила од човека, наш човек са ових простора.

Свашта долази у снове, сањам да је он од неког задужен, да ме стално и ноћу без престанка надзире.

Зашто, због чега сам ја било коме интересантан да се толико бави са мном?, питао бих се без престанка.

Због нечега је и сада у полусну, полујави, забринут, пулсира заједно са мном целу ноћ, као и у дубоким ноћним сновима. Не знам где се завршавам ја, а где почиње он, гледа ме без престанка нетремице, чита моје мисли - тако ми се чини, без мржње, чак са скривеним далеким симпатијама, као неки далеки рођак. Велики и моћан, али који због нечега не сме да испоји да сам му ја на неки начин драг, насупрот томе, покоран је некоме горе - наређење извршење.

Коме се он то стално правда, чија наређења извршава без поговора? - питам се. Не жели да се стави отворено на моју страну. Гледа само себе, егоиста је, помислио бих повремено.

Али шта он може уопште да учини? Он је ту само посматрач, трудим се да проценим, као да има неку епизодну улогу, споредни играч, слепи извршилац. Егзекутор. Откуд он ту? Ко га је и зашто поставио? Зашто је прихватио овакву незахвалну улогу?

Мора да су те особе од којих он тако зазире, неки врло моћни тајанствени људи?

Нису одавде, види се то по њиховом изгледу, негде су врло далеко, хиљадама километара одавде у белим палатама пред којима сјаје новцати аутомобили, послуга само лети - тако сневам.

Ми смо мала држава, народ без утицаја, морамо бити послушни.

Откуд ја у томе? Шта они хоће од мене?

Осећам, више него што их видим, неке тајанствене моћнике, са неке трибине ме осматрају, меркају, као

што у арени посматрају гладијаторе и лавове. Или као што римски патрициј купује роба на пијаци?.

Назирем неко разумевање, као неко самилосно уважавање? Или би хтео да тако буде.

У полусну сам свестан да је то све само привид стварности, сан. У сну се свашта сања.

Изгледа да кажу Рођаку надзораватељу нешто похвално за мене? Рођак сину, чини ми се да помисли да смо ми виталан и несаломљив народ, као да је шапутао слећен од страха ЖИВЈЕЋЕ ОВАЈ НАРОД! Можда има децу, моје вршњаке, стрепи за њих? Да ли је он комуниста? Да ли верује у Бога?

Раније је када сам га видео деловао као врло охол, достојанствен моћник, сада му је лик сличан помало последњем пословођи у фабрици ДАВИД ПАЈИЋ, или електричару који нам је недавно поправљао инсталације?

Предтим странцима је охоли бирократа сада наједном постајао покуњен, преплашен, обезвређен, као да је последњи статиста у некој игри, где има безброј играча, физикалац који има за задатак да обавља најпрљавије послове.

Да ли је он тога свестан?

Сетих се саобраћајца који испред Хотела Москве на Теразијама са некаквом палицом у рукама управља елегантно саобраћајем, као да је играо балетску партитуру час лагани танго, па би се обртао око своје осе у ритму тротактног валцера, умео ја да се размахне кракатим ногама, нагло би зауплитао фокстрот, да би стао на сред широке улице Маршала Тита тачно испред Хотела Москва, да помамно дрма Ужичко коло. Одјекнуо би плесак радознале руље на тротоарима.

Мало се расаних. Као у полусну, као да се преко кровова однекле сјурише у моју собицу двојица мени потпуно непозната невидљива саговорника. А знам

да сам сам самцијат у мојој собици. Осврнух се, нигде никога...

Немам снаге, као робот повремено бих се осврнуо скоро неприметно, тражећи их поспаним погледом, а знам да их ту нигде нећу спазити. не видим их, али ми се стално причињава да су ту негде конспиративно засели иза стола, у неки буџак. Стално се осврћем да их видим, нема их. Ту су негде невидљиви притајили се. Замишљах их, накомостили се, као два боксера, али нису никако спремна да крену један на другога. Један је ставио леву и десну руку на лево и десно колено, а онај други је истурио испред себе скрштене руке на грудима.

Као два обешањака ко зна из какве плаве раздаљине изаумља, изгледа да су орни више за некакву интелектуалну расправу, него ли за физикални клинч на рингу. Сместили се однекле у моју собицу преко симсова зграда и кроз стакла прозора. Па несташе изненада негде, стрекнуше се у јато голубова што гласно прелетеше ка оближњој Сави.

А као да су још увек ту негде.

Опет се осврнух.

Кинухнеколико пута. Опет бих умислима пребројавао удаљеност до Саве и Дунава, и натраг, једн, два, три, четири, пет, шест, па исто толико унатраг. Имам обичај да одбројавам своје кораке. Мучи ме понекад повремен јак бол у стопалу. Па престане.. Нешто прхну, плавичасти голуб заклепета крилцима однекуда право у моју собицу, стаде на мој сто, гледао ме је престрашен и немоћан, није имао куд, очекујући моју милост. Узех га у руке, није се мицао. Треба му опоравка. Ставих га на ножице на симс. Замахну крилцима и одлете у плаво небо, тамо ка реци.

У полусну, у полујави, они са трибина, стране дипломате што их видех на Првомајској паради, не

скидају дурбине са мене, један личи на Нерона кога сам видео у филму како ужива у борби гладијатора са лавовима, скиде дурбин са мене, као са роба у арени баченог лавовима, смешкао се фараонски цинично и задовољно, помало блентаво. Откуд он ту међу мудрима? Истурили лица као месије, да гледају наше снажне младиће како снажно газе, смешкају им се са некаквим претећим уважавањем, скоро дивљењем..

Откуд ја са дипломатама? Прошле зиме сам боравио месец дана у Студентском одмаралишту на Златибору, истекао рок, нећу да се враћам за Београд из зимског раја, маме ме неоодољиво на месечини снежне падине, залеђено језеро сјакти на сунцу из плавог неба. Као да ми из Београда стиже телеграфска порука од оних дипломата што их видех на трибинама испред Скупштине на Првомајској паради- одмах да се вратиш за Београд, требаш нам.

Прибрах се. Прво и прво, смирено покушавам да себи разјасним енигму, откуд мени таква лавина размишљања, истинска опсесија о Француској?

Као да се из дубине језера на његовој мирној површини распукну мехурић, постадох свестан, ја ипак подуже страсно размишљам о тој великој држави.

Па да, писање ове разгледнице шармантној девојци Францускињи, је подстакло бујицу подсећања.

Одавно сам се питао, ова велика земља, хиљадама километара удаљена, а због нечега духом нам тако блиска. Вероватно је у питању универзалност људског духа Француза, *egalite*, *liberte*, *fraternite*, Марсељеца. У Француској се нико не осећа странцем, чак и ако спава са бескућницима испод мостова Сене, то је један од мојих досадашњих доживљаја Француске.

На сваку и најмању негативну помисао о Француској и Французима, би се однекле јавио у одговор убедљив контрааргумент. Борила су се у мојој свести, давна

потиснућа извучена из подсвести, два различита мишљења о Француској. Није ту било надмености, или зле воље, више је то било некакво учтиво дипломатско интелектуално мачевање.

Потрајало је. Настаде смирење.

У року од мало више од пола сата се сабрах.

Постаде ми јасно да је сада моја представа о Французима и Француској тако рећи из корена измењена. Видех је сада као јаку, економски и војно моћну државу, супер силу, као што су Америка и Енглеска.

А до тако рећи малопре моја представа о Француској је била у много чему другачија.

Као да сам залутао у новооткривени путељак, околу у трави исцепане крхотине раније слике Француске. Као да је прохујало изненадно невреме.

Био сам нагнут над себе, над своју подсвест. Откуд мени такви детаљи о овој великој земљи? Зар је могуће да сам ја сва та сећања чувао негде дубоко у себи. А мислио да сам их позаборављао.

Објаснићу зашто је средином 1950-их година Француска у мојим очима била некако клонула. Није ми у почетку било довољно јасно шта се дешавало, зашто је до тога дошло?

Откуд мени такво занимање за ову необичну земљу, откуд мени сва ова необична и контрадикторна духовна интроспекција

Досадашња представа о Француској у дубокој кризи идентитета, створена у мојој перцепцији тих година, питам се ипак у којој мери је тачна, је постепено бивала потискивана све новијим и новијим опречним утисцима и сазнањима. Зар је могуће да се ја свега сећам, свих тих ситница, утисака, све до оних најбаналнијих детаља?

Откуд у мени таква изненадна бурна сукобљавања и надвладавања ове две контрадикторне представе о

Француској? Зар је могуће да је та земља у толикој мери побуђивала моју пажњу? Зашто?

Као да се пробудих, у дубини моје личности годинама је се одвијао подсвесни мисаони процес о Француској и Французима, радио је своје, без да сам га на нивоу свести био у довољној мери свестан.

Ова два опречна сазнања су се у мени у забораву прошлих година тихо као жива, расправљала, као да су два играча шаха муњевито размишљајући брзопотезно размењивали потезе. Нису нервозно лупали фигурама по шаховској табли, префињени ривали, учтиви, на различитим позицијама а беспоговорно се уважавају међусобно.

Француску сам одувек видео као велику земљу, слободну и за клошаре и свакојаке бескућнике и вагабунде, Французи су за мене велики народ који је у много чему задужио људску цивилизацију.

Зачудих се, поједини Французи које сам последњих година сретао лети на Јадранском мору повремено би заизгледали повучени у себе, неки од њих скоро утучени због нечега.

Све у свему, другачији од моје дотадашње дубоко усађене представе о моћној Француској.

Да ли је мој утисак о њима рационалан? Можда ми се тако учинило? Нешто у мени ми је као суфлер дошаптавало: сачекај док сазнаш више, док стекнеш какав такав репрезентативнији узорак перцепција.

Позната ми је Фестингерова теорија когнитивне дисонанце, људи су склони да са новим сазнањима мењају своје представе и ставове. Управо то је овога пута самном по среди, рекао бих.

О Француској сам толико слушао од раног детињства, читао француске писце, гледао филмове, слушао у истинској екстази француске шансоне на радију. А Француска и Србија, то је дуга прича сарадње и

позитивних емоција, још од Првог светског рата. И у ранијим меандрима тамних прохујалих векова.

Утолико ми је било нејасније шта се све у тој моћној држави дешавало од краја Другог светског рата, и за време њега, низала су се догађања, искрсавала из заборава, која су ме повремено збуњивала и доводиле у недоумице.

Као да их сада однекле, изненада извуче нечија невидљива рука и постави их у моју свест.

Овакав истински brain storming у мојој глави, нисам нимало непријатно доживео, што би понеко могао помислити. Напротив, било ми је то прилично забавно и узбудљиво. Иако је необично, нисам био склон да томе придајем нарочиту пажњу

Цело време док је тај унутрашњи запенушани процес радио своје, био сам притешњен, збуњен гурнут у страну.

Не прихватам улогу статисте у својој подсвести, као да се демонстративно усправих: Тако не може. И ја сам ту присутан, и у свести и у подсвести. Уствари се батргам да подсвест утопим у свест. Хоћу и ја да учествујем у тој страсној расправи.

Једно ми је јасно, није ми мањкала луцидност да схватим да се нешто необично десило са мојим размишљањима и представом о овој земљи. Све се одиграло брзо, неумољиво.

Постепено почех да се присећам шта је све претходило оваквој мојој изненадној измени представе о Француској, и како је то све настало.

4. Летњи сусрети са страним студентима на Јадранском мору (1956-1962)

Последњих година лети сам сретао стране студенте и студенткиње на Јадранском мору. Ови сусрети су временом, стицајем животних случајности и

околности, све више побуђивали мој нарочит интерес за ову велику западноевропску земљу и њен народ. У почетку ових спознаја, никад ми није падало на памет да се запитам, откуд мени такав интерес за ову земљу.

А он је био све присутнији?

Као студент Економског факултета у Београду сам од 1956 године у летњим месецима био запослен као послужилац хране страним студентима у београдском Студентском интернационалном кампу у вили Рашица у Дубровнику. Посао је лак, , једноставан, дође се до госта, покаже му се јеловник на неколико светских језика, он изабере, и онда се храна доноси на пластичном послужавнику-платоу.

Ово радно место је, тек касније схватих, унело корените измене у моме животном сазревању. *Les voyages forment la jeunesse* (Путовања формирају младост) присетих се француске мудре мисли, иако не знам француски, нити сам га имао као предмет у гимназији, упамтио сам ову француску мудрост, како се изговара и пише.

Имао сам лети на мору прилику да упознајем младе из целог света, усавршавао бих мој школски енглески, помало и друге стране језике.

Нисам у тим летњим данима у друштву студената из Европе из целог света, никако заборављао да сам од раног детињства био у правом смислу речи заљубљеник књига, читао сам сваку књигу која би ми пала у руке идентификовао се са јунацима светских класика, Фројда, Шекспира, Толстоја, Достојевског, Виктора Игоа, Франца Кафке, Балзака, Гогоља, Чарлса Дикенса, Радјарда Киплинга, Хенрика Сјенкјевича, Ничеа, Гетеа, Томаса Мана, и многих других. Занимљиво, са изузетним интересом сам проучавао Библију. Откуд такве мудрости у тим давним временима? Кратке, са неколико речи саопште све.

У далеком детињству присетих се тада у Дубровнику, читање књига је постало нешто најузбудљивије и најлепше у моме животу. По библиотекама Јужне Србије где смо тада живели, лети у удаљеном азбуковачком селу на обали пенушаве Дрине, у слепом цреву Балкана, тражио бих свугде књиге, по ћошковима, превртао по орманима, распитивао се код сродника, пријатеља и суседа. А када бих пронашао било какву купусару, одмах бих утрчао у собу. Завлачио бих се хитро у кревет, нестајао са књигом у рукама, сатима, данима, селио бих се у други свет, живео на другом месту, са другим људима, дружио се са драгим јунацима књига, удубљивао се у њих, у њихове судбине, поистовећујући се са њима. Путовао сам тако у разне земље, далеке пределе, историју, навике.

Засјакта ми у рукама књига са бујним браонкастим кожним корицама, арабеске у посребреним нијансама, султан седи на камили испред џамије. Библијски мудрац описује пустињу. Тако сам прочитао причу о Шехерезади и Хиљаду и једној ноћи. Затим су ми запале у руке књиге у издањима Кадок и Плава птица.

Једна прича ми се заувек урезала у памћење. Догађа се у Нормандији, породица из Париза дошла да проведе неколико дана распуста, деца отишла да се играју поред мора заједно са децом мештана. Са њима је младић, мештанин, нем је, снажан и висок, градска деца се испела на високу хрид, наиће бура, зароби их. Кроз таласе до њих се провуче неми џин, спасао их. Мислим да се звао Баија. У селу настаде славље. Затим ми је запала у руке прича о рату Земљана против Марсоваца, цела Француска на ногама, паника, Марсовци се искрцавају у Хавру.!

Роман Андре Жида, млади Лафкадио и његова породица, дошли у 19. веку да проведу одмор од три недеље у Далмацији, каква занимљивост, радња се

догађа у нашој земљи. Јунаци романа кажу да нигде нису упознали тако здраву климу: тронедељно летовање их је препородило, вратили су се у њихово место у Француској одморни, пуни снаге и новог оптимизма. Лафкадио изађе да прошета, у главној улици избио пожар, зграда у пламену, унутра вришти лепа девојка. Лафкадио скочи неустрашиво у пламен, појави се из ватре и дима, држао је у наручју престрашену лепу девојку. Напољу га дочекаше овације окупљене знатижељне светине.

На мене је такође оставио снажан утисак француски покраћи роман „Тартарен Тарасконац би се појављивао на магарцу, а магарац је мени тако смешна животиња, мада ме је помисао на њега помало нервирала.

После тога узех књигу руског писца, који описује доживљаје Насрадина Хоџе у Бухари, опет са магарцем. Магарац је забавна животиња!

Читао сам у једној књизи да се у америчким школским букварима налази причица о Џоу Магарцу, врло јаком човеку, пореклом Црногорац, радио у америчким топионицама челика, толико је био јак, да је у устима, претурајући језиком по непцима, израђивао од усијаног челика најразноразније мале предмете.

Мама је задовољна што волим да се удубљујем у књиге. Видевши да читам књигу о Сибиру, прекиде ме узбуђена: “Када сам била ученица, прочитала сам књигу руског писца, коју никад нећу заборавити; звала се Велики Ван, то је прича о руском сибирском тигру“.

Кафка ми је открио тајанствене завијутке Средње Европе, побудио машту. О чему се ту ради?

Сада сам у додиру са младима из Европе био у прилици да се срећем са Европљанима, не само као раније у књигама, него у живо. Схватих тих летњих дана у Дубровнику да ми је тај доживљај личног, европског идентитета опстајао све до тадашњих дана. Ти млади студенти из Европе су ми били тако духом

блиски, познати. За мене је било радосно откриће да су они управо онакви каквим сам их препознавао, док сам читао књиге поменутих аутора.

Ово запослење сам добио захваљујући политички утицајном колеги са београдског Економског факултета, и другу, Љуби Аксентијевићу, званом “Жак”. (узгред, његова мајка је Францускиња. Примедба аутора).

Био сам истински сретан. Бесплатно спавање и храна, мало џепарца, доста слободног времена за купање на дивним оближњим песковитим и стеновитим плажама, дружење са младим из целог света.

5. Интернационални студентски камп у Дубровнику у Вили “Рашица” (1959)

16. јуна 1959. године скоро да никога није било у Интернационалном студентском кампу лоцираном у сликовитом комплексу “Вила Рашица”, у медитеранском зеленилу, на брегу изнад сиње морске пучине на Лападу, у удаљеном предграђу Дубровника.

Празни шатори, пусте просторије, нигде никога у ресторану и башти..

Од пута уморно особље поче да пристиже са пртљагом из Београда. Директор летовалишта је београдски глумац Воја Мирић, београдски политички активиста, плав сувоњав млад човек, интелигентног и проницљивог лика.

17. јуна дођоше аутобусима две велике групе студената, једна из Немачке, друга из Француске. Младићи и девојке бледи и уморни од напорног путовања, су излазили из паркираних прашњавих аутобуса, чврсто држећи у рукама пртљаг, упутише се право у рецепцију, нестрпљиви да добију своје шаторе. Онда на ручак, и одмах на плажу, која је недалеко, мало низбрдо кроз сунцем сасушену пољаницу испод шаторског кампа у подножју брда.

По подне пристиже још неколико група. Студентски камп се полако пунио.

Дошао је оркестар из Београда, и неколико музичара Београђана који живе у Паризу. Откуд Југословени у Паризу? Како су се нашли тамо, границе Југославије су затворене?

Госте су увече забављали певачи Радослав Грајић, звани “Граја”, Босанац, пева смирено, више личи на научника, него ли на естрадног уметника. И Крста Петровић, кошчат и помало заобљен, у исто време духовит водитељ и надарен певач. Прави шаљивџија, забављао је госте из Немачке својим соло тачкама и неуобичајеним гестовима, Немци су му расположени додавали пиво у конзервама, то је за нас новина, пиво се овде продавало само у флашама. Немцима је био симпатичан, прозвали су га “Гештојбниц”, не знам зашто, да ли то име нешто значи на немачком. Мислим да се плавим Немцима свиђао, иако је био изразито црномањаст, не само зато што је духовит забављач, него и због тога што је повисок и кошчат.

СТИЦАО САМ УТИСАК ДА СЕ НЕМЦИМА ВИШЕ ДОПАДАЈУ ПЛАВИ, ДА ИМ КАО И НАШИМ ЉУДИМА, ИМПОНУЈУ ВИСОКЕ ЉУДИНЕ.

На плажи сам понекад са Мирославом Караулцом. Он је Сарајлија, студирао је у Француској, полиглота, био је у пратњи Тита на путовањима у афричке земље. Казао ми је поносно да је књижевник Оскар Давичо велики светски интелектуалац, да говори течно неколико светских језика. Па то је дивно да имамо таквих врхунских зналаца, утолико ћемо као нација бити вреднији, и ти говориш француски као српски језик, тако мислим.

Наши музичари који живе у Паризу, су бледуњави и сувоњави, слични Французима које сам досада сусретао. Како средина делује на људе, по изразима

лица и понашању више личе на Французе, смирени су, говоре тихо, не млатарају рукама када разговарају. Као да су носили некакву запретену тајну која им даје психолошку предност над нама одавде, који гестикулирамо и говоримо гласно, чита им се на лицима нешто као “ми знамо, ви не знате”.

1. јула је све врило. Камп се испунио.

Свако вече је игранка. У паузама наши домаћи гости се ухвате и играју коло,. Странци су са стране скићили знатижељно у такорећи уличну фолклорну представу Стасити Срби и Српкиње енергично дрмају Ужичко коло, поносни пред странцима и странкињама, у коло се као по правилу ухвате грмаљи. Странци имају изоштрену перцепцију ликова и поступака, проницљиво су жмиркали и у себи се због нечега тајанствено премишљали. Загрми оркестар “Игра коло до кола, чуло се до Стамбола”.

Лично, никад у животу нисам играо коло, не знам да га играм, то ме никада није привлачило. Без обзира на ово моје опредељење, кола су врло лепа, волим их.

Уз степенице подијума за музику се хитро успе, скоро устрча, повисока витка плавуша, присутни узбуђени појавом заносне девојке, усташе са столова, стојећи одушевљено запљескаше, тако је привлачна, има интелигентно лице, као да је америчка филмска глумица. Лелујајући се заводљиво, али врло одмерено и префињено, узме звучник у руке, нежно га је опипавала, као руку свога драгога, стаде наред бине, па љупко забаци чуперак плаве косе са чела и запева у лице своме безнадежно заљубљеном момку са београдске штрафте, тражила га је погледом у маси што се одушевљена окупила, једва је чекала да вољеном запева на ухо Чубчик чубчик, чубчик кучерявый, спомињала је каторгу (изгнанство) у Сибиру. Развевайся чубчик по ветру, поново још љупкије забаци чуперак са чела.

Одмах сам је се сетио, певала је ту исту песму увече на игранци у Клубу медицинара Медицинског факултета у Београду.

Раньше чубчик я тебя любила. А теперь забыть я не могу, одложи микрофон. Поклони се задовољна присутнима.

Још, још, бис, зачу се одушевљење са свих страна из публике.

Поклони се па опет као вила узе микрофон у руке, башту Виле Рашице испуни сетна мелодија пуна емоција: Вижу ниви, вижу поља, вижу реки и морја, ета рускаја природа, ета рускаја земља.

Занимљиво, сви воле руске песме, и присутни Немци, сви почеше да гласно узвикују: Браво!

Запева стару руску војничку песму, све се орило, Под звиздам Балкана, окрете се присутнима који јој се приближише, скоро да је опколише.

После ове песме настаде истинско весеље безбрижне светске публике..

Ми Југословени смо поносан народ, то је лепо, али не треба да се поносимо само својим снажним момцима и заносним девојкама, већ да будемо и стручњаци, научници, да будемо културни и да се разумемо у суптилне завијутке модерне политике.

Све ми се више чини откако присуствујем оваквим међународним сусретима , да је култура једног народа од изузетне важности у међународним тихим позиционирањима, које овде изненађен почех да назирем.

Треба умети проникнути у бит нечега.

Сунчао сам се на крову приземне зградице на плажи на Лападу у Дубровнику. Осетих благе мекане ударе у леђа, одби се од мога тела неколико гњилих жућкастих смокава. Видех доле у трави младића мештанина, који

ме је гађао смоквама, држао је још један мекан плод спреман да га хитне ка мени.

Сићох. и обратих му се учтиво: ”Зашто ме гађаш смоквама?” Он се без речи хитро удаљи и придружи групици младића мештана, као по команди опружише се у траву да се одморе од партије фудбала. Гледали су ме радознало, нисам назирао да су љути на мене, нити било какву аверзију. Уместо тога, на први поглед празни погледи. Како су испружили тела, положај њихових руку, суздржани грчеви тикова на лицима, су му поручивали нешто сасвим друго, забавно, топло.

У том ми се придружи атлета Бошко Барачки.

Они се дискретно разиђоше.

Испружи се недавно поред мене на врућ бетон на тој истој плажи плав млад човек, скоро младић, мешатнин, ништа у њему није било подозриво према мени, због нечега осу провокативно на Русе. Више у шали, него у намери да се натичем са њим, окренух му се у лице: ”Руси су први одлетели у космос, Гагарин, гагара на руском значи птица”. Смешкао се лукаво, због нечега је тријумфовао.

6. Суворовци у Међународном студентском кампу у Задру (1960)

Јула 1960. године у Међународном студентском кампу у Задру затекох ту, на некадашњој граници две државе, групу Сувороваца, док су жучно расправљали са неколико мештана. Суворовци је назив за нашу децу после рата одведену у Совјетски савез, отуда се вратили Руси. Суворовци сматрају да су Далматинци Југословени, да су они јужни Словени, да је очигледно доминантно њихово словенско генетско наслеђе, које се препознаје по боји косе, али нарочито по очима голубије боје, мада признају да су чули подоста италијанских речи, и песме сличне италијанским, спомињу италијанска имена.

Младић Суворовац, мишићи му се колутају као јастучићи испод мајице са трегерима, поче да прекорева познаника Задранина: "Зашто употребљаваш италијанске речи, има толико наших словенских лепих речи, зашто кажеш "рива", зашто "адио", кажи "довиђења"! Млади Задранин је помирљив и лукав, потапша га пријатељски: "Ви сте у праву, овде је вековима спровођена италијанизација." Суворовац се насмеши задовољно. Онда се сви заједно сликаше на руинама некадашње пограничне карауле Италије. Суворовац као да се шали махну стопалом великој шареној змији што се сунчала на окруњеној разрушеној зидини карауле, змија шмугну у пукотину рушевине.

Сутрадан сретох младића Задранина. Из даљине ми лукаво намигну док је узвикивао сав насмејан: "Коме ва, бонаца?", показујући руком на мирно море. "Адио", поздрави кратко.

Један сав мишићав Суворовац са ножем у рукама, окрете се дрско групи немачких студената претећи. Ови несташе без речи. Ствар се некако изглади.

Сазнамо да се неко од наших жалио Суворовцима на наводно арогантно понашање немачких студената, што ја нисам никада запазио.

Осећао сам се непријатно. Разумем да Руси чувају врло болне успомене на рат са Хитлером, да је немачка војска починила злодела у Совјетском Савезу, то сам сазнао гледајући совјетске филмове, али то је прошлост, шта су им криви недужни немачки студенти?!

Испред саме плаже Међународног студентског кампа у Задру из воде вире развалине неког мањег брода, беле се, сјакте се, за који рекоше да су остаци италијанског бродића потопљеног за време рата. Занимљиво је допливати до развалина потонулог пловила и ухватити се за беле бокове, стати на некада луксузна врата и посматрати и сећати се рата. Како је то некада био

удобан и раскошан мали брод! Зашто овај луксузни бродић мештани не уклањају?

Следећи дан опет занимљив приказ. Више Сувороваца се испело тријумфално на остатке овог хаварисаног италијанског бродића. Постројили се као морнари на некој ратној фрегати, све саме плаве атлете, сликали су се држећи високо уздигнуте руке са чврсто стиснутим песницама.

7. Опет у Студентском одмаралишту у Дубровнику (1962)

Да се вратим на догађања у дубровачком студентском одмаралишту, где сам се поново нашао 1962. године.

У гужви у близини платоа где се игра, чух шапат две девојке, плавокосе лепотице Немице, збиле тајанствено лица, нешто шапућу, једна од њих показа дискретно руком ка препуној тераси младих, на удаљеног изразито црнокосог и мужевног Жарка Команина, драгог друга из Београда, студента, такође сарадника у Центру: "Ganz dunkel" ("Сасвим црн", напомена аутора), прошапта. Несташе ужурбане ка њему између заиграних парова.

Студентско особље је смештено у удобној пространој просторији са више кревета у поткровљу. До мога кревета је кревет куvara Шимета, сувоњавог средовечног човека, лукавог лица, стекао сам утисак да су Далматинци ипак посебан свет, лукавији су од континенталаца. Није никаква тајна да је Шиме хомосексуалац, није се ни трудио да то укрије.

Једно јутро, Шиме је распремао свој кревет поред мога. Приђе ми симпатични Трајче, студент из Врања, или Куманова, не знам више тачно: "Шиме те ноћу пипка".

То нисам запазио, али верујем Трајчету, имам чврст сан, па не знам шта се дешава ноћу. Погледах упитно у Шимета. Али му нисам хтео ништа казати. Сматрао

сам да је то довољно. Он се стидљиво смешкао, само је лукаво забашурио, промрља као да се шали: “Ајме мени” па ме назва именом.

У наше летовалиште је стигао занимљив човек, изразито плав, риђ, вишег средњег раста, стамен. Председник Комунистичке партије Енглеске, проструја кампом. “Хомосексуалац” упирали су прстима подсмешљиво из прикрајка на њега. Зар да хомосексуалац буде председник Комунистичке партије, у Енглеској. Некима је то било помало необично. Други су се у себи лукаво свезналички смешкали.

Овај необични човек је имао обичај да ми се јави у пролазу, понекад би опуштено поразговарали. Из његовог израза лица, повремених неумесно веселих речи, и као снег беле кошуље кратких рукава, увучене ноншалантно у необичне дречаво зеленкасте ишаране дуге панталоне, био је поснажан, црвенкасте косе, са каишем украшеним великом лављом главом - препознао сам да заиста личи на хомосексуалца. Виде ме на плажи запричаног са симпатичним француским студенткињама, обрати ми се учтиво, цело време благонаклоно се осмехивао, има поверење у мене, у учтивог београдског студента који служи храну, повери ми се: ”Да ли знаш неког ”веселог” мушкарца”?

Био је учтив, није ми се приближавао нити ме у разговору додиривао. Сматрам да је разуман и лепо васпитан. Његово питање ме је својом опорашћу помало изненадило. Није ми нимало засметало. Сироти човек, није крив што је погођен неприликом! Тај се не стиди да од мене тако нешто деликатно затражи. Паде ми на памет Шиме, споменух му га, описах. Енглез ћути, видим да је радознао.

Срео сам Шимета у ходнику испред кухиње, споменух му необичног господина Енглеза. Као млада на вашару

срамежљиво обори очи. Видим да жели, прошапутао је постиђено: "Тај Инглеz је велики шјор."

Некако сам уредио да се издалека погледају у мрачном хладном високо уздигнутом бетонском холу Управне зграде, Енглеz раширио дрско ноге као каубој, мери испитивачки Шимета од главе до пете, као овцу на сточној ваги. Шимета не могу да препознам, стално бежи у страну, стидљиво крије очи шакама, уплиће ногама, постиђен је извиривао иза зида, као да се играо жмурке са децом у уским далматинским улицицама. Студент из Београда који се ту нађе га гласно се смејући рукама извуче на видело.

Почињем да стичем познанства и пријатељства и то управо са Французима, прво са "нашим Французима" музичарима који живе у Паризу. Смета ми помало њихов патернализам, они изгледа мисле да ми који овде живимо ништа не знамо, да је ово далека провинција. А није баш тако.

Разговарајући са њима, упознао сам црнокоcог Француза средњих година, средњег раста и прилично кошчатог, врло сличног нашим људима. Често би смо дуго пријатељски разговарали, упознао ме је са супругом, љубазном скромном женом, овај пар ме тако подсећа на наше људе из Београда. Односио сам се са великом учтивошћу према обома. Симпатични Француз би запевушио поједине наше народне песме, углавном су лепе, нагласи. Застаде, па додаде да су поједине сувише ритмичне, прејакe, брзе, нешто као да су чак и екстремне. Чини ми се да због тога нису по његовом укусу. Запевуши тихим гласом, препознах војвођанску староградску лагану песму "Сунце зађе, пада тама", која је по њему мелодична: "Ова песма је дивна", упућује ме у свој укус "лагана, тиха", дочаравао је мирним покретима руку доле горе спокојно таласање.

Зашто то њега толико занима, зашто на томе упорно инсистира? Нешто жели да ми заобилазно поручи?

Не гестикулирам када говорим сем понекада, једном кад сам се заборавио и помало размахао рукама, он благо блокира својим рукама моје недовољно контролисане покрете, саопшти ми да не треба млатарати рукама. Био сам му захвалан за добронамерну поуку. Овај човек се бави са мном, као професор са ђаком у школским скамијама. Зашто? Чиме сам понукао његову пажњу?

Хоћу да постанем префињенији, читао сам о томе у бонтону. Разговарали смо повремено о етнолошкој музикологији, установио сам да је врло образован. Оцењујем да од њега могу да научим многе корисне ствари.

Певачу Граји (Радославу Грајићу) сам саопштио које мелодије се свиђају пријатељу Французу, замоливши га да свирају староградске песме.

Овај Француз и ја смо постали пријатељи. Причао сам му о осећањима Срба према Французима, то га је радовало. Али нисам осетио да нам Французи баш у толикој мери узвраћају, има ту симпатија са стране Француза, али није то као са наше стране. Трудим се да будем објективан, Француска је велика а ми мали, нама Француска као велесила врло импонује, а ми смо мала земља, и нема сличног емотивног узврата. То сазнање ме помало заболи. Али то је тако логично.

Французи су имали прилику да боље упознају Србе, када је у Првом светском рату хиљаде српских војника дошло у Француску, да се опорави. Французи су тада из непосредне близине и свакодневних контаката упознавали Србе као народ. Мени се чини да су се тада зачеле којекакве касније симпатије, да су увидели да су Срби, иако претежно сељачки народ,, по много чему духом блиски Французима, да су кроз историју имали скоро исте непријатеље, да су Срби искрено до

неба захвални Француској, великој сили, поврх свега витални и такорећи непобедиви војници. Можда није све било идеално у тим виђењима Срба, нису у понечему као поједини други балкански народи склони савијању пред најездама моћних држава, да су достојанствени. А православци су. Нису ретки они који воле Русе. Оштроумни просвећени и учени Французи су ипак запажали и културне и духовне разлике. Можда су у духу Срба препознавали понеке утицаје вишевековне отоманске азијатске, или бизантијске владавине.

Тада су ударани темељи традиционалног француско-српског пријатељства. И стратешког израженијег геополитичког интересовања Француске за ове балканске просторе.

Само по себи наметало ми се спонтано поређење Немаца и Француза, препознавао сам њихове сличности и разлике са нама.

Зар је могуће да Немци, као и ми, на неки начин склони да виде повољно кошчате, што је другачије од Француза, које нисам запазио да нарочито занимају такви детаљи.

Немачки студенти и туристи би поседали за припојеним столовима, држећи конзерве пива у рукама. Не бих рекао да су у толикој мери као Французи преокупирани запажањима о млатарању, гласном говору, чини ми се да нису толико склони интелектуалним калкулацијама као Французи. Али су зато врло практични и вредни, врло су енергични.

Французи и ми смо слични у опуштеној блискости и духовитој причљивости, помало као наши јужњаци.

Док су Немци са нама блиски својом отвореношћу и директном чврстином, скоро опором једноставношћу, неком врстом искрености, као што је то код наших људи. Без претераних непотребних интелектуалних

финеса. Да ли су Словени и Германи на неки начин слични?

Такве паралеле сам запазио и поредећи немачке и француске девојке. Немачке девојке су можда склоније да енергично теже циљу, практичне су. Док су француске окренуте рафиниранијим предиграма, духовитим обртима, зачињеним уметничким и естетским орнаментима.

Док сам се враћао са неколико београдских студената ка кампу са плаже, иза нас се скоро окоми неколико младих Немаца, били су због нечега љути, можда спремни да заподену кавгу, не знам зашто. Препознах драге младе госте које служим храном. Испречих се између две групице накомтрешених младића: “То су наши драги гости, служим им храну”, некако сам стишао тензије.

Поменута повећа група немачких туриста би увече поседала за састављене столове, певали би у хору, у истуреним рукама су држали флаше запенушаног пива, помало загрејани би сви поустајали и сложено у глас повикали “Ракета” уздижући руке у вис. Присетих се Фон Брауна и других немачких научника који су измислили врло софистикована оружја, нека и окренута свемиру. Изгледа да на то мисле када поносно узбуђени узвикују: “Ракета”.

Зар они нису свесни да су им те изуме преотели други! Зашто онда они уљезе опевају.

Увече је на тераси кампа искупљеним гостима врло инспирисани Крста Петровић снажним дубоким гласом певао узбудљиву песму Гранада. Сви су му плјескали док је напољу беснело летње медитеранско невреме, уме тако понекад овде да буде, севну сјактава муња, проломи се из неба страховита грмљавина.

Немци стадоше на ноге, ујутру се враћају у Немачку, у хору запевахе: *Adios Ragusa* (Рагуза је латинско име за

Дубровник). Како сви до једнога лепо певају, откуд сви до једнога знају ову мелодију коју никад досада нисам нигде чуо? Па Немци су музикалан народ.

У кампу је био присутан спортски новинар Никитовић. Помало напита горостасна шумадијска људина се усправи у свој својој величини, главе присутних му се дискретно окретоше. Снажно се испе на онижи зид који је одвајао терасу. Доле је зјапио амбис. Видело се да није потпуно сигуран на ногама. Наслони се рукама на храпави зид, полако уздиже гломазно тело на руке, стајао је неколико тренутака тако полупијан над дубоким амбисом на рукама. Скоро да се следих од страха да не изгуби равнотежу. На срећу сиђе на тло, усправи се на ноге. Одахнух.

Осећам да овде цело време у ваздуху трепере некакви невидљиви ривалитети. па, Други светски рат се није давно завршио, успомене су још свеже.

Мене се таква претпостављена надметања нису нимало досезала. сматрао сам их као малограђанска површна препуцавања. Можда ми се тај тихи ривалитет само причињавао?

Нисам могао да схватим говор моје подсвести, због нечега ми је било жао Немаца. Као да су се сви на њих окомили?. Као да је обичан немачки свет, крив што им је на превару био наметнут нацизам, долетео однекле, из непознатог, ставили им подмукло за вођу крајње натегнутог, мени кловновског Хитлера. Чини ми се да су немачке елите одмах после рата зналачки извукле немачки народ са дна, слушао сам радио, немачки поражени генерал је позвао немачки народ храбро: “Изгубили смо у рату, победићемо у миру радом”, чуо сам то својим ушима.

Наши радници, из победничке Југославије, су већ почетком 1950 их година одлазили као гастарбајтери на рад у поражену Немачку.

8. Брижит, студенткиња славистике из Париза (1962)

У групи наших младића који су опет дошли из Француске, који су свирали у оркестру, је млада повисока симпатична девојка. Прво што ми је пало у очи је њена црвена коса и њен, за наше прилике помало беличаст, помало пегав тен лица и коже.

Сазнах да је Парижанка, виђао сам је сваки дан, у пролазу се погледамо и скоро невидљиво јавимо једно другом. Није лепотица, али је привлачна на свој начин. Ко је, шта студира, има проницљив израз лица, а ипак делује враголасто. Тако је духовита и интелигентна. Њен сјај очију, осмеси и неколико речи измењених у пролазу, су доприносили благом осећају необичне сличности, иако смо из две нације и потпуно различите друштвене средине. Све више ми је изгледала као врло драга особа коју знам одувек. Откуд међу нама да се појави тако необичан флуид, ненадна блискост, то ми некако није могло бити јасно.

Ево како се одиграо наш први изненадни сусрет на клупи испред зграде суре громадне виле студентског одмаришта.

Осмехујући се самоуверено, климну помало весељачки главом и седе на клупу где сам већ био са њеном другарицом, која затим устаде и оде. Остадосмо сами. Без околишења ми се обрати на енглеском са јаким, наметљивим, самоувереним француским нагласком, цело време враголасто се осмехујући, била је тајанствена: ” Одакле се ми знамо, па ми се знамо врло дуго?”

Тако је умешно разрушила у трену баријере, међу нама се отвори поверење, појави се блискост. Сусретоше нам се погледи. Дражесна, млада Францускиња. А тако се благонаклоно односи према мени. Више него ли благонаклоно, пријатељски, могло би се рећи топло.

Проговори ми речи које ме разоружавају, “Јесам ли иста каквом си ме замишљао?”

Њена директност ми је необична, знам да странкиње из Западне Европе умеју бити уздржане, самоконтролисане (чак и када се опусте). Шта очекује од мене? Шта смера? Да не замишља да сам наивчина, можда глуми, или се претвара? Срео сам странкиње префригане глумице, умеле су као по наруџбини, да поцрвене, или чак да засузе.

Сетих се песме Превера о девојци у коју се заљубио из виђења, а када је сусрео, установио је да је сасвим другачија, као да је пред њим нека друга особа.

Мила саговорница је била иста онаква како сам је досада посматрао у пролазу.

Фиксирала је очи и црте мога лица: ”Да, ама да, Превер и Барбара! Ти си баш онакав каквим сам те замишљала гледајући те док служиш у ресторану, има особа које када упознамо видимо да су другачије него што смо их замишљали, то је чудан и тужан догађај, као да неко умре духовно у нашим мислима.”

Међу нама се у трену успостави немушта размена најтананијих мисли.

Тако је проницљива, свака њена реч погађа право у мету, а тако млада.? Па како и не би, Париз, тамо се млади окупљају, друже, разговарају, шармирају, то је капитализам, тржиште, утакмица за љубав и симпатије. Па и код нас у Београду није много другачије, Југославија се широко отворила западним утицајима, грми џез, разголићене девојке се врте бесно у ритму рока и твиста.

Погледа ме испитивачки, све ми се више чини да је пријатно изненађена мојим односом према њој и њеним речима. Полако су нестајали почетни облачићи потцењивања са њеног љупког лица.

“Дописивала сам се са младићем из Лила, замишљала сам га какав је, када смо се срили је био потпуно другачији, “умро” је одједном за мене. Ти си исти, сто посто”, дискретно додирну моју руку, осетих врло сензуалан додир топле руке девојке.

Мало сувише фамилијарно, оне из Западне Европе које сам досада упознао умеју да обично држе дистанцу, мада не увек, ипак се може рећи да су опрезне и промишљене у успостављању интимније блискости.?

Њен додир ме скоро обезбружа. Учини ми се да је зналачки спазила муњевит сјактај мојих очију. Упре се знатижељно у нејасну гримасу мога лица, своје лице приближи моме, скоро да осетих њен дах, намигну ми право у очи, враголасто, помало фриволно, упркос што је тако префињено учтива. Такву врсту сензуалне префињености никад досада нисам открио ни код једне наше девојке. Како је она префињена, помислих? Дозвољава себи такву интимност са мном, а то ми не изгледа нимало прерано и неумерено

Због те контрадикције ми је постајала све дражеснија.

“Словенски шарм, словенска душа!“, уздахну сетно.

Помало банално подилажење? Нисам ја као оне поједине наивчине које почну да умишљају да су тајанствени словенски фаталистички шармери.

9. Французи (1955-1962)

Читао сам доста штампу, слушао радио, истински сам љубитељ биоскопа. Нисам могао да се суздржим од напада неодољивог смеха када год сам гледао филмове Фернандела и Бурвила. Чим бих видео да се негде даје филм у коме играју, брже боље бих одјуррио у тај биоскоп. Признајем читаоцу, да сам као ђак из сиромашне београдске породице, понекад у биоскопе, како се тада говорило, упадао без карте. У филму Бонифације, месечар Фернандел је носио карирани црно-бели сако.

Баш као мој. А Бурвил, то је још посебнија прича, он има нешто у себи што из дубине личности извлачи неоодољив смех.

А тек певачи, књижевници, композитори, научници!

Не могу да се отмам утиску да је Француска за мене земља која упркос што је велика сила, због нечега извор контроверзе и нејасности. Велика, моћна, културна, откуд наједном у годинама од 1955. до рецимо 1958. тако ми се чинило, западала је у кризу. Радознало сам лети осматрао Французе на Јадранском мору, нешто ме је растуживало. Без трунке злурадости и потцењивања, у мојим мислима побуђивали су сетну љубопитљивост, осећао сам према њима учтивост и поштовање. То су мудри и учени људи и жене, дошли су да се овде одморе, да упознају нашу земљу.

Као да су због нечега били апатични, као да су западали у некакво као мирење са судбином.?

Једног лета, у Милочеру, поред мене се испружила група француских туриста на песковитој јадранској плажи. Мушкарци нису били неки атлетски типови, више помало бледуњави и сувоњави интелектуалци. А поред њих изложиле сунцу своја витка тела ћутљиве младе жене, рекао бих на прагу средовечности. Не знам зашто сам се запиткивао у себи, да ли оне заиста чезну за миром на скрајнутој плажи, можда би хтеле да се отисну на узбуркану јадранску пучину. Као да мушкарци не испољавају према њима било какве иницијативе? Ово сам помислио а немам јасан доказ за такву претпоставку. Некаква моја интуиција. Све ми се чини да је ипак неоснована. И мушкарци и жене су скрушено ћутали, удубљени у своја размишљања. Не желе изгледа да се експонирају, да купачи около њих чују да говоре страни језик. тако су увиђавни? Изгледају забринуто. Нешто их мучи? Шта? Сетни су. Скоро да су тужни, повукли се у себе, у свој свет. Нису се ни са ким

упуштали у разговоре, међусобно су мало причали. Ако би се пред мушкарцима појавила привлачна девојка, нису је нимало запазили. Нити су њихове партнерке иједним покретом очију и тела се освртале на наше мужевне купаче у пролазу.

То је други свет, тако сам закључивао. Укривају своја осећања, своју интиму.

Разликовали су се од наших људи и по изразу лица. то су врло озбиљни људи, интелектуалци продуховљених ликова. А тек њихова одећа и обућа.

Не привлачи ме да се облачим монденски, не пратим моду. не бих помислио да сам израженији естетa. Ипак, пратио сам поједине модне ревије, на плажама сам уочавао девојке и младе жене, препознавао сам у Београду оне које су се са укусом одевале.

А како сам се ја одевао? Доскора нисам имао зимски капут, по цичи зими на леденој београдској кошави у сакоу, јефтин вунени џемпер, дебеле вунене чарапе купила их мама од сељанке на Бајлоновој пијаци. Шарени сако, ципеле искривљених пета. А моје купаће гаћице, трају годинама, избледеле, искрзане.

Упркос свему, лежећи недалеко од смирене групице углађених Француза и Францускиња, запитао сам се не само да ли имам право, него и да ли сам довољно квалификован да се бавим увидом у укус њиховог облачења. Откуд сада мени таква намера? Ово ме јако заинтриговало. Никад се нисам таквим испитивањима бавио.

Одложили у хлад онижег стабла смокве удобне лагане ципеле за плажу. Скоро невидљиви зупци на ћоновима одају неклизату материјале. Мало пре један од њих оде да купи цигарете, поквасила му се плетена лагана обућа успут поред чесме, скиде је, и на моје очи се брзо осуши. Када су улазили у воду, навлачили би на стопала гумене лагане сандале. Дизајн и боје купаћих

гаћица оцењујем као врло умерене, нисам видео ниједне са шареним сликама егзотичних предела. Па и мени никада не би пало на памет да имам такве одевне предмете. Сви мушкарци су носили кратке панталоне неутралних боја, са скоро неупадљивим каишевима. Шорцеви им иду благо до изнад колена, од лаганог су материјала, нимало провидни. Покривали су у пролазу главе сламнатим или памучним сивкастим лаганим шеширима, нису били волуминозни, или не дај Боже да личе на каубојске или мексиканске. Боје одеће и обуће су складне, нема дречавих ни штрчећих. На плажу нису долазили са позамашнијим торбама, него са путним торбицама напуњеним најпотребнијим стварчицама. Закључих, и научих од њих, основно правило је - умереност, уздржаност, и пристojност.

Младе жене су по мојим мерилима биле још укусније обучене. На први поглед неупадљиво. А оно што је било на њима, ипак тако је истицало њихове женске дражи, тако је видљиво да се облаче придржавајући се одређених правила понашања. Носе мајице дискретно дизајниране да тако истакну њихову женску привлачност, боје су светло благе, али у складу са бојама њихових очију, блузама и шорцевима такође светлијих боја, понеке са ваздушним процепом у материји. Нисам запазио ултра кратке купаће костиме, нити дугачке доње делове бикинија, што би ми деловало пуритански. Ни код једне нисам приметио инкомпатибилност боја одеће и обуће. Зачудо, ниједан делић одеће није био изгужван. Вечери су овде свеже. Тако су им, када се благо спуштало вече, лепо стајале светло зеленкасте лагане, нешто као тренерке.

У Београду ми је пала у руке стара књига о бон тону. А много тога о бонтону смо ми деца научили од родитеља.

Погледах око себе, седе разголићени понеки наши купачи. Био сам радостан да се већина понаша, како би се рекло, културно, одмерено. Не штрче.

Док видех неке друге, на срећу мало њих, прострли некакву поњавицу по песку, черече пиле, батаке прстима стављају у широко отворена уста. Вилице им се се брзо покрећу. Онда неки нагну звучно флашу пива. Други су у ходу јели плескавице, иза некога се испусти хартија, не подиже је. Чух из даљине јак звук транзистора, одјекну гласан женски кикот. Ипак, оваква опажања бих саопштио као појединачна, неважећа за већину присутних на плажи.

Присутни Французи, убеђен сам у то, врло проницљиви, су из прикрајка јасно регистровали како се понашају поједини купачи око њих. Ни једним покретом, погледом, цртама лица то нису испољавали. Тако су учтиви и увиђавни. Све разумеју.

Када би ставили сендвиче у уста, отмено су премештали храну у устима. Неки пут нерадо присуствујем оброцима, засмета ми нечије мљацкање, како се цело лице изобличи у жвакање. Како су Францускиње биле привлачне када би стављале залогаје у уста, нисам веровао својим очима да се жвакање хране може претворити у представу необичне женске сензуалности.

Понеке од њих пуше, изненадих се. Интелектуалке, а трују се.

Док сам пролазио између борова изнад плаже, приближавала ми се једна од средовечних жена из поменуте групе француских туриста, газила је опуштена лаганим ноншалантним ходом пустом пошироком стазом у зеленој природи. Као да нигде нико око ње не постоји.

Одавно се питам, не знам зашто ме привлаче средовечне жене, и то интелектуалке. Постоје разлози

за то, али не могу да их у себи у довољној мери разјасним. Гимназијска професорка мајка школске другарице Цеце, лепушкасте, свугде је истицала да јој се више свиђа друштво дечака него вршњакиња, ми је једном се преко рамена обратила пола у шали, мудро се смешкајући, као да правда своју кћерку: “Шмен де фер, Цеца је јунетина”.

Подстакнут оваквом изјавом мајке о својој кћерки, сам почео да из подсвести извлачим свакојаке потиснуте асоцијације о средовечним интелектуалкама и да их поредим са вршњакињама. Има врло привлачних девојака, њихов шарм је у снази љубавних страсти, спонтаности, изненадним дирљивим изливима осећања. У њима бих препознавао понекад анималност. Средовечне интелектуалке пак носе у себи за мене некакву запретену дискретну, врло префињену сензуалност, склоност естетеском и духовнијем удубљивању у љубавне страсти.

Оваква размишљања о средовечним интелектуалкама су дакле изненада била побуђена појавом на усамљеној шумској стази сензуалне средовечне Францускиње. Сећам је се са плаже. Дискретно би испружала витко тело на сивкаст нов пешкир на песку, на ногама је имала плавичасте сандалице, толико су сензуални њени прсти што љупко вире испод сандала. Сладострасно их је увијала, преплитала, као мало дете што се игра са цуцлом. Бледуњава је, али њене жућкасте очи зраче енергијом жене коју још опхрвавају свакојаки потајни снови, које уме да вешто укрије. Светло смеђа коса, њен светлији тен коже преплануо на Јадранском сунцу, када би се дискретно протегла, горњи део бикинија би јој се мало повукао и открио непреплануле делове тела, заколутали би се гипки обриси окрајка бујних чврстих дојки, затегла би нехајно доњи део бикинија, исцрта се јасна линија између препланулих

натколеница и тако нежног беличастог доњег стомака, који просто мами мушку руку.

Те моје младалачке године су доба распомамљених хормона. Преда мном је у пустој шуми право мени се увијала заносна жена, пуна слатких тајни, огрнута лаганим пењоаром преко црвенкасто препланулог тела, повремено је у ходу љупко истурала голу ногу све до препона, као да ју је миловала нехајним додиром замаха руком у искораку

У мени су се будили снажни нагони. Саманосталгична жена, лаганим кораком је пролазила тик поред мене. Није ме ни погледала, нити ни реч проговорила. једноставно, није ме запазила. Тако ми се учинило. Не могу да одагнам потајну помисао - ама та све види.

Тако бих је нешто запитао, чини ми се да би прихватила, можда би скренули у тамне алеје шуме. Нигде никога око нас.

Могуће је да би на моје речи наставила својим путем као да ме не види.

Никако, тргнух се од такве помисли. Ту жену не познајем, она је вероватно супруга неког од мушкараца из групе на плажици. За мене су жене у браку, или у љубавној вези, укључујући и девојке и младиће, неприкосновена светиња. То је моје основно животно правило. Имам на уму једну од Божијих заповести: "Не пожели туђу жену".

Све то стоји.

Али моралу и васпитању се противи природа људских бића, нагони. Читао сам Фројда, у дубини настаје сексуална пулсија и на релацијама родитељи-деца, брат-сестра, деца-родитељи. Али аутоматски бива подсвесно потиснута натраг у несвест и подсвест као недозвољена. Ако је та унутрашња цензура због нечега ослабљена, она пропушта такве пулсије у свест.

А када попусте кочнице, када се несвест, нагони, подсвест и свест измешају у једно, када онај невидљиви жандарм (религиозни га називају Богом) између нагона и свести откаже, људска заједница се претвори у крдо. Имам у Београду поједине другове, истинске психопате, Међу њима сам сретао манијаке који би у мрачним улицама пресретали незаштићене жене, неки су у алкохолисаном стању спадали мајке, сестре, ћерке.

Имам исправно домаће васпитање, бавим се спортом, мој систем вредности је окренут духовности, испомоћи, и поштовању других.

Дођох себи. Енергично одбацих било какву помисао да се приближим усамљеној странкињи што је сама одмицала између борова. Тако је љупка. Да ли ме из потаје изазива?

Сетих се ретко мужевног младића Црногорца, висок, кошчат, плавокос и тамнобакарно преплануо, упознао сам га на Словенској плажи у оближњој Будви. Како привлачан младић? Севају женски ватрени погледи. Одише тајновитом љупкошћу високих гора, изложених звуцима шумних валова романтичног Средоземља што ударају у сива црногорска мраморја. Словен, Медитеранац, Горштак. (Један стари Бели Рус, интелектуалац, ми је у шетњи Кнез Михајловом, се окренуо и значајно ми саопштио право у уши: "Јужни Словени, безобразан инцест"). Тако је једноставан и крајње скромно бескрајно самоуверен у своју мушку моћ. А нимало уображен. Не бих рекао да је образован, али је по природи бескрајно проницљив и отресит. Невероватно смо се брзо зближили и разумели један другог.

"Ћуд је женска смијешна работа" повери ми се. У Хотелу "Словен" овдје у Будви уђох у лифт, сјури се са мношом млада странкиња, ко вила, упиљила у ме ко опчињена, притисну дугме лифта, повуче ме за руке,

витла кључем од собе пред мојијем очима, врата отвори широм, увуче ме у собу право пред прозор. Попе се на столицу, показује ми сва раздрагана руком да је придржим док спусти ролетну. Наслони се, загрли ме, у моме наручју пружи руку на кревет.

Нешто са Западом није баш све како треба? Чуо сам различите утиске о странцима на Јадранском мору, поготову се тако причало о Французима, да су врста хипика, мекани, декадентни и деформисани. А нарочиото се савшта причало о фриволним Францускињама и скоро насртљивим Скандинавкама, наши младићи су стално спомињали: шездесет девет.

Наша популација је млађа од западне, руралнија, заступљеније су мануелне професије, овде се мање интелектуално исцрпљујуће ради него ли у Западној Европи. Природно, што онда наши људи на Јадрану изгледају виталније.

Отприлике око 1958 године, осетио сам да се дешавају промене у мојим сагледавањима Француза присутних на Јадранском мору. Стицао сам утисак да постају душевно стабилнији и самоуверенији, као да дижу главу, да се усправљају на ноге.

Да ли Француска. повраћа свој идентитет моћне супер сила, питао сам се. Или ми се можда само тако недовољно обавештеном чинило? Можда ми се само причињавало да је претходно западала у декаденцију?

10. О имицу Француске са Брижит (1962)

Да се вратим на моју младу саговорницу Парижанку.

Обратих јој се, учтиво се насмеших, као да се освестих, па ја почињем да се понашам као дипломате, пазим на сваку реч: “Француска је била у кризи, али последњих година је јача и стабилнија, економски развијенија, а онда су и нација и њени грађани душевно стабилнији, нема више декаденције и душевне алијенације, Превера

и Барбаре”. чини ми се да се упоређо са растом моћи Француске снажи и дух њених грађана”.

“Хоћеш да кажеш да је Генерал Де Гол томе допринео”, скоро да ми се унесе у лице враголасто?

“Вероватно”, одговорих јој, мада нисам био сигуран.

“Реци конкретно, буди конкретан, мислиш на Алжир, остави арабеске и приче из “Хиљаду и једне ноћи”, као да се из места измени, од распричане студенткиње постаде, чини ми се, прохладна бирократкиња, и даље ме је топло загледала, чак ме скоро нежно окрзну по рамену: ”Откуд теби таква сазнања о Француској и политици, да ли си ти тајни агент Службе безбедности твоје земље?” Погледа ме сумњичаво, као да се шалила, ко да ми обешечаки намигну, зна она да то нисам: “Да ниси agent provocateur твоје Владе?”, додирну ми раме и својим лицем моје лице. Тако је дражесна.

Какво чудно питање? Да ли се она шали са мном? Осврнух се да нас неко не прислушкује.

Погледах дискретно на сат, да она не примети, било је пет минута до дванаест, морао сам да идем на дужност.

По подне на пешчаној плажи на Лападу, у гужви ме препозна група младих студенткиња Францускиња, приђоше ми, хоће да се сликају самном, студентом који им служи храну. Већином црномањасте, али има и плавуша, витке, и не превише високе, има и високих, интелигентних црта лица. Колико су француске девојке љубазне, духовите, поврх свега отмене и шармантне. Схватио сам да су префињене, али да нису подмукле.

Брижит, тако се звала моја шармантна саговорница Францускиња, студенткиња славистике из Париза, ми махну руком из даљине у пролазу, док сам разносио доручак гладним студентима из целог света, баш пристиглим аутобусом из Немачке. Враголасто је намигивала, њен гласан смех допре до мене, тако је била заразно радосна: ”Хеј, буди на излазу из кампа, ако

хоћеш на плажу, желим да чујем твој пројекат о коме си ми причао?”

Лапад је лепа песковита плажа, има и стењака. Таласа се топло прозирно плаво-зелено море, одзвањају рески грактаји лабудова који се као метак сјуре у воду да ухвате рибу.

Објасних јој мојим неизграђеним средњошколским енглеским, да сам у Америчкој читаоници у Београду нашао књижицу о маркетингу, чији је аутор амерички експерт Хари Хенри, у којој описује тематику мотивације, публиковану 1957. године, у њој сам по први пут открио за мене једну врло узбудљиву тему-ИМИЦ, “Brand image”, или “Image de Marque” на француском. Она ме је исправљала како да правилно изговорим име Хари Хенри, мада ми се чини да га и она ипак изговара са врло јаком француским нагласком.

Позвах је на усамљеније место, показах јој руком. оближњи стењак. Она се без речи повијала за мном. Где је нестала самоуверена Парижанка?

Поједини предмети на Економском факултету у Београду су више врста марксистичких уџбеника, сиви су и монотони. Уствари мене су интересовали маркетинг и пропаганда, животне и практичне теме. Иако тада нисам имао вољу да редовно идем на предавања, нити да учим код куће, са мном је се дешавало нешто необично, одлагао бих почетак припремања испита за следећи понедељак. И тако у недоглед.

Али, када год бих дошао у Америчку читаоницу, где обично прелиставам америчке новине и позајмљивао књиге из маркетинга, жарко бих пожелео да почнем да учим, да полажем испите.

Препричавао сам данас на лападском стењаку шармантној француској студенткињи моја размишљања о књизи о BRAND IMAGE имици. Покушавам да направим кратак резиме о овој теми, да је уведем у детаље мога

виђења пројекта о коме ћемо данас разговарати. Како да објасним Брижит, теорију brand image?

Французи су интелигентан и духовит свет. Зашто је тако? Да ли су у питању гени? То би већ била расистичка теорија о више или мање вредним народима. Сматрам да је западни систем образовања супериоран у односу на наш, а Француска је типична западна земља, ствара стручњаке, развија креативност, док се код нас бубају подаци, предмети су исполитизовани.

То се тако види по мојој симпатичној саговорници. Брзо размишља, иде право на суштину, њени аргументи су врло основани, логична је, практично оријентисана, врло брзо се сналази. А тек колико је духовита, воли да се шали, у исто време је врло љубазна. Тако је невидљиво самоуверена, тај њен дискретни шарм ме је све више повлачио за собом у некакве мрачне подводне лагуне, где ослушкујем медене позиве морских вила. Поврх свега видим да ме уважава. Како уме да се зближи и да ме препозна. Као да је психијатар? А тек колико је заносно женствена. Осетих да се у њу, ту далеку незнанку, странкињу која однекле бану у мој живот, безнадежно заљубљујем. Тргнух се, заљубљивање је одувек за мене сфера коју увек успевам да подешавам. Тако ће бити и овога пута!

Уствари, имам моју теорију екстазе, користим музику, и магију заљубљивања, да у себи тако подстакнем инспирацију. У таквом стању добијам неуобичајену духовну снагу. Девојке то препознају, сви смо ми спојени судови, мисли и личности се мешају. Црна магија? Да ли сам ја манипулант? Да ли ће она у мени разбудити невиђену снагу екстазе. Заразићу је тим дубоким и мрачним емоцијама. клонуће, везати се безнадежно заувек за мене.

Добих нов полет и самопоуздање.

Није ми измакло да се повремено намерно уживљавала у улогу неке женске подређености. То је у природи жене, дали је могуће да се она поиграва са мном, она подешава тај инстинкт како јој одговара, повлађује му рационално, да буде привлачнија. Препознавао сам нешто друго код ње, учини ми се потуљено. да јасно процењује своје интелектуалне потенцијале, и да је таква врста субмисивности, према њеним схватањима, присутна само у једној, женској области.

Не промиче ми да ме је сво време посматрала испитивачки. Упињући се да управља собом, својом вољом и разумом, онако како она то процењује и жели, уствари вешто управља својим покретима руке, мимиком, повијањем уснама, повремено би се због нечега заруменила. Да ли поједине девојке имају ту заводничку магију да могу подешавати да засузе и да поцрвене?

А на делу ми се ипак указује њена права природа, она потпуно влада својим осећањима, жели по свају цену да сачува интелектуалну супериорност, то препознах. Одавно знам да су Французи врло рафинирани и да јако држе до себе. И да увек владају собом. И њихове жене. Таква је и она.

Прелазимо на тему нашег сусрета, препричах јој моја сазнања до којих сам дошао удубљујући се у књигу Хари Хенрија, нешто као резиме:.. Ради се о представи коју изазивају поједине марке производа, или производи, али се то може применити и на земље, чак и на људе, свака индивидуа ствара о себи одређену представу у очима других, уводим је постепено у тему. У свести појединаца се стварају представе о нечему, марки производа, о некој земљи, политичару, о људима, о политичким партијама, и сви они имају некакву своју представу која плови у подсвести људи, и која подсвесно предодређује понашање, да ли ће неко купити ту марку

или тај производ, да ли ће гласати за ту и ту политичку странку, политичара, да ли ће куповати производе појединих земаља, или ићи у те земље на летовање, какве ће односе имати са појединим познаницима?. Нисам јој казао, али сам се трудио да ову теорију имиџа користим да се више свидим девојкама. Питао сам се тада да ли ја све више постајем заводник, потајни манипулант подсвешћу јадних девојака?

“Уствари та представа је скуп мишљења и ставова, то је мешавина стварности и фикције”- нагласих јој. Погледах је, осматрала ме је радознано, можда и помало зачуђено? Али је то вешто укривала.

Наставих полуохрабрен моју причу. Између те IMAGE (личности, марке, производа, појединца, земље), и личности особе која о томе нечему има одређену представу, ствара се једна подсвесна веза, асоцијација, одбојност или привлачност. Те тако поједине особе, или групе појединаца, потрошача, гласача, итд, везују се или не везују за те марке, употребљавају поједине производе, или марке, или их избегавају. Суштина је да се створи таква IMAGE, која ће изазвати позитивне асоцијације и лојалност, при куповини, употреби поједине марке, или пак за гласање за поједине политичаре и партије.

Брижит није успевала да укрије своје пријатно изненађење мојим подужим експозеом. Обрадовах се, значи да је према мени искрена. Из њеног сетног погледа ми се учини да она овај мој подужи експозе доживљава као монолог, без да њу довољно укључујем. Продорно ме погледа, као да хоће да ме раздрма. Да не помишља да сам неки фрустриран усамљеник, јадник жељан стрпљивог саговорника да му се изјадам?. Како је проницљива? Па она све види, све зна. Настаје екстаза, да екстаза је права реч. А то води у занос. Да ли ме она намерно заводи? Па добро, ако је тако шта има у томе лоше. Не волим да неко манипулише мноме. Али какво

је то лоше манипулисање, шта има лоше у томе ако ова далека незнанка хоће да ме заводи. Сневам о таквој безграничној љубави у Београду одавно. А колико ће ово да траје?

Њена пажња је све време била на висини, што је био доказ да је ова тема и те како занимива: "Врло интересно, то по први пут чујем, добра лекција за нас Французе да дођемо у једну источно европску комунистичку земљу и да добијемо лекцију из маркетинга и пропаганде. Та америчка теорија имиџа још није довољно заступљена у Француској, барем колико ја знам, мада сам понешто начула", махну прстима десне шаке увијајући је док је подизала. "То су уствари твоја размишљања, али како да ову теорију применимо на Француску, што ти спомену прошли пут? Како да Француску претворимо у водећу туристичку велесилу, да чујем до краја твоју замисао?"

Да ли је она лукава заводница, извлачи из мене укривену снагу емоција недовољно схваћеног београдског младића у својој средини. Уме вешто да ме инспирише да се изјасним до краја.

А ја сам јој управо то најавио као главну тему нашег разговора.

Нисам сујетан, тежим да будем према свакоме добронамеран, свакога поштујем, увек се трудим да будем искрен, да будем самокритичан. Међутим овог пута, осетих намах у себи занос према њој, удружен са националним поносом. Морам да успем, да јој покажем да ми Југословени нисмо "Балкански трупци", плашио сам се да не испаднем претенциозан и уображен. Желим да будем приземљен, ову необичну девојку ипак највише уважавам што ми је поклонила своје време и пажњу. Али ту је и њен тужни поглед, скоро да засузи, повремено би ме додирнула лактом, додирнула шаком моју шаку. Учини ми се да има тако сензуалан додир.

Зар је могуће да су Французи тако слични нама?, осмотрих је из прикрајка. Као да је знам одувек. Њен поглед севну, слегну нехајно раменима.

Ама не, мени се само причињава да се међу нама дешава нешто необично.

“Имам утисак да у Француској још није сазрела свест да је туризам велика национална унутрашња резерва?”, рекох јој, скоро да се задихах.

Опет ме погледа испитивачки, да ли ме проверава да ли сам дилетант, или какав такав познавалац материје, или можда некакав трапави удварач? Ако је тако, све могу упропастити.

Поглед јој се заустави на бакарном тену мога тела и мишићима набреклим од растезања федера, које ми је отац донео из Белгије 1953. године, одмахну главом: “Француска има врло дугу и велику традицију у туризму. Хотели, ресторани, кампови, агенције, државна тела, то је огроман комплекс који ради без престанка, и врло координирано. Мислиш да тамо нико о томе не води рачуна и то не зна?”, нехајно ме погледа спустивши руке иза леђа на ослонац.

Охладох се, да се нисам излетео, пашћу у њеним очима. Сада је испод ока мотрила моје мишиће створене белгијским федерима, дуге витке, преплануле ноге. Осетих њено вруће тело. Ама ја њу идеализујем, претвара се француска успијуша? Види како похотљиво буљи у моје тело.

При таквој помисли се осетих дубоко разочаран.

Као да чита моје мисли ми се унесе изненада у лице. То је био њен поглед из дубине душе. Пренух се радостан, у заблуди сам, она није преваранткиња. Нешто се међу нама ипак дешава необично.

Морам се доказати пред овом необичном незнанком. Као да је дошла из свемира, банула у мој живот као стихија. Шта она хоће од мене? Ко је она? Не жели ништа

друго сем искреног разговора. Нема те искренности у Француској, феминизам, либерализам, сексуалне слободе, све се своди на брз долазак до задовољства. Ипак, то није права људска природа. Млади желе нешто друго. искрену и дубоку љубав.

Еурека! А то је она препознала у мени.

Да ли је ова моја претпоставка основана?

Нисам јој ово казао, убеђен сам да сигурно у Француској постоје врхунски тимови експерата, али је исто тако и чињеница да наука брзо напредује, материја имица је нешто ново, тек је у повоју и у самој Америци. Европљани нису упознати, можда још нису постали свесни нове могућности коју ова теорија нуди, чак и у Америци је то пионирски посао!

Брижит одише свежином, њено тело је витко и витално, далматинско сунце је почело да јој црвени кожу. Како пегава девојка може бити тако сензуална?

Француза има и тамнијих, и светлијих, као и нас Југословена.

Као да је наша девојка, осетих дрску самоувереност, екстаза навре, сад је на мене дошао ред да дотакнем њен лакат, хтедох да је помамно привучем себи, ипак се уздржах: "Да тачно, али ипак Француска још није преузела место у туризму које јој припада, а може бити прва у Европи, остварити неупоредиво већи промет. Сада су испред ње друге земље, она може бити прва, јер је велика и врло атрактивна, разноврсна, и налази се у самој Западној Европи, такорећи у срцу Европе, близу највећих потенцијалних туристичких тржишта, Немачке, Енглеске, Скандинавије. Западна Европа се уједињује. Ето свих погодности да то оствари. А ти потенцијали до сада нису по мени били довољно остварени, упркос свега?", упорно натурам моју тезу.

Осматрала ме је искоса, и даље испитивачки, са извесним поверењем у мене као саговорника, које

до сада није тако видљиво испољавала. Весело се осмехујући, преврну очима враголасто, очигледно да јој је пријатно са мном, гласно и помало, као љутито, запеvuши врло лепу песмицу: "Paris s'éveille", (у преводу на српски "Париз се буди".) Напућивши усне поче да их упија: "Настави, то ме јако занима!"

Постајала је све заводљивија. Учини ми се да седим на клупи на Калемегдану са младом Београђанком, пратио сам њене беоњаче, изокренуше се, несташе. Значи да сам је понео, отказале јој кочнице. Као да је знала да сам спазио како изокрете беоњаче, однекле се извукоше повучене беоњаче, хладњикаво ме је згледала. Једва сузбих жељу да је одмах прибијем уз себе и загрлим. Жене су свугде жене, не воле бескрајне празне приче.

Мудра је као пчелица, и образована, у исто време искрен и добронамеран, знатижељан саговорник. Имао сам утисак да јој се свиђам. Да ли сам у праву?. По ко зна који пут се питам да она није лукава глумица.

Што ме још више подстакну да јој се докажем и потврдим. Стадох на стену, усправих се, спреман да се бацам у модру далматинску пучину, да постанем део ње, као да сам овдашњи галеб, Далматинац са плаже.

Тргнух се, па ја почињем да се шепурим. Покушах да јој нешто добацам са стене кроз шум таласа. Није ме чула од хучних удара валова о стене.

Одустах од скока у запенушано море, седох поред ње на равну стену. Хтедох да јој се потпуно приближим, да је загрлим. Оставих то за неку другу прилику, могу све да покварим пребрзим понашањем.

"Како претворити Француску у велесилу туризма? Није проблему изграђеној инфраструктури, Француска све то има, а на пример, наша земља која има огромне природне потенцијале такође, ту инфраструктуру нема."

Она се наслони на лактове, костим јој се развуче на грудима, нестрпљиво ме прекиде, као да су јој се усне сушиле: "Дакле, и Југославија је по теби велика унутрашња резерва, имаш ли неке идеје, саопшти их Влади твоје земље?", као да ме је чикала

Подстицала ме је очигледно, и речима, и дражима тела. Зашто то чини? Да ли ме мангупски заводи? Шта има ту лоше ако је тако.

Приближих јој се, запливаћу мало касније. Седох поред ње. Али мало ближе него малопре. Она се не одмаче.

Није ми промакао њен нејасан мутан поглед. У њему је било зајапурене страсти, али још много чега другог.

Што у мени разбукта болне потиснуте сумње у њену искреност. Ето сада када сам покушао да јој се приближим, њен мутан и нејасан поглед ме удаљи од те чаробне замисли. Можда ми се само тако учинило? Помало сам параноичан. Чему таква сумњичавост?

Ово дружење са Брижит је за мене још једна прилика да упознам како се млади у Западној Европи друже, зближавају и удварају. Увек бих закључио да је Београд по духу врло близак Европи. Нисмо ми затворена држава као друге источно европске социјалистичке земље, у Београду се одавно осећа јак утицај Запада. А овај део Балкана, мислим на Београд нарочито, је још крајем 19. века све више почињао да се отвара и усваја мерила и вредности Европе.

И опет нагрнуше мисли, опсесија енигме, зашто је баш Југославија најдемократскија држава Источне Европе?

Упркос дуге кризе која ме је ранијих година потресала, ипак последњих година, мој живот у Београду је почео да се из корена мења набоље. Стицао сам све више искуства и из дружења са девојкама. Ипак закључујем

да је језик младих универзалан, интуитиван, они се свугде, ма где били, одлично и брзо разумеју.

Шта да јој одговорим на то њено питање? Она не познаје нашу земљу и бирократију у њој: "Не би било умесно да предложим тако нешто нашој држави, они би то чак могли видети као неучтиво, сматрају да други нема право да се меша у њихову област. Ко сам ја, само студент, то би било безвредно?"

Нисам је упознао да касним са испитима. Чинило ми се да она пак замишља да сам ја бриљантан студент економије? Или да сам из неке режимске утицајне породице? Да сам јој рекао стварно стање са мојим студирањем, можда бих нагло пао у њеним очима? Није наше земља као Француска, не може она да схвати како овде окружење може деловати на мотив за учење? Не желим да јој причам о политици, схватам да би то било нелојално према властитој земљи, никада ни са једним странцем нисам ни реч прозборио о политици? А ни они самном!

Настављам упорно: "Проблем је суштински различит, наша земља да би постала туристичка велесица мора да изгради рецептивне капацитете, а Француска то има, док Француска треба да створи ИМИЦ. На крају само размењујемо идеје, не да би ове теме проследили у Париз."

Преко њеног лица сада пређе као неки валозбиљности, њена женственост просто некуда устукну, све више је бивала концентрисана на ову тему и подстакнута да се максималније инвестира у разговор: "Француска се буди, у сваком случају таква опажања као твоја су за нас освешћујућа. Ја ћу о томе разговарати са њима тамо у Француској"

Да ли се поиграва са мнош, даје ми енормну незаслужену важност, да моје идеје пренесе у Париз? Као да сам тако лаковеран.

Све је дражеснија. Сам себи признајем да се ја њој уствари, изнад свега удварам. А говорим јој о ИМИЦУ, пре свега због тога?. Али поред удварања има ту и других ствари. Желим да јој докажем да ми Југословени не каскамо за Европом.

Имам утисак да је прозрела у моје мотиве? Шта ће бити на крају?

Забринух се, да ли се наш сусрет можда почиње да развија у сувише пословни, помало сувопаран разговор. Морам то предупредити по сваку цену.

Могуће, али ми је значајно да се докажем интелектуално, свестан сам да Францускиње јако цене интелектуалце: “Управо мислим, да треба применити следећи редослед корака - долажење до свести да је Француска потенцијал туризма, да може бити далеко више туриста и веће зараде него до сада, да за то постоје сви услови, од оних природних, географских и политичких, до изграђене инфраструктуре, и да онда треба направити план како да се то све валоризује, и како да Француска постане шампион туризма. Ради се једноставно о садашњем стању духа Француза?”

Када споменух садашње стање духа Француза, мало се штречнух. Како ја београдски несвршени студент економије се усуђујем да спомињем стање духа просвећених Француза.

Брижит ме погледа испод ока испитивачки. Добро ми је познато да су Французи врло поносан народ. Излетео сам се. као да се покуњих. Њено лице поприми нерасположену гримасу. Постаде још озбиљнија, то ме мало растужи, јер је дивна када је весела, тада постане неодољиво женствена. Нисам ваљда направио стварно гаф?

Моје мишљење о стању духа Француза је чини ми се мало тргну: “Туризам је јако развијен у Француској. Што се тиче стања духа Француза, врло је занимљиво

да о томе размишљах и имаш нека своја каква таква запажања. Откуд ти то знаш одавде?” Запита ме уозбиљена, погледујући ме скоро сумњичаво.

То о стању духа грађана западних земаља и Француске запажам већ одавно, то је нека врста опсесије, они нама тамо из западног света изгледају помало декадентно. Ипак Запад је најразвијенији на свету, па да су његови становници тако декадентни, не би могао бити тако развијен: Брижит је сушта супротност анемичној декаденцији, она преда мном трепери као жива струна пуна енергије и животности.

Одавно размишљам о Француској као о потенцијалној туристичкој велесили. А још то није постала? Чудно, зашто је тако? Можда и јесте, донекле, на неки начин?

Ево прилике да бриљирам, да је опет усхитим, погледах устрептало лишће чемпреса на стени изнад нас: “Управо суштина је у томе, како Француску представити свету, свим сегментима. Она је ту поред њих, а они нису у довољној мери и на прави начин тога свесни, треба тим сегментима све то приказати, привући их да стално долазе”.

Она ме запита кратко, скоро формално: “На које сегменте пре свега мислиш, на Европу, Америку?”. Њен одговор потврди да ме врло пажљиво следи. Сад или никад.

“Пре свега на Западну Европу: Немачку, Енглеску, Скандинавију. Италија није толико значајна, посебно не Шпанија и Португалија, још мање земље Источне Европе које су закривене гвоздеом завесом, али САД су значајне, Латинска Америка слабо, остатак света безначајан. Управо све што Француска треба представити свету, и то овим значајним сегментима, је да они упознају Француску и све њене чари, треба створити имиџ Француске као туристичког рецептивног комплекса, и то различито за различите

наведене сегменте”, одговорих спремно као студент на испиту.

А знам добро да се о овоме не предаје на Економском факултету у Београду, можда понешто у Економици и организацији, професора Куколече. Када бих овакво питање добио на испиту на факултету, помислих, добио бих чисту десетку, можда би ми чак понудили да будем асистент на факултету. А уствари у Београду таворим. Она то не може схватити. Странцима се не жалим на своју земљу. Поврх свега то би било разблаживање, скретање пажње на споредно.

Она осети моје размишљање, прену се, усправи, поче као професор, схватих да није више субмисивна, као да се уздиже, као да ме позива, додирну ми руком лакат, штречнух се, има тако сензуалне прсте: ”Како то учинити?”, упре поглед у моје очи приближи ми се нагло.

Сада је ово за мене била прилика да бриљирам, не прихватам подређену улогу, усправих се над њом погнутом: ”Суштина је у имицу. Створити стратегију имица Француске, онда путем пропагандне кампање то обзнанити свим тим сегментима, преко проспеката, штампе, радија, ТВ, филмова, предавања, то треба да буде врло добро осмишљена циновска кампања”.

Она се опет развесели, просто забашури претходне дилеме о нашим улогама. Њена самоувереност би прекривена лукавим осмехом, поново постаде женствена., смешкала се весело, као да је открила нешто ново, врло забавно. Просто се преобрази.

Настаде фаза разговора, стручна и професионална, али и врло узбудљива, схватио сам да она много зна и да се разуме у ову проблематику. Ствари се развијају у повољном правцу. Откуд њој, француској студенткињи славистике, такво познавање економије, маркетинга и туризма?

Погледа ме изазовно право у очи, весело намигујући: "Који имиџ дати Француској?" Орасположи ме. невероватно препознаје моје мисли и моје мотиве.

"Природне лепоте, различитост, близина, савршен квалитет услуге, саобраћајне везе, са приступачном ценом, пријатељска земља Западне Европе, неоткривеност, иако близу- непознатост, евазија, љубазан свет, Средоземље, Алпи, Пиринеји, дивоте Провансе, реке, дворци, зимски туризам, чари стеновите Нормандије и Бретање, села, Корзика, пацифичка острва, и могућност организовања сафарија и боравака у франкофонској Африци, Париз, Шампања, историјски споменици и безброј других могућности", осматрао сам је расположен.

Изгледа да се намрштила, помало љутнула, али на тако љубак начин, скоро да се приближи моме наручју: "Врло занимљиво, како ти тако добро познајеш Француску! Откуда теби такво познавање?". Одмаче се нагло од мене, замахну рукама испред мога носа, као мађионичар, смешкала се, то је све више забављало, као да је све више откривала тајне слагалице: "И када се створи такав посебан имиџ туристичке Француске, онда ће он да плови у подсвести туриста света и да их конспиративно усмерава, они ће сви да хрле као роботи своје подсвести у нашу земљу. Фројд и трговина. Има логике. Пије воду. То није абракадабра!"

Мало застаде, опусти се, настави враголасто се смешкајући, сада ми је благо додиривала руку. Брзо се преобрати, права је забављачица, спреман сам да пратим њену метаморфозу: "Ја сам лингвиста, али ме интересују и историја, археологија, антропологија, етнологија и етно-музикологија. По нагласку препознам ко је одакле из које регије Француске".

Ја: "А да ли препознајеш по нагласку оне који говоре француски у Белгији, Швајцарској, Канади и у Африци?"

Она: "Да, без тешкоћа!"

Ја: "Пошто знаш и италијански и шпански, како стојиш са препознавањем наречја у овим земљама?"

Она: "Понешто успевам, мада теже. А да ли ти препознајеш по наречју одакле је ко из Југославије?"

Ја: "Живео сам у Македонији, Србији, мајка је Босанка, боравио сам и у Далмацији, путовао по Хрватској, препознајем прилично поуздано када се ради о Србији, Босни и Херцеговини, па чак и Хрватској, и Далмацији, понешто Македонију, али у Словенији никако"

Она: "А када се ради о Бугарској?"

Ја: "Слабо"

Она: "А Грчка, Албанија, Румунија, Мађарска?"

Ја: "Не знам те језике".

Она: "Како стојиш са препознавањем народне музике, менталитета људи? Да ли разлике у наречју прате и ове разлике?"

Ја: "Да, постоје линије које раздвајају различита наречја, али и менталитете."

Она: "Тако је и у Француској."

11. Професорка Високе школе у Шампањи (1962)

Појавише се у време обеда у групи за столовима средовечни бледуњави и помршави мушкарци, жене су биле мало живље, говорили су француски. Тихо говоре, врло су озбиљни, имају оштре црте интелектуалаца. Чух, значајна политичка делегација из Француске.

После доручка сам кренуо препуним трамвајем са Лапада у центар града, голишави људи и жене су се налазили скоро збијени једно уз друго. Испред себе препознах средовечну, али још увек шармантну жену, Францускињу, из делегације која је јуче стигла у летовалиште. Њен, за мене неуобичајени шарм, је спој жене интелектуалке зрелијих година, и још

увек изразите женствености, удружено са неком врстом учтиве строгости. Да није била средовечна интелектуалка, њен шарм би ми био драстично смањен.

Погледа ме учтиво, мало се помери у страну, са скоро строгом дистанцом у тону гласа:” Младић који служи храну` `климну ми главом скоро формално. Из њених живих плавих очију се назирала још увек бујна женска природа. Подсетила ме је на шармантну професорку? Насмеши се више учтиво него љубазно и упита:” Како сте?” Поразговара самном о Дубровнику, и запита колико има станица до центра.

Уђоше нови путници, тела путника се приближише. Одмакох се учтиво колико год сам могао. Доле је у провалији сјакила на саблазној месечини површина мора испод светионика на хридима, повремени завијуци су заносили трамвај који се увијао као змија, моја саговорница је амортизовала вешто ове ударе, није ми било јасно како је успевала да избегне барем један додир самном. Има еластично витално тело, води рачуна о своме изгледу и виталности, размишљаам....

Сиђосмо скоро у исто време близу центра Дубровника, Страдуна, она прихвати моје друштво на топлој дубровачкој улици, кретосмо у шетњу, хтела је да јој кажем нешто о Страдуну и оближњем острву Локрум, о чије месечином осветљене хриди су се пред нама разбијали запенушани сјакаво бели таласи.

Изненада ме запита да ли сам студент.

Одговорих потврдно. Сазнах да је професор етнологије и историје на високој школи у Ренсу у Француској, то ми је саопштило ненаметљиво, као да сам то препознао, а не чуо од ње..

Рече ми загонетно, нагласи, као да ми то ставља до знања због нечега, да је Ренс престоница Шампање, где се производи чувено вино шампањац. То донекле, понешто, знам, изгледа да у мени ипак види недовољно

образованог младића. Да, можда за француске критеријуме, али није све тако једноставно.

Прозрела је моје скривене мисли, учини ми се, доби помало лукав и загонетан израз лица. Брзо прелази са једне на другу тему, као да ми смишљено намеће свој лични стил вођења разговора.

Запита ме осматрајући ме као психијатар искоса, шта има да се види на Лападу близу кампа, спомену једно корално острво које је већ видела са терасе Виле"Рашица", пита ме да ли је могуће да се тамо оде неким изнајмљеним чамцем? Може, рекох, и позвах је да одемо заједно тамо. Договорили смо се да следећи дан по подне у петнаест часова изнајмим чамац да је одведем да види то тајанствено острвце.

Дошли смо чамцем близу острвцета, видех у прозирној води стеновити муљав плићак, сав обрастао опасним морским јежевима, не можемо се искрцати, зачас се убоду у стопала, а корални спруд је мали, таласи велики су се ваљали, насукаћемо се.

Завеслах из све снаге натраг, окретох чамац ка рту, преко пута Лапада.

Само што смо се искрцали у усамљену увалу обраслу бујним зеленилом, завика снажан глас са повисоког стењака изнад нас: "Мине! У заклон!"

Преведох јој сместа, погледах дебела стабла борова, таман да се уклонимо иза њих, испред нас у камењару спазисмо нешто као малу пећиницу. Стајали смо скоро једно уз друго у мало простора, једно десетак минута. Трудио сам се да држим врло учтиву дистанцу. Замишљах како ме види, у њеним очима сам локални младић, није загледала моје витко преплануло тело, што се увијало пред њом док сам снажно затезао весла, али је све видела, није ми измицао њен испитивачки поглед преко мога лица. као да се упињала да открије

ко сам, откуд да се нађем пред ње у трамвају, па да је доведем на мало корално острво?

Глас јави да је минирање завршено, изађосмо, она ме погледа учтиво, скоро љубазно.

У Београду ми сваки дан доноси понешто ново, узбудљиво, нове сусрете. једва чекам да дође нови дан. Али ово овде је нешто друго. Сусрети са свакојаким необичним особама су на сваком кораку. Што је битно, изненадни су странци, што захтева спремност да се на те нове свакодневне изненадне изазове да исправан одговор. Београдски младић, у једној таквој другачијој средини, изложен свакодневно новинама, сам био примораван да се трудим да проценим те друге особе, углавном су то биле девојке из појединих западних држава, да правим стратегије понашања са њима. То ми је заличило на оштрење можданих вијуга, на интелектуално мачевање. А мој енглески, школски, рудиментаран.

Моја нова француска саговорница је нешто сасвим друго од Брижите. Са мном је сада озбиљна, скоро формална средовечна жена, осећа се разлика у годинама, повремено би ме осмотрила као психијатар пацијента на своме канабету. Ова жена је много другачија од свих оних које сам имао прилике да сретнем.

Био сам спреман на нови изазов, на нову проверу. Нисам губио самопоуздање, интересовали су ме политички догађаји и међународни односи, читао сам о Француској. Ово је за мене јединствена прилика да о томе разговарам са Францускињом, врхунском интелектуалком, универзитетским професором. Био сам нестрпљив. Али и помало бојажљив, мој енглески је почетнички, према њеном професорском, претпостављам. Ово је за мене нова провера. Ако све испадне како треба, добићу ново самопоуздање. Ако не, можда ће се крунити моје самопоуздање.

Слагао сам речи механички, препознавао сам, без поштовања граматике и изговора. Упркос томе нисам имао израженијих неприлика у комуницирању са саговорницом. Она ме схвата, учтиво избегава да закључује о моме познавању енглеског, мада знам да се у западним земљама изузетно уважава исправно познавање енглеског језика. У чамцу није укрила да баци значајне погледе на моје нокте на стопалима и рукама, није томе придавала било какву пажњу, ми се учинило. Мени изгледа да наставља да ме процењује, прати моје гестове, изразе лица, очи. јасно процењује смисао мојих речи. Не замера ми за почетнички енглески, чини ми се, помно прати све оно што изговорим.

Био сам усхићен њеном необичном мудрошћу. Али у исто време и женственошћу средовечне жене. То је за мене био истински изазов и инспирација.

Процењивао сам да она жели пре свега да види да ли сам учтив, њу занима моје расуђивање. Можда се пита да ли сам површан докон младић, летњи ловац на средовечне имућне стране туристкиње? Можда помишља да сам неучтив балкански простак?

Хтео сам да докажем, супротно. Сетих се, каква коинциденција, баш јуче сам прочитао једну књигу о Француској последњих година.

Нестрпљив да је разуверим у њене претпостављене предрасуде о мени, озарен започех следећу конверзацију.

Ја: "Генерал Де Гол је извукао Француску из кризе. То су Французи показали на референдуму у априлу 1958. године."

Она ме погледа изненађено. "Јесте ли ви политичар, када вас занимају Француска и њене политичке прилике?"

Утом се опет зачу глас са брда: "У заклон!"

Увукосмо се опет у пећиницу, држао сам још већу учтиву дистанцу. Настаде врло жив разговор. Мали

затворени простор је скоро одзвањао од наших пригушених речи.

Ја: "Доживео сам промену представе о Француској и ставова према њој и Французима. Од 1955 године када сам завршио гимназију, ишао сам на Јадранско море и тамо сусретао Французе, читао сам новине, слушао радио, гледао ТВ, разговарао. Француска је за мене тада изгледала као држава и нација у кризи. Причињавало ми се и по њеним грађанима, имао сам утисак да су у депресији, да их је захватила декаденција, можда и алијенација."

Она ме погледа зачуђено: "Да се то није само тако вама учинило, или сте можда у својој младости мало претерали?"

Ја: "Могуће! Тај осећај је био јако присутан све до отприлике пре пар година. Онда су се јавиле дилеме, скоро опсесија, неко унутрашње самоубеђивање, као нека врста дијалога са неким невидљивим саговорником."

Признајем себи да ме она инспирише, причам јој оно што воле Французи, њих занима шта други мисле о њима. Стекао сам утисак да Французи мисли странаца о својој држави доживљавају емотивно, за разлику од Енглеза који умеју да се скоро неосетно бирократски намрште

Она: "Не требате да се правдате, наставите."

Ја: "Не правдам се, само говорим оно што ми изгледа да је истина. Овај процес модификације моје представе о Француској је био нарочито пропраћен вестима из медија о Франуцуској."

Погледа ме замишљено: "Пређите на ствар, које су те вести биле?" Онда се насмеши умиљато: "Имате леп бронзани тен, видела сам када сте веслали". Није то казала да стварно изрази свој суд о моме телу, цео досадашњи разговор се нимало није одвијао у томе

смеру. Вероватно ми је ово казала да види како ћу реаговати, помислих. Мој поглед јој је упутио учтивост и уважавање.

Заузврат ме је опсервирала без икаквог израза лица.

Ја: "1958. године Де Гол је прихватио да води Француску, што је било потврђено и на референдуму, узео је судбину Француске у своје руке и повео је њеној ранијој снази и сјају, самопоуздању, нација је пронашла оца и вођу, Француска је добила нову величину и амбицију, Французи су се пробудили."

Она: "Ама то је све питање економије и финансија, то су све опипљиве ствари, Француска је била у економској декаденцији, онда је нормално да је заостајала."

Учтиво се одмакох, да јој ставим до знања, хтео сам да бриљирам: "Створио је и јединство Француза, трасирао нове економске постулате да ојача економски нацију, и да је изведе из економских тешкоћа, залаже се против пореза, беде и социјалне кризе."

Она: "Када се прате догађаји после рата, Алжир, нови напори да се створи Европска заједница, почетак Хладног рата, преструктурације, незапосленост и недостатак перспективе за младе, онда је нормално да људи постају помало декадентни. И какав је био тај процес измене ваше представе о Француској?", загледа моје тело испитивачки.

Ја: "Де Гол је 1958. године применио скуп финансијских, економских, социјалних и политичких мера са циљем да нацију постави на здраве темеље истине и чињеница, скромности и реалистичности, да је изведе из кризе. Нација га је подржала."

Она: "Зауставио је инфлацију, почеле су инвестиције, све је ствар практичних економских питања. Не треба теорија, од тога се не живи, него од опипљивих материјалних ствари."

Гледала ме је помало зачуђено, није могла да схвати мотив који ме гура да са њом тако страсно разговарам о политици.

До малопре препланули безазлени веслач чамца што се пред њом увија веслајући, сада необичан коментатор прилика у њеној земљи: “Зашто сте ви толико интелектуални, зашто нисте као већина Југословена?”

Замислих се. Да ли тако стварно мисли? Интелектуалке су врло компликоване. Постадох још опрезнији.

Ја: “Тачно, почела је изградња фабрика, школа, болница, развој комуникација, војске, полиције, Француска је почела да се усправља.”

Она: “Да ли се овај позитиван процес одражавао и на понашање Француза које сте овде сусрели?”

Ја: “Управо то. Тачно. Нестајали су они који су ми се понекада причињавали као декадентни, а све је више било оних стабилних, самоуверених, рационалних и практичних, веселих и оптимистичких, барем се тако мени чинило, можда сам се варао.”

По њеном сувом изразу лица професорке, учини ми се да се разочарала у објективност мојих процена: “Претерујете, много претерујете, могуће је да је тога било у појединим случајевима, али то је ваше виђење одавде, које можда у појединим случајевима има неке основе, али је та појава ипак у вашој свести енормно предимензионирана Интересантно да сте ви то запазили. Откуд вама интерес за то?”, све ме је више подстицала.

Ја: “Пинао, Министар финансија је завео нову пореску политику, која је обогатила државну касу, а свидела се већини сиромашних и просечно имућних Француза, нову политику цена, сарадње са синдикатима, извоз-увоз, трговина, монетарна политика. Де Гол је све ставио на здраве ноге. Нација се усправила!”

Она: "Ви глорификујете Француску као највећи француски националисти, немојте бити већи католик од Папе. Или сте ви поносни и подсвесни љубитељ своје нације - без да сте тога довољно свесни?"

Ја: "Он је Француску поново вратио у ред суперсила, ужива велику подршку Француза, они га сада поново подржавају на референдуму. Француска се буди. Алжир је и даље проблем, иако је добио право на самоопредељење. Али је данас Француска јака, стабилна, јединствена и економски јача модерна држава која је поправила и своје позиције у Африци."

Она: "Реците ми искрено, какви су сада Французи које ви овде видите, у поређењу са Французима које сте раније видели као декадентне?"

Ја: "Много другачији, као неки други свет. Самоуверенији, природнији, оптимистичнији."

Она: "Можда има неке истине. У сваком случају ваша запажања су занимљива и то би интересовало наше пропагандисте који се баве имиџом наше земље у свету. А како се то одразило на вашу представу о Француској?"

Мине су престале. Али нико од нас не предлаже да уђемо у чамац ка Лападу.

Наставили смо наш врло занимљив разговор напољу. Осећао сам се као наш спортиста на неком међународном такмичењу, сада представљам земљу.

Ја: "Пре неколико година Француска је у мојим очима на неки начин била земља декадентних и апатичних људи, мада сам био свестан и тада да је то само за поједине сегменте Француза, јер је то ипак богата и моћна земља сретних грађана. Сада је за мене Француска јака и модерна држава, суперсила, која има висок стандард и држава која тежи експанзији."

Глас опет изненадно викну: "У заклон!" Она јурну прва у пећину, погледа ме преко рамена да ли улазим.

У том груну јако нова мина. Видесмо да око пећинице долетеше каменчићи.

Она се трже: "Оставимо теорије будимо практични, оставимо арабеске и "Хиљаду и једну ноћ". Кирилу Чесмену је опет одложена смртна казна."

Збуну ме опаска о Кирилу Чесмену. Какве везе ја имам са њим? Наслоних се на зид пећинице, замислих се, и потонух у мисли, ућутах, просто нестадох. Она ме погледа благонаклоно, као професор студента.

Осећам у својим мислима као да ме неко одвлачи од овога конкретног сусрета са шармантном средовечном интелектуалком, странкињом који се одвија у врло необичном декору, као да ми нешто, неко, одвлачи мисли на друге теме, на политику и међународне односе?

Она то спази, осмотри ме испитивачки: "Заиста сам радознала да знам шта Југословени мисле о Француској, ви сте из Београда, дакле претпостављам Србин, различите нације у Југославији имају различите представе о Француској, мене занима шта Срби мисле?"

Ово питање је за мене истински изазов. Мој изражен интерес за Француску има своју основу у пријатељским осећањима Срба према овој земљи, због француских филмова и шансона, композитора, писаца, ту је и Први светски рат. Отац мога оца, Солунац, нам је причао о подршци Француске у Првом светском рату, његов рођени брат Обрен је, боравио на опоравку у Француској, где је био у пратњи Војводе Путника. Одлазио сам повремено у Француску читаоницу у Кнез Михајловој улици у Београду, иако француски нисам знао ни реч, такорећи, са великом радозналошћу сам листао модне часописе сјајних боја, дебелих листова као да су од коже, тако су луксузни према нашим новинама. А особље је посебна прича, врло озбиљни и стручни, формални. Понашао сам се врло учтиво и односио према

запосленима са искреним поштовањем и уважавањем. Француска, енглеска и америчка читаоница су за мене својеврсни прозор и контакт са западним светом.

Она се наједном преобрази, из шармантне жене скоро година моје мајке, у нешто друго, постаде као неки психолог, још више психијатар, упиљи у мене очи сада суве и хладне, чак ми се учини да јој се појавише строге борице око усана: "То ме јако занима, спремна сам да вас слушам пола сата, и више, све ми испричајте".

Почех да причам, није ме прекидала, није постављала питања, само је повремено кратко казала као иследник: "И још, и још!" Слушала ме је врло пажљиво, и климала главом, охрабрујући ме да говорим, да искажем све што знам.

Помало ме охлади утисак, у њој нема онога одушевљења према нама које ми Срби имамо када говоримо о Французима, то је више учтива радозналост да се саслуша, помешана помало са пријатним помало патерналистичким изненађењем. Она је пословна, жели да сазна шта ми овде мислимо о њеној држави, чији је она одани држављанин, интелектуалац..

"Слично мени мисли већина становника Србије. Цела Србија, је била у Првом светском рату савезник са Француском", хоћу да јој ствари појасним.

"Гле", рече она, "занимљиво, наставите молим вас!"

"Тако су ту велику љубав и поштовање пренели и на нас младе, децу".

"Шта ради ваш отац?", погледа ме строго.

Објасних јој да је службеник са средњом стручном спремом. Али имам брата који је асистент на Слободном универзитету у Бриселу.

Она на то значајно одмахну главом.

Она је пажљиво слушала мој подужи експозе: "Од 1950-их година је дошло до већег отварања наше земље према Западу, и према Француској, па и када се ради о

присуству француских филмова на репертоару наших биоскопа. Француски глумци Брижит Бардо, Жан Маре, Жана Моро, Жан Габен, Жерар Филип, Ален Делон, и други, врло су популарни. За моје другове и мене највеће задовољство и истински празник смеха је било гледати филмове Фернандела. Он је био најсмешнији од свих страних глумаца комичара. Нарочито нам је било блиско када се Фернандел појављује на југу Француске одакле је и био, иако не знам француски, препознавао сам распеваност француског који говоре француски медитеранци, као што када говоре певају и наши приморци, или они у јужној Србији”.

Охрабрен радозналошћу значајне саговорнице, сам упорно настављао монолог, препознајем да ме она није процењивала као чудака због тога, него напротив, да почиње да ме уважава због нечега. Назрех благ осмех на њеном преозбиљном лицу, што ме охрабри, можда у мени из балканске државе, препознаје какви су некада били млади у Француској:”Све су биле присутније и француске шансоне. На игранкама је била јако популарна песма “Брегови су остали за нама” и “Увело лишће”. Француски производи су све више били присутни изложима радњи у Београду. Отац ми је 1954. године донео из Брисла федере за растезање што је означило прекретницу у моме животу, све сам се више оријентисао према спорту, мање према читању и учењу”.

“Да, да, виде се ваши бицепси”, насмеши се загонетно.

Уплаших се да не хтеде рећи “Трапезоиди”, трапер, то су они испод пазуха, леђни. Не, никако, то јој није пало ни на крај памети, просто ме разувери њен испитивачки проицљив поглед.

“Јуна 1958. године сам у Змај Јовиној улици наспрам Народног позоришта видео Алону Делона, возио је

аутомобил и стао. Касније сам био присутан у Хотелу "Мажестик" када се упознао са Стефаном Марковићем".

Рече ми као да ставља тачку, да је мој експозе занимљив, али да је њој ипак познато колико Срби воле Француску, и зашто је тако. Додаде да мој енглески није још савладан "*comme il faut*", да тек треба да га учим, али да ме је разумела.

Стичем утисак да је ово рекла искрено, са добром намером.

Међутим, нисам могао пронаћи у њеним речима и изразима лица исте симпатије Француза према Србима. Француска је велика супер сила а ми смо мали балкански народ, то је мој закључак.

Нисам јој саопштио да сам чуо још неке другачије приче о Француској, и њеним неким поступцима према нашој земљи.

Седећи на усамљеној клупи испод зида виле "Рашица", док греје као пећ топло летње приморско сунце, упорно сам се враћао на размишљања о Западу, о представи који су наши људи били почели да стварају о странцима када се Југославија све више отвараала према страним туристима, што је почело последњих година.

Увиђам све више последњих година, овде на мору, да се моја представа о странцима из западних земаља значајно мења у супротност мојој раније увреженој представи, сада их видим као врло оштроумне, жилаве физички.

Све више стичем утисак да су врло осетљиви на то како их други виде?. Откривам овде осећај западне моћи, да желе да буду у свему супериорнији.

Како је моје раније запажање било површно, закључих? Ми овде треба да сазримо, да се освестимо.

Утом чух строг али љубазан женски глас изнад мене са горње стране зида. То је била госпођа која је самном јуче била на излету чамцем на оближње корално острво.

Упути се ка мени, била је озбиљна, али расположена и дискретно благонаклона, показа весело руком да брзим корацима силази на клупу поред мене. Чух њене кораке низ степенице, приближавајући се бану пред мене насмејана, проговори гласно на енглеском: "Добар дан господине Кромањоновићу!"

Тргнух се. "Кромањонски пећински човек," реаговах одмах, мада сам схватио њен шалив, али нимало подсмешљив дидактичан тон. Била је духовита.

Она сада рече опет погрешно моје презиме "Корсенановић", сетих се одмах речи "Корс"- назив за Французе са Корзике.

Исправих је учтиво, а она понови, и опет погрешно: "Крисмановић", што ме подсети на реч "Христ", Исус Христос.

Опет је учтиво и љубазно исправих, сада најзад по четврти пут изговори тачно моје презиме.

Окрете ми се на клупи смејући се полугласно: "Неверни Тома, знате то из Библије."

Одговорих јој сетно: "Није потребно додирнути, треба веровати и без тога".

"Тачно" одговори она, "постоји интуиција, проницљивост, не требају увек опипљиви докази."

Запита ме да ли у близини има православних манастира, интересују је фреске, хтела би да их посети. Саопшти ми поново, иако је то већ једном казала, да је професор историје и археологије на једној високој школи у Ренсу, главном граду Шампање.

Рече да је била на Светој Гори прошле године, манастир Хилендар је заиста одушевио.

Објасних јој да у Југославији постоји неколико региона где су православни манастири: Косово и Метохија, Рашка, ужа Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Крајина и Далмација у Хрватској, и Војводини..

Имала је недељу дана слободног времена и своја изнајмљена кола, па сам јој предложио да обиђе црногорске манастире Морачу и Ђурђеве Ступове, није тако далеко од Дубровника, а да онда пређе у не тако далеко Рашку, па на Косово.

“Када је подигнут манастир Морача?”, упита она.

У Средњем веку”, одговорих, ”могуће у 13. веку од стране Немањића”.

Она: ”Подигао га је 1252. године Стефан Немањић.” Испричала је још много занимљивих детаља, био сам импресиониран да странац има такво знање о нашим манастирима.

Она: ”А шта има још од манастира у Црној Гори?”

Ја: ”Имају мушке и женске манастире.”

Она је мене учила о нашим манастирима, уместо ја њу. “Зашто толики интерес за наше манастире и нашу земљу?”,

Предочи да се такође бави и етничком музикологијом. Онда ми одржа истинско предавање о гајдама. Као своме студенту у аули универзитета. Чух истинску компаративну анализу гајди у Јужној Србији, Македонији, Бугарској и Грчкој. До најситнијих детаља је описала врсте кожа, начин справљања, како се то одражава на тоналитет, ритмику, јачину и боју тона, сазнах од ње разлике по земљама, направи читаву музичку анализу тонова и нота.

Изгледало ми је као да се она цело ово време са мном због нечега правда пред неким невидљивим саговорником, и исправља.

Био сам збуњен, и постиђен. Па ови странци све знају о нама, боље него ли ми?. Ако знају о фрескама и манастирима, музици, онда знају и о нашој индустрији, војсци, помислих изненада и тргох се?. Ми смо сиромашна земља, неразвијеног образовања, немамо

новца да инвестирамо у проучавање тако на први поглед безначајних ствари. А они имају.

Али Руси, они су моћни, иду на Месец, продиру у свет, у Африку, Азију, имају примат у спорту, наоружању. Да ли ће издржати такву наметнуту трку са моћним, богатим и образованим Западом? Пре ће се изнурити и истрошити, скоро се тргнух. Народ гладује у СССР-у, а они се такмиче за примат са Западом? Па образовани Запад ће их надмудрити, исцрпсти економски, Руси немају врхунске научнике из друштвених наука, што Запад има. Али Совјетски Савез је огроман, "тамо Сунце не залази".

А нама утрапили да уводимо Самоуправљање и Несврстаност!

"Ваша земља је модел демократије и слободе, модел за имитирање несврстаних. Тито је велики државник и човек, ваша земља је прва увела самоуправљање, то је историјска хуманизација продукционих односа".

Не знам шта да јој кажем, тако паметна и образована особа, а недовољно упућена, одавно се питам дали би наша недовољно развијена земља могла да тако нешто уводи. Али не дајем никакав коментар, не желим да било шта кажем против своје земље. Шта је онда посреди? Чуо сам од професора Милановића да су нашим "мудрим" политичарима на неким светским социолошким конгресима управо западни социолози утрапили идеје као што су комунизам, самоуправљање и несврстаност.

Шта можемо са супер богатим и интелигентним Западом, немамо њихов ниво.

Стално ми се мота у мислима стих Десанке Максимовић: "Било је то у земљи сељака на брдовитом Балкану".

Сетих се да је Француска још брдовитија, па тамо је Мон Блан, кров Европе.

Шта чинити? Учити, радити, приближити им се, достићи их.

Упитно показа руком на брда која су делила Дубровник и море од залећа, отуда се чула громка горштачка песма, громадна, динарско-словенска. Био сам ганут, певају ама исто као у родном крају на Дрини, више урлају, него ли што певају.

Запита ме гледајући замагљеним очима у сиве громаде одакле је долазило необично херцеговачко појање: "Који етнички састав тамо живи, да ли су исти као овде у Дубровнику?"

"Овде у Дубровнику и у Далмацији живе углавном Хрвати католици, али има и Срба православаца, тамо је залеће где живе Срби Херцеговци православци, има их и поред мора. Западна Херцеговина је претежно католичка, источније је православна Црна Гора, јужно је Црногорско приморје где живе Црногорци православци, али има и католичких енклава, око Улциња на југу су претежно Албанци."

Она: "Има ли Албанаца католика овде?"

Ја: "Да око Скадра и у Северној Албанији."

Она: "Има ли католика у Црној Гори?"

Ја: "Нешто у Приморју, а и на континенту помало, зову их Малисори".

Она: "Како се слажу католици и православни? Каква је разлика у етничком саставу Дубровчана и оближњег православног залећа?"

Ја: "Као што знате Дубровник је био дуго Дубровачка република и имао је јаке везе са Венецијом и Апенинским полуострвом, ту је већа концентрација аутентичног медитеранског живља, мешавине староседелаца, Грка, Латина, касније све више и Словена, мада је било миграција нарочито из оближње Херцеговине и Црне Горе, а посебно из Босне."

Она: "Да ли је било покатоличавања?"

Ја: "Да, то је био прилично масован процес, у овом делу земље, у Далмацији и Крајини."

Она: "Католици то демантују!"

Ја: "Оставимо научницима да то докажу и објасне."

Она: "У чему је разлика између залеђа и Дубровчана?"

Ја: "Ови овде су лукавији, рафиниранији, образованији, другачије се облаче, говоре и певају, у овдашњем језику који је српско-хрватски има италијанских речи и имена, а ови у залеђу су махом горштаци, сточари, другачијих су навика и обичаја."

Она: "Да ли међу њима има неспоразума?"

Ја: "Постоје вековне нетрпељивости". Обузе ме плима бојазности када јој опрезно изустих: "То је била стратегија *"DIVIDET ET IMPERA"*.

Моја саговорница се на те моје речи тргну и погледа ме помало прекорно, као да ми говори да о томе не причам, да је то деликатно, чак помало опасно. Схватих да сам се излетео, заобиђох даље ову тему.

Ја: "Срби из залеђа зову ове овде у Дубровнику *"лацмани"*.

Она: "Шта је то *'лацман'*?"

Ја: "Назив за приморске господичиће."

Она: "Зашто господичићи?"

Ја: "Јер се другачије облаче, истичу стране речи и имена. Срби и Црногорци су горштаци, приморци им изгледају чак помало феминизирано"

Она: "А како они из Дубровника зову те Србе?"

Ја: "Влаји."

Она: "Ко су Власи?"

Ја: "То су била илирско-трачанско, латинска и келтска племена која су надирала у Далмацију и у ове крајеве, касније су били асимиловани од Словена који су овде почели да долазе у 7. веку. Можда су Словени овде били староседеоци?", очекивао сам објашњење од учене професорке.

Њени проницљиви професорски погледи су почели да ме помало збуњују.

Упита ме осмехујући се, као да ликује, помало патерналистички: "Има ли у планинама у Србији још увек вукова и медведа, је ли односе овце из торова? Да ли је тачно да за време Другог светског рата села у планинским насељима ниједном нису видела Немце?"

Схватио сам жаоку. Па шта могу, тако је започео наш разговор. Рекох јој да и у Француској на Пиринејима има вукова и медведа.

Онда је почела да ми прича о босанским муслиманима из долине реке Босне и њихове разлике у односу на Муслимане из Источне Босне. Рече да су код ових првих присутније монголидне црте лица, помало косе очи, црна коса и велики зуби, док су они из Источне Босне светлије пути. Интересовало је који се дијалекти говоре у Босни?. Нарочито како се изговара слово "Х"?.

Откуд она све то зна? Зар је могуће да они тамо у Француској толико добро познају нашу земљу?

Испричах јој да су нације на Балкану врло сличне, али да тога нису довољно свесне, на делу су затворене регије, провинцијализми, релативно низак степен образовања и наслеђени вековни обрачуни. Отуда постоји склоност да се због начина како се чак једно слово изговара, могу изродити истински крвави обрачуни. А говоре исти језик. Тако је и са словима "х" и "ћ". Ови народи су крајње слични, скоро иста крв, али друге вере. Њима суседно село може изгледати до те мере другачије, да су у стању да се због тога до крви омрзну. Сетих се одмах наводног раширеног словенофилства, хоћу сад ја њу да подучим:"Сличности нас и Руса препознају углавном интелектуалци".

"Је ли тачно да има гушавих у Босни" запита.

"Да", одговорих, "тамо где нема јода у води."

Ја: "Балканизација" је реч која је повезана са овдашњим просторима, да се опишу ратови међу балканским народима. Нигде сличнијих народа и веће мржње. "Завади па владај!"

Нисам могао да се уздржим да кажем оно што ми лежи на срцу: "Нас завађају стално овде, да није тога живели би у миру и слози."

Од ове констатације ме опет подузе блага језа.

Она се као штрећну, погледа ме значајно као да ме немужто прекорева да пазим шта говорим. Опустих се, она је ипак добронамерна према мени.

12. Изгубио сам радно месту у Интернационалном студентском кампу у Вили "Рашици" у Дубровнику (1962)

Главна дубровачка улица Страдун је врло леп типичан медитерански корзо. Драган Молеровић, одани друг из Београда, инжењер-официр, гост кампа, док смо се шетали провлачећи се кроз јато храбрих голубова који се уплићу у ноге шетача на Страдуну, узвртео се, хоће нешто да ми саопшти, нешто крије од мене. Схватих о чему се ради када ми је испричао у даху, да ме је јуче на састанку Управног одбора, а затим и на партијској ћелији Међународног студентског одмаралишта у Дубровнику, критиковао лично нови директор кампа, који је наследио глумца Воју Мирића (уз напомену да је Воја Мирић према мени био наклоњен). Драган није био довољно јасан, или није знао довољно о чему се ради, или једноставно није хтео да ми све каже, чини ми се да су ми нешто политички стављали на терет?

Када сам се вратио из шетње по Дубровнику, саопштено ми је кратко, без икаквог образложења, да камп прекида даљу сарадњу са мном. Нису дали било какво образложење. Никако не могу да докучим шта је

узрок, сматрам да нисам дао ни најмањи повод за такву одлуку?

Забринух се: како наћи ново запослење?

Нераздвојном другу из Београда, Велизару Марковићу, са којим сам дошао заједно на море, кажем да идемо у оближње Сребрено, да тамо тражимо посао. Он се сложи, жалио ми се да му се не свиђа радно место конобара у гостионици на обали Лапада, а и не жели да се одвајамо, јер смо заједно дошли из Београда на море.

Поред нас поносно ривом шета у белој мајици атлета Бошко Барачки, упадљиво мишићавог тела, дошли смо сва тројица возом из Београда, као да је наш телохранитељ, за њим се понеко љубопитљиво окрене, али не тако често као у Београду на штрафти. Бошко је чувар плаже у ново изграђеном романтичном Хотелу НЕПТУН на истуреном усамљеном стеновитом рту кога стално запљускују бели морски валови, усамљена зграда модерног хотела се истурила на хриди, дружи се са галебовима. Бошко се енергично изјашњава да остаје у "Нептуну", тамо му се јако свиђа.

Дакле, Вела и ја одлучисмо да идемо у оближње сликовито месташце Сребрено у Дубровачкој жупи, тамо има војно одмаралиште и више кампова и хотела.

Док смо напуштали камп, на истуреној тераси изнад асфалтне стазе смештеној у згради одмаралишта, је стајала расположена група студенткиња Францускиња, видеше да ка капији носимо у рукама коферчиће, замахаше нам рукама весело. Враголаста вижљаста црнка се нагну преко ограде терасе узвикнувши тајанствено насмејана у нашем правцу: "Bon voyage!" (Сретан пут)

На великој излазној капији кампа однекле бану пред нас саговорница Францускиња, професорка етнологије: "Где одлазите?" "Напуштамо камп", био сам кратак.

“Какво изненађење, тако наједанпут, заиста ми је жао!” згрчене црте лица око усана као да су чувале тајну, осмотри ме помало хладно бирократски.

Поздравих је учтиво. Није ми падало ни на крај памети да измењамо адресе.

Када изађосмо из огромног круга одмаралишта седосмо у хладовину високог бора. “Вела, сачекај ме, идем у камп натраг да нешто видим”, обратих му се одлучно. Упутих се убрзано кроз капију, жустрим кораком кретох одлучно да пронађем Брижит, она не борави у шатору, него у собама намењеним особљу оркестра. Знао сам да ћу је срести. Ишла је у мом сусрету насмејана. Напуштам камп, идемо у оближње место Сребрено”. “Откуд то наједном?”, видех је зачућену. Нисам могао да јој објашњавам: “Послаћу ти отуда одмах разгледницу, са адресом, дођи, то је непун сат аутобусом.” Изненадих се да сам себи дозволио слободу да је позовем да ме посети у оближњем градићу.

Она ме дискретно загрли, по први пут, само овлаш додирну моје лице својим. Необично, никад није исказивала такву блискост. Тако ми је блиска и драга. Нешто немушто ми је говорило да ћемо се ускоро срести у Сребреном.

13. У београдском кампу у Сребреном (1962)

Одлазећи аутобусом из Дубровника за Сребрено са Велом Марковићем, спазих из аутобуса, како нас прстиже велики ситроен-жаба француске регистрације, за воланом стар покрупан смежуран господин са жућкасто-седом косом, поред њега средовечна жена, још увек привлачна за своје године. Није ми било тешко да је одмах препознам, то је била госпођа коју сам виђао у Француској читаоници у

Београду, препознатљива по волуминозној уздигнутој пунђи светло смеђе косе, она је Францускиња.

Видех их сутрадан на предивној пешчаној плажи у Сребреном, стари човек из кола, вероватно муж, или можда отац, све време је спавао у хладовини сунцобрана, изгледа као исцеђен лимун, уморан и смежуран. Жао ми је старог сиротог човека који тражи одмор, вероватно је цео живот напорно радио, истрошио се. Испружио се, као да се мири са неминовношћу година, или ипак прикупља нову снагу. Она је, упркос својих поодмаклих средовечних година још увек женствених затегнутих облина, живахна је. А он је стар. Скоро поражен испружен у хладу, као да очекује да му се врати каква таква виталност? Као да није веровао да ће тако бити. То је тако тужно.

Госпођа је нешто друго. Осврће се око себе, подешава пешкире, тражи гушћи хлад, често заплива у плаво провидно море.

Отпливао сам мало подаље, вода је прозирна, назирао сам своје дуге преплануле ноге како се протежу и увијају ка дубини водене масе као подводне позамашне јегуље..

На пар метара од мене госпођа изненада изрони из воде баш у моме правцу, била је на учтивој дистанци, учини ми се да ме је препознала, јер је у моме правцу климнула главом кратко и учтиво, скоро не приметно. Зар је могуће да ме се сећа из Београда, питао сам се уживајући спектаклом испод себе, дубоко испод назирао сам сопствене преплануле ноге како се увијају. Једва се сетих да треба да јој одговорим врло учтивим климањем главе.

Увече је била игранка на тераси Војног одмаралишта у Купарима. Свирао је београдски оркестар, изводио је познати музички репертоар, и мелодије из Србије и Црне Горе. Био сам присутан неугодном призору. Попе се на бину смешан човек, врста кловна, омањи и

несигуран у себе, тамно смеђ, поче да пева, али типично по далматински, и као у инат, изговарао је уместо слова "ч" као, "ћ", на локални начин, деловао је смушено, људи су му се смејали и добацивали му ружне речи.

Било ми га је жао. Никако не иде да се тако понашају.

Иза Сребреног су велика брда и иза њих се чује громка песма горштака Херцеговаца. Исто певају као у родној Западној Србији, то је врло носталгичан зов брда родног краја.

Мени је одувек у Далмацији врло лепо. Далматинци су мудри људи од којих се много шта може научити, већина су коректни и пријатељски настројени. Стекао сам међу њима пријатеље. Они су наши Медитеранци, требало би да буду црнокоси и тамнијег тена, запажам да нису ништа тамније косе, тена или очију од нас са континента, напротив упознајем међу њима многе плавокосе.

14. Вела и ја смо упознали две Рускиње из Лењинграда (1962)

Данас је мало облачније и свежије време. Седосмо поред мора на издужену зелену клупу поред две младе жене, у оближњем љупком месту Млини, рекли би да су странкиње, по одећи и изразима лица као да нису из Западне хемисфере. Рекох Вели:" Рускиње". Средњег раста не врло плаве, већ светлосмеђе, боја косе и очију која је честа и код нас. Вела их одмах запита нешто на руском који смо учили у Првој београдској гимназији. Тако започе наша конверзација на руском.

Оне су професорке гимназије из Лењинграда. У поређењу са туристкињама из западне хемисфере прво што највише пада у очи, је да су врло озбиљне, одмерене, да пазе на сваку реч, мада су шармантне и женствене, су учтиво врло уздржане и са дозом држања значајне дистанце.

Почех о руским филмовима које смо гледали, о херојској одбрани Лењинграда од немачких окупатора, Вела и ја им наводимо све руске филмове који су се код нас давали: пре раскида Београда и Москве 1948. године: "Пастир Костја", "Камени цвет", "Седморо смелих", "Зоја Космодјенскаја", "Первим делом самољоти", износили смо наша сазнања о руским писцима, уметницима, култури, о достигнућима совјетске науке, о спутњацима.

Осмотреле су нас кратко, и проницљиво, није тешко препознати да им је мило што то чују, али своја осећања нису испољавали сувише, уздржавале су се, очигледно да су се трудиле да буду врло озбиљне.

Ту има и нешто меланхолично, за нас који одрастамо уз рок и западне филмове, помало беживотно, непримерено епохи и месту.

Размишљао сам о Русима. Америка и Запад продиру динамичношћу, рок музиком, хедонизмом, практичношћу, изгледа ми да су Руси изабрали погрешан систем? Сада имају проблеме. Морају да се мењају. А то није лако. Или су Руси у праву? Време ће показати? Видеће се на крају чија ће бити победа.

Игра се велика шаховска планетарна игра, која ми почиње све више да личи на партију покера. Или на руски рулет!

Кинези и Јапанци су много другачији. Јапанци држе корак са Западом, успели су да хармонично измире модерно и традиционално. Како изабрати идентитет по мери? Кинези су ортодоксни комунисти, колико знам, њихова концепција комунизма је значајно другачије од источно- европске.

Позвасмо их у топлој медитеранској ноћи у шетњу. На тераси изнад пучине обасјане месечином, било је препуно младих, свирала је музика за игру, просто нас мами, прилично су незаинтересоване, воле да играју

лагане игре, можда радије да се прошетају, да поседе у неком мирном кафеу, да тамо са нама поразговарају. Али оне тако мало говоре. Бојажљиве су, устручавају се, строго пазе на сваку реч, на сваки покрет, као да су неке невидљиве силе строго пазиле шта оне говоре и чине.

Рекоше да не пију алкохол, него сок. Не пуше. О политици ни речи. Дискретно хвале СССР и пропагирају га. Не показују жељу за било каква зближавања, држе се на дистанци. Ничим нису показивале женственост. Преозбиљне, скоро хладне, отворише ташне и дадоше нам више разгледница Лењинграда, Неве, Невски проспект, Крстарица Аурора, Музеј Револуције, зграде, позоришта.

Наиђе однекле на веспи кум Реља Томић, по занимању инжењер, старији пет-шест година од нас, изразито плав, омањи, нераздвајни друг из Београда. Спази нас обрадован,, заустави се у месту, спусти опрезно ногу на тло, постави мотор на ногаре. Седе са нама за сто. Упознасмо га са нашим новим познаницама, он добро говори руски.

Оне се по први пут насмешише радосно, он је плав као Руси, говори добро руски. Реља се расприча, о својим успоменама са Русима с` краја Другог светског рата, када је као дечак био у партизанима и срео Црвеноармејце, негде код Смедерева. Нарочито је био занимљив један догађај који нам је испричао: "Стоји неколико Руса са нама партизанима, гледају нас, слични нама по изгледу, језик сличан, разумемо се, сличне псовке, један Рус нам махну руком да дођемо на оближње брдашце да погледамо мост тамо подалеко, видесмо у даљини немачког стражара, стојао је као сенка која се благо помиче, онда Рус рече да ћемо сада видети како ће Немац да падне.

После пар минута одјекну пуцањ и онај Немац тамо паде.

Оне чуше ове његове необичне речи, ћуте ништа не коментаришу, скретоше зналачки разговор на другу тему.

Поредио сам их у магновењу са западним туристичкама.

Постоје велике разлике.

Код ових првих је присутан прагматизам, динамизам, јак животни ентузијазам, или још боље речено хедонизам, снажна оријентација ка приземним материјалним стварима, животним радостима, брза фиксација циљева и акција да се они брзо остваре.

Ове наше две драге Русиње су пак сувише озбиљне, чини ми се успорене, пасивне, скоро меланхоличне.

Која је филозофија боља, која ће опција победити, она животна, хедонистичка, коју нам нуде овде на Јадрану Запад, или совјетска перспектива?

Да Запад не крене сувише у неке претерано приземљене ствари, да не гура свет у острашћено крдо, да није капитализам утакмица без милости у којој нема правих етичких критеријума и вредности?

Да ли је ово из СССР-а неки позив на освешћење? Или је на делу колективистичка бирократска учмалост?

Вела и ја смо после интензивног тражења, нашли посао ноћних чувара у кампу "Србија" у Сребреном код Дубровника.

Вели се није свиђао посао ноћног чувара шатора: "Видео сам велику шарену змију отровницу тамо на крају кампа, као кобра на репу поред самог шатора", показивао ми је руком забринуто ка мрачном густошу на искрајку кампа. То смо саопштили управнику, он нас само погледа, без речи оде негде журно.

Упркос мојих убеђивања да се не враћа тако брзо за Београд, он је одлучан да што пре отпутује за Београд. Изгледа да он има и других обавеза, о којима не жели да

ми прича. Жао ми је одласка нераздвојног друга, али се мирим са неминовности.

Летња чаролија се ипак и без Веле нетакнута наставила.

15. Сребрено (1962)

Осећај одбачености из Међународног студентског кампа у Дубровнику је отужан. Не могу да одагнам осећај повређености због за мене безразложног удаљавања из Дубровника, који је неупоредиво привлачније место за упознавање младих из целог света, од оближњег Сребреног, препуног туриста из унутрашњости. Не могу да се помирим да је повратак тамо немогућ! А знам да је тако. Али оно што је неминовно је тако, другачије не може бити, лепше је у Дубровнику, али није могуће да тамо будем.

Дакле, заборављам Дубровник као да никад није ни постојао, и мислим - Сребрено је најбоље.

А Брижит?

Нејасно ми је о каквој се ту политици ради?. Тачно је да ме је управа кампа позивала на студентске састанке партијске организације. То ме није привлачило, осетио сам нелагодан осећај кривице, нисам могао заборавити послератно потказивање сродника. То је супротно мојим моралним схватањима. Било је ту неких иницијатива, као нејасних позива на састанке партијске ћелије, површна жеља или радозналост би одмах из дубине подсвести биле аутоматски одбациване као нешто неморално, скоро издајничко. Да ли сам у праву? Трудио сам се да сагледам не само ружно што је моја породица доживела, било је и толико лепих, дивних ствари. Оставио сам да време чини своје, да се у мени искристалишу објективнија сагледавања.

Овде у Сребреном, малом тихом приморском месту је другачије, нема великих хотела, али има мањих, и

подоста приватних пансиона. У Хрватској, поготову у Далмацији, је много више присутан приватан бизнис него ли у Србији. Овде у Сребреном има приватника мештана, правих социјалистичких богаташа, возе бесна кола, беле се истинске виле, кроз мермерну ограду раскошних кућа се комешају приватни базени са морском водом. У једном повећем дворишту видех кроз велику масивну капију повећи базен, у њему читава сретна породица, родитељи и двоје мале деце, сви говоре немачки.

У моме кампу нема страних гостију, сви су из Србије. Понеког странца виђам на плажи, лако их је препознати по белој кожи, у извесној мери су другачије обучени, из даљине се чују стране речи, имају другачије изразе лица, другачије изгледају.

Послао сам разгледницу Брижит са адресом и подацима како да дође до Сребреног.

16. Брижит ме посетила у Сребреном (1962)

Следећег преподнева ми приђе Управник кампа, иначе Београђанин, смејао се, раширио руке ка мени: “Стигао ти телеграм”.

Овај управник је живахан пословни човек, све држи под контролом. Видра од човека. Ипак има у себи нешто бирократско. Убеђен сам да би ме у Београду осмотрио охоло. А овде је тако драг, умилан. Пријају му Београђани, земљаци.

Брижит је кратко написала: Долазим у четвртак у 14 часова, аутобусом из Дубровника, сачекај ме, враћам се у 20 сати”.

Радостан и нестрпљив да дође четвртак, сјурих се на плажу да на миру промислим њен боравак. Она ми је се сада указивала у све новијем светлу, однекле ме спаде узбудљива нада у нешто што одувек очекујем. Чим долази да ме овде посети, значи да јој је заиста

стало до мене. Нешто ме помамно зграби, скоро да је загрлих у мислима. Уносила ми се у лице, засмејавала се враголасто у моје очи, окрзну ме шеретски шаком по рамену.

У Дубровнику није било оваквих екстатичних размишљања о њој.

Дакле, долази овде да буде са мном. Живот је леп, запливах из све снаге. У даљини видех драга сура херцеговачка брда. Додирнух стопалима песковиту обалу обузет нестрпљењем да је што пре сретнем, замишљам како се аутобус приближава, стала поред прозора и нетремице ме тражи погледом на пустом малом аутобуском стајалишту. Она, Парижанка силази у мало сликовито далматинско место да буде са мном. Њој је стало до мене, као што је и мени до ње.

Удаљих се од снова, како да осмислим њен боравак?

Доћи ћемо одмах овде на плажу, одшетати на усамљену увалу иза стењака, тамо ћу је у тишини и спокоју несташних валова загрлити. Она то жели. Па добро, када долази овде у усамљено далматинско место, има поверења у мене. Где да се нас двоје сретнемо на овој бескрајној планети, из две различите далеке државе? Како се стварност уме изненада поиграти са људским судбинама? Како је уопште овако нешто могуће?

Аутобус се као бегунац помоли изненада иза шумарка приморског растиња, па поново нестане у зеленилу, докон шетач мештанин показа руком нехајно: “Долази право са риве иза Страдуна”.

Минут два прођоше, возило искрсну из шумарка на зеленој падини, као уморни ходочасник, спусти се низ благу стрмину и стаде у месту излазом тачно испред мене.

Брижита искочи хитро на тло. Пружих јој руку, да сиђе из возила. Не могу да је препознам. Ово што је сада учинила са мном ни издалека није ни помислила

да уради у Дубровнику - на пустом стајалишту ми обави руку око врата, приби се уз мене, наслони благо њене вреле усне на моје, гореле су. То није био пољубац чулне страсти, нешто незамисливо драже од тога. Наговештавајуће. Осетих чврсте груди младе девојке, као да је нетакнута. Нестадоше приче о развратним исцеђеним Францускињама, о 69. То није била грозница страсне похоте. У мене се свим својим бићем упијала туђинка, Парижанка, као да је чедна девојка из дринског провинцијског завичаја.

Да ли је љубав фикција, слепа за мане, које када се искажу полако слабе занос. Једно је битно, поред свиђања неопходно је међусобно уважавање, поштовање и бескрајна искреност. Мора да опстаје она ватрена искра међусобне узбудљиве привлачности.

У ходу додирнух јој руку, њен додир је још сензуалнији. Њене руке, очи, изрази лица, гестови тела, ми саопштавају другачију страст од оне пролазне, на коју сам наилазио са девојкама лети на мору.

Прво што ми је казала у устрепталом ходу је било: "Сутра у 9 ујутру наш аутобус полази из Дубровника за Париз". Као да се радовала што одлази. А наш растанак? Наслањала се у ходу на мене као пијана, као да је хтела да ми поручи размаханим рукама, топлим погледима није растанак, ускоро ћемо се опет срести. Или ми се тако причини? Слатка самообмана, Није важно јуче, нити сутра, него оно данас.

Одосмо право на малу песковиту плажу. изложисмо тела сунцу. Тако је витка, повисока, има чврсте набубреле груди. Она ме воли, предаје ми се. Заборавља на стварност. Поведох је иза стењака, нигде никога. Наслони се изненада на мене. Нешто чудно се са њом дешавало. Када су тела младића и девојке близу, природно је да се јавља страст.

Руке су јој пулсирале у мојим, као да је у бунилу. Обадвоје смо помислили исто - овај наш сусрет је светилиште. Не треба га скрнавити оргијама. У мојим рукама се налазила девојка жељна искрене подршке. Њени пољупци и необична нежност су ме издашно обасипали. Као да је у наше мисли однекле стигао прећутни договор- без залажења у крајње фриволне додире.

Млада девојка, а тако зрела. Из свемоћне државе, а жели према мени да отвори срце:”Најважније је наћи неку пасарелу, преживети у овим мучним и енигматичним временима”, гледала ме је потресена широко отворених очију.

Откуд сад такав обрт?

“Занемаримо политику, друго је светска политика а друго смо ми, нас двоје. Французи и Срби, удаљени народи, а заједничка незахвална судбина. Не заносимо се, имамо толико заједничких интереса”, застаде па ме загледа замућеним очима.

Ствар ми је са њом постајала нејасна.

Насмеши се, као мали кривац када украде мајци омиљени слаткиш из ормара:” , Можда их је и супротних? Малецку Србију и велику Француску, нас, нису зближавали само заједнички интереси, колико ми то на први поглед замишљамо, него заједничка тежња ка висинама слободе. Није ни Француској лако, вековима је стешњена околним моћним државама. “

Почињем понешто да назирем.

Из њених очију су ми се обраћала искреност и добра намера: “Не очекујмо светлост са далеких звезда, запловимо ка загубљеним светлуцавим тачкицама у свемиру. Логика чињеница може мржњу претворити у љубав, јер се једино тако може спасити од немилости стихије. “

Нисам успевао да довољно проникнем шта значе њене речи. Нешто сам све више назирао- политика је сложена. Видљиви део подводног огромног брега. А испод тога у води је огроман ледени невидљиви брег, читав континент. Ми, обични земљани се самоуверено заносимо закључцима о видљивом брегу. А које су то невидљиве водене струје које га покрећу?

Као да почех да се будим из вишедеценијског сна. Политика је сурова, искључиво ствар интереса. Ваљда постоје и колика толика увиђавност?

Зар је и свемоћна Француска на неки начин спутавана од појединих суседа?

Лична искуства ми налажу опрезност. Да ли ће бити нови ратови? Совјетски савез и Америка се натичу и у свемиру. Не верујем да све може да експлодира?

Поглед ми одлута на валове што су се хучно разбијали о хриди. Зар је могуће, шта је сад, она ми је скоро на ухо певушила омиљену енглеску мелодију: "It's a long long way to Tipperary".

Утихну, окрете ми се: "Моја мајка је из Провансе, тамо имамо сеоску велику кућу и виногорје, лети нам годинама долазила породица из Енглеске, дали смо им да поставе шатор на нашој ливадици, играла сам се са њиховом децом, научила сам енглески. Дали смо им лети удобну кућицу у винограду. Од тада траје размена писама са њима, обележавање рођендана, слање пригодних поклона. Родитељи су ме у Паризу као мало дете уписали у енглеско обданиште".

Смешила се, очи јој се сужише, као да се будила из изненадне неприлике." Немци и Французи имају дозу исте крви, Де Гол је казао - Европа од Атлантика до Урала. Не мрзим Русе".

Опет је застала, спремала се да ми нешто значајно поручи:" Успавани Словени, то су празне предрасуде. Сваки народ има своју неоодољиву магију. Када је

странац открије схвати да му је свака земља отаџбина. Ми Земљани смо један народ”.

Погледа ме задивљена. Наслони се на лактове, главу стави на моје раме, приби се уз моје тело: “Дођи у Париз, мој отац ће ти наћи посао, завршићеш студије, имаћемо чврсту породицу и радосну дечицу”.

Овакву њену понуду нисам ни у најсмелијим мислима могао ни помислити. Да није глумица? Шта јој то треба? Ћутао сам. У дубини је трептала неумитна туга, знао сам да од тога неће бити никада ништа.

Па зашто се онда уздржавам, неће ми много требати да ми се потпуно пода?

Нешто у мени ми је заповедало: Не, не чини то, не скрнави светковину поверења и искрености”.

17. И Сребрено је место узбудљивих сусрета (1962)

Пошто је Вела отпутовао, Управа кампа ми је одредила да спавам у шатору са два кревета, у кревету до мога је био дебели плави кувар, који је досада увек био насмејан и весео, сипао ми је препуне тањире мирисних пуњених паприка, свакојаког поврћа, нарочито је лепо припремао босански лонац, врхунац његовог кулинарског умећа је било припремање далматинске рибе. Увек ми је пружао тањир у коме такорећи још цврчи свеже испржена скуша, заливена маслиновим уљем помешаним са ситно исецканим белим луком. Још првих дана сам гледајући његове женскасте покрете тела, и претерану љубазност према мени, за шта нисам видео основан разлог, помислио да је хомосексуалац.

Познајем неке хомосексуалаце у Београду. Неки су врло признати и познати као уметници, научници, глумци, балетани, професори универзитета. Увек сам се према њима односио учтиво, схватајући да њихова

неприродна сексуална опредељеност није био њихов лични избор, нити да су они због тога на било који начин мање вредни од других.

Овог куvara сам затекао једну ноћ да се поиграва са мојим телом, док сам био у полусну. Не спадам у оне младиће који воле да се бију, или да вређају, склон сам објективним проценама и разумном решавању свакодневних задатака или искрслих проблема. Ваљда сам ове урођене особине развио играјући и шах? Или ме је томе научио живот, који ме досада није нарочито штедео?.

Да избегнем било какве расправе са њим, изабрао сам други шатор.

Није се наљутио на мене због тога, гледао ме је љубазно и даље, али загонетно шкиљећи, ипак запазих да су порције хране постале мало мање.

На плажи сам упознао старију госпођу из Беча. Разговарали смо на енглеском језику, мом, скоро још увек, школском, а њеном са снажним немачким акцентом. На плажи ми се повери да болује од рака. Кад год би ме видела да путељком силазим на плажу, насмејала би се скоро матерински. Рече ми: "Аустрија је до недавно имала совјетске трупе". И ништа више не рече о Русима.

Са њом је у Сребрено дошла њена сродница, симпатична смеђа студенткиња. Њу занима да јој покажем суседно место Млини, чији назив не уме да изговори правилно. Сазнао сам да је плажа на Дунаву у Бечу врло пријатно место за летње забаве. Са нама се дружила и висока светлосмеђа њихова земљакиња, врло привлачна жена, за њом би се окретали на плажи. Увече би се дотерала, па би одлазила у Дубровник где има пријатеља, мужевног Далматинца, шефа туристичке агенције.

Међу шаторе кампа бану пред мене висока светло смеђа привлачна девојка, скоро уплакана, очигледно има проблема. Каже нема где да спава. Доведох је у мој шатор, један кревет је празан. Леже, промрмља да су њеним сродницима, загребачким Жидовима после рата све одузели, жали ми се потресена да неко прогони њу и њене блиске. У трену занеме, погледах је, заколутала беоњачама, затвори лепе голубије очи, заспа. Очигледно да је јако уморна и због нечега напаћена.

Да је није неко овде злостављао? Ко зна шта се са њом овде дешавало, помислих? Ноћу се открила, испод чаршава јој виरे обле витке издужене бутине, назиру се док дише, груди бујне младе девојке, тако чаробне. Поштујем гошћу, којој сам дао кров да побегне од прогонитеља. Ујутру устаде и оде без речи. Чини ми се да јој стално нешто није по вољи!

Опет се појави увече. Гледала је у мене помало зачуђена. Осматрао сам је пријатељски и учтиво. Изненадно несташе следећих вечери, исто тако као што се и појавила.

У пролазу је видех у шатору са неколико младића конобара из Херцеговине. Био сам повремено са њима. Тројица су католици, један по мајци православац. Људе не делим по вери и националности, него какви су. Они католици су били понекад набусити према мени, стављам им до знања да ми није нимало битно да ли су они Срби или Хрвати, него да се лепо дружимо и слажемо. Онај што му је мајка Српкиња ме немушто подржи, они остали не кажу ни реч.

Збуњена Загребчанка прође поред мене са високим плавим рмпалијом, из западне Херцеговине, који је према мени био набусит, држао је око струка као да је његова својина, само ми баци у пролазу подсмешљив претећи поглед. Следеће вече је држао за руку омањи момак из истог друштва, сав пегава, воде је њих неколико

у њихов заједнички шатор, прибијајући се поједини од њих и увијајући у мимоходу уз њено тело. Она тужно ћути. Упала у чопор вукова? Како да јој помогнем? Нема никакве могућности за то.

Али зашто је то изабрала? Можда су је завели, давали јој храну? Или су злоупотребили њену застрашеност? Шта ја ту могу да учиним? Немам право на то.

Срете ме милиционар у кругу кампа, запита ме смешкајући се благонаклоно о овој Загрепчанки. Рекох му оно што знам. Препознах по нагласку да је Црногорац.

Ова млада Загрепчанка ме стално нагони на размишљања. Како је то прогоне у Загребу? Запажам овде у Далмацији неке изјаве о другој нацији, о Србима, које у Београду нисам никада чуо, на пример, о Хрватима.

У месној пошти док сам слао разгледницу родитељима, привлачна девојка иза шалтера осу на мене распеваним далматинским речима бујицу погрда: "Не може ћирилицом, морате адресират латиницом". Узех већ исписану разгледницу без речи, да избегнем било какву расправу, купих нову разгледницу написах латиницом, али јој рекох учтиво: "Знате у Београду вам нико никад не би пребацио да пишете латиницом, чак многи Србијанци пишу латиницом." Она је била орна за расправу, учини ми се да је била жељна разговора. Далматинке када говоре као да певају.

Као да у Југославији званично јединственој држави постоје неке невидљиве неформалне границе између појединих њених саставних делова, и да у оквиру тих невидљивих граница постоје различити обрасци и правила понашања!

Необична је ова држава!

Породици моје мајке су усташе у Другом светском рату поклале двадесетак блиских, од тога двоје у

Јасеновцу. Никад нисам чуо од мајке ни једну ружну реч о Хрватима или Муслиманима.

Боксера Љубишу Меховића, првака Југославије у једној од средњих категорија, срили смо се једне снежне драматичне ноћи у Студентском одмаралишту на Златибору. Боксерска репрезентација Југославије је била на припремама, отишли далеко на скијама, затекла их ноћ у снежном беспућу, залутали, кренуле експедиције да их траже тамо иза врха Чиготе. Дођоше боксери ујутро промрзли, са леденицама на обрвама и носевима, трљају помодреле руке. Ипак, били су у одличном расположењу, мада кажу да им није било нимало лако.

Срео сам Љубишу Меховића сунчао се на плажи у Сребрном, подсетио сам га на Златибор.

Увече на тераси локалног малог Хотела засвира оркестар музику за игру. Док играм, почиње да се на мене устремљује претећи намрштен момак, са типичним изразом лица младића кога је у доброј мери ухватила улица, видим да је склон тучама. Због њега сам проредио изласке у башту овога Хотела. Питао сам се зашто ми то чини? Једноставно, силеџија, и Београд је препун таквих. Да ли је он мештанин?

То испричах Љубиши Меховићу на плажи, он дође увече на терасу Хотела, силеџија је седео за суседним столом са два другара, један од њих му се са уважавањем јави.

Након тога ме насилник више ниједном није узнемирио.

Стара госпођа Аустријанка и њена симпатична млада сапутница су отпутовале за Беч, измењали смо адресе, и обећали да ћемо се дописивати.

Док сам седео у ресторану кампа "Србија", видех да на врата бану привлачна плавуша, одмах се види да је странкиња, водила је на танкој шареној пластичној

узици љупку пудлицу. Седе за суседни сто, конобар одмах дође гледајући зачуђен кученце, његов учтив поглед према старој гошћи као да је хтео да јој саопшти да није дозвољено уводити псе у ресторан.

“Тојепудлица, нијепас”, махнух му руком пријатељски, он оде без речи и донесе јој пиће. Непозната гошћа ми се окрете и одмах поче на енглеском да ми се захваљује, понови неколико пута: “Ви сте врло љубазни”, устаде и пудлицу завеза испред врата ресторана. Препознах немачки нагласак, поче разговор. Она је Швајцаркиња из неког места на обали швајцарског језера Сент Гален. Дошла је колима, свиђа јој се изузетно Сребрено, мирно, лепе плаже, шумовито, каже да је ваздух изузетно чист и да су људи срдачни. Њој је остало још неколико дана, после незаборавног излета у Боку Которску отпутовала је за Швајцарску.

Увече бих обично одлазио на терасу поменутог локалног хотела где свира музика за игру, повремено бих тркнуо до пар стотина удаљеног кампа, да ноћу обиђем шаторе, да видим да ли је све у реду.

18. Сусрет са студенткињом из Босне (1962)

Београдски оркестар засвира познату мелодију Битлса: “Please, Please Me”, упутих се скоро се пентрајући преко дебелог корења чемпреса ка столу за којим су седели црномањаст мужеван средовечан мушкарац и скоро егзотично привлачна жена изразито црне косе и очију, сличних година, претпоставих да је то његова супруга.

Моју пажњу привуче девојка која је седела са њима за столом, светле бујне црвенкасте косе, врло белог тена лица, гледала ме је радознало као гар црним жаркама од очију. Устаде, висока и витка. У мене нетремице пиље врло паметне очи, као две мале жаркице, дубоко негде на дну пламте, светлуцају, оно што ме нагна да скоро

задрхтим, схватих да не могу да назрем дно њених очију, пламте као два мала угарка у фуруни, скоро да се разбуктају. Никад нисам запазио тако дубоке очи без дна. Њен струк покривен клизавом свилом је витак, мишићима тела девојке вибрира снага скривене женскости, подрхтава у мојој руци глатки врућ длан, врућ као пољубац ужарене девојке, додир њеног тела је лаган, али чврст, пун трептавих наговештаја, у мојим рукама пулсира бујна девојка жељна разумевања и искрене љубави. Гледала ме је са искреним дубоким изненадним симпатијама.

Гори од жеље да се зближи са мном - то је био мој утисак.

Измењасмо неколико речи, каква отреситост, која одмереност, свака реч на своме месту: она је студенткиња из Н... студира у Београду. Рече ми помало стидљиво своје име "Л...", које сам први пут чуо, посматрајући проницљиво моју реакцију на њено необично име. Закључих да је босанска Муслиманка, и по нагласку, и по некој босанској ведрини, осећајности, отвореној искрености која избија из сваке њене речи и поступка, али са дозом уздржане опрезности, које има више код босанских Муслимана, него ли код Православаца.

Знам Босну. Без обзира на ратне жртве најближе родбине, немам никакве предрасуде у односу на Муслимане. То није дело народа, него појединаца, усташа. Али знам једно. усташе су једно у очима Муслимана и Хрвата, а сасвим нешто друго очима Срба. Слично је са четницима, у очима Муслимана и Хрвата су злочинци, а у очима Срба нешто друго. Сећам се, нису ни све усташе и домобрани злочинци. Свугде има и добрих и лоших људи.

Она не крије симпатије, не схватам то као наивност, или површност, не, она оцењује да ја заслужујем такав

искрен однос. Сазнах од ње да је средовечни мушкарац супруг сестре њене мајке, он је високи официр у Генералштабу ЈНА у Београду, пуковник, из породице народних хероја, жена поред њега је супруга, сестра њене мајке. Она станује код њих на Новом Београду, у улици К...

Одсели у Војном одмаралишту у Купарима. Иако има црне очи као гар, због светлосмеђе црвенкасте косе и као млеко белог тена, делује као плавуша. Врло је женствена. Има израз лица и наступ интелектуалке, осмотрих је када устаде, забаци ноншалантно ташну на раме, висока је, тако заличи на америчке туристкиње које сам виђао на Страдуну у Дубровнику. Рече да морају сутра да путују за Београд. Не стигосмо да измењамо нити адресе, нити бројеве телефона.

19. Да ли ћу икад опет срести Брижит? (Сребрено, 1962)

А Брижита? Мислим да је никада више нећу видети. Не вреди се заносити. А знам да је нећу моћи заборавити. Како сам видео ствари, апсолутно је немогуће да идем у Париз да живим тамо. Тужно, али другачије не може бити. То су била нека моја суморна размишљања. Ставио сам је у неку фиоку, помало са стране, за касније. Очекивао сам да ће сећања тренутака проведених са Брижит постепено таворити у благом забору. Можда до следећег лета.

Овакав закључак о Брижит је убрзо почео да се показује као непоуздан и климав. Ствари почеше да се слажу на другачији начин. Сећања на њу су само навирала, постајући опет драгоцени незаборавни тренуци. Као да је однекуда из даљине се вратила, и ту је негде поред мене. Скоро да се осврнух да је ту негде пронађем.

20. Повратак за Београд (1962)

Лето на мору у Сребреном упркос сунца ми се све убрзаније претварало у наговештаје јесењих дана. Устајао бих ујутру у шатору без уобичајене радости новом дану. Као да мала плажа испод кампа опусте. Престах да увече одлазим тамо где свира оркестар за игру.

Враћам се за Београд. Тој помисли нисам могао да одолим, као да ми то неко заповеди. Узех моје оскудне ствари, седох на аутобус за Дубровник, право на малу железничку станицу у воз за Сарајево преко Поповог поља.

21. Нова преписка са Брижит (Београд, 1962)

Вратио сам се у Београд из Сарајева возом преко Славонског брода. У возу у полусну, као да сам слушао нечију заповест, све сам више мислио о Брижити.

У Београду ме је очекивао топао августовски дан, у јулу и августу Београд се испразни, пусте улице, полупразни столови кафана.

Прво што сам урадио, нисам могао да одолим, брже боље јој написах писмо.

Убрзо ме је обрадовало њен опширан одговор.

Намерава да оде десетак дана у родну Провансу, посветила је читаву страницу очекиваним радостима боравка у предивном завичају. Француска обилује невероватним природним лепотама, то ми је добро познато.

Прованса је на крајњем југу Француске, излази на Средоземље, све до границе са Италијом. Сазнах да је француски који се тамо говори локалан. Спомине Марсељ, Французи изговарају као Марсеј, ми Срби се одмах сетимо да је у Марсељу 1934. године убијен Краљ Александар Карађорђевић. Има много пећина, рече.

“Спомињао си дивљу реку Дрину, ми имамо сличну реку, Ардеш”. У писмо је ставила две разгледницу у сјајним бојама, сјакти брза река док излази из кањона, испод високог каменог лука излази колона веселих кајакаша. Ардеш изгледа мањи од Дрине, није тако бујан и валовит... Друга разгледница је још лепша, Камарга.

Писмо је завршила речима надања за будуће сусрете.

Што ме је пријатно изненадило. Али не видим како би се то могло догодити.

Има необичан рукопис јасан и читак, скоро ученички, али са необичним квачицама, које одају методичну и одлучну особу. Њен опис је лапидаран и концизан.

Да читаоца подсетим на почетак овога романа где сам описао како сам јој одговорио 1 септембра 1962 године у малој собици стана на трећем спрату нашег стана у Карађорђевој улици број 50. у писмо сам ставио дописницу на којој се види Споменик захвалности Француској на Калемегдану.

Не бих хтео да поново описујем тај, већ на почетку романа описани необичан догађај, истинску буру мисли и присећања о Француској, настали brain storming, из кога се изродила коренита промена представе о овој необичној великој држави..

Из свих тих узбурканих догађања, присећања и емоција ових дана почетком овога септембра се из благог заборава помањала, оживљена визија Брижите.

Настао је преокрет, једноставно, тако је испало, нешто се десило. Поново је заживела у мојим мислима.

Схватио сам једно, њу нећу моћи лако заборавити.

Видеће се даље у опису догађаја у наилазећој 1963. години, да је следеће лето донело неочекиван обрт. Делегација малог места у Прованси је стигла 20. јула 1963. године у Београд, на путу у завичај да се, нешто као зближе, можда и побратиме са сликовитом варошицом Ј .. на обали запенушане реке Дрине.

22. Превирања у земљи (1962)

У овој 1962. години су се у животима наше породице, и шире, одигравали све новији и новији, и значајнији догађаји.

Од средине 1955-их година је за нашу скромну породицу настао смиренији и сретнији период. Као да ми је неко упорно шапутао: “Ојужило” У наше животе је стигла нека нова радост која је пре тога деценијама била потискивана.

Хтео бих да подробније разјасним, од 1945. до 1950. године за породицу је било време релативно нормалног живота. Тачно је да су родитељи мојих родитеља били жртве конфискација, да су због тога повремено оштро критиковали нове власти. Али је моја породица на неки начин ипак била поштеђена. Отац, иако није био члан Партије, био је директор дуванских станица у Житковцу и Крушевцу, у тим поратним данима су били преко потребни стручњаци, чак и ако нису чланови Партије - под условом да су лојални. Мога оца политика никада није нимало занимала.

Био сам најбољи ђак у разреду. Страсно сам био окренут учењу, усавршавању, читању књига, шах је тада био моја опсесија. Свугде смо били лепо прихватани. То је био период заноса, обнове и изградње, и релативно сретан период у животу наше породице.

Али знам добро за страдања многих невиних људи у послератним револуционарним обрачунима поретка.

Ствари су се почеле погоршавати, нарочито 1950. године у Нишу, када је отац по политичкој директиви, премештен са вишег на ниже место у Дуванској станици у Нишу, где је тада био запослен. Мада је тај процес професионалне деградације оца тињао још пред крај нашег боравка у Крушевцу 1949. године. Отац је у Крушевцу понекад долазио са посла утучен, неосновано су му стављали на терет да је за време Другог светског

рата сарађивао са четницима, што је потпуно нетачно. Већ сам у Нишкој гимназији осетио последице ове ситуације, када ми је разредни старешина отворено ставио до знања да више не могу бити одличан ђак, промрмљавши пред целим разредом нешто као име оца.

Пресељењем у Земун 1951. године, а доцније у Београд 1952. године је настао мучан период у животу породице. Становали смо годину дана у широкој Бачкој улици у Земуну, у хладним месецима би се претварала у дубоко војвођанско блато. Отац је тада радио у Дирекцији монопола дувана у Теслиној улици број 8. у Београду, недалеко од Главне железничке станице. Очева плата је била мала и недовољна за преживљавање (мајка је повремено морала да продаје стару одећу на улици, да би купила неопходне намирнице које је доносила кући у зембиљу). За мене је нарочито био болан и одбојан однос професора до кога је изненада дошло у Земунској гимназији.

Онда смо се преселили у Београд, у слепу улицу Генерала Махина број 12, на Дорћолу, близу Железничке Дунав станице.

Мрачан и трауматичан период, је трајао све до завршетка гимназије 1955. године, и сеобе наше породице из слепе улице Генерала Махина број 12 на Дорћолу у зграду Хотела БРИСТОЛ, у Карађорђеву улицу број 50, близу Главне железничке станице, тамо где улица Браће Крсмановић излази на Карађорђеву улицу.

23. Почињем да учим (Београд, 1962)

Уписао сам студије на Економском факултету у Београду 1955. године. Нешто није никако ишло са учењем. Као да сам имао некакве менталне тегове, при најмањој помисли на спремање испита бих осетио умртвљујући замор. Жеља би била убијена у зачетку.

Почећу да припремам испите од следећег понедељка. А следећег понедељак опет би настало одлагање у недоглед.

Шта се то са мном дешавало до сада, овде у Београду? Као да сам био хипнотисан већ дуги низ година. Сада у 1962. години осетих нову енергију, нову свест, уз опаску да је овај процес буђења трајао, радио своје узлазном линијом последњих година.

У моју личност сада почињу да се сливају и уклапају, хармонично се надовезујући једна на друга, врло охрабрујућа искуства последњих година.

Добијена петица на поправном испиту из латинског језика 1954. године у Првој београдској гимназији, растезање федера које ми је отац донео из Брисела 1953. године, и физичка форма и изглед, бављење спортом, кајакарење Дунавом и Савом које је означавало светле тренутке незаборавних дружења са природом, ту одмах наомак Београда, положена велика матура 1955 године, освешћујући сусрети на Економском факултету са студентима из унутрашњости, повратак коренима кроз песму "Ускликнимо с'љубављу Светитељу Сави" коју сам са улице чуо у Саборној цркви у Београду. Почео сам после неколико година таворења да успешно полажем испите на Економском факултету.

Као да почех да се будим из полусна. Почех да препознајем да ми се мењају приоритети и циљеви у животу, да се буде нове мотивације, помало изненађен својом насталом духовном метаморфозом, почех да развијам стратегије како да их остварим.

Пре свега и изнад свега морам учити да што пре завршим студије. Нема више одлагања учења за следећи понедељак.

Као да сам се будио из неке опсене, из дубоке дугогодишње летаргије. Наишла је нека нова енергија. Не знам како се то десило, Једноставно, зарекао сам се

сам себи, да се свим својим бићем посветим учењу. Учио бих по осам часова дневно, стицао бих одмор и снагу у шетњама, бављењу спортом. Сваки месец сам полагао по један испит.

24. Сећања на посету брату Бори у Бриселу (1962)

Од 10. априла до 1. маја ове 1962. године, дакле нешто пре сусрета са Брижит у Дубровнику, радостан и пун оптимизма посетио сам старијег брата у Бриселу, где је боравио од 1958. године. Брат Бора се у Београду, уместо да се посвети учењу, уписао на Правни факултет, посветио музици, имао је свој оркестар са којим је свирао на игранкама. Свирајући лети са својим оркестром на острву Вису у Далмацији, је упознао младу Белгијанку, професорку гимназије, отишао у Брисел, оженио се са њом, са највишим оценама завршио студије, запослио се и постао успешан млади човек.

То је било незаборавно путовање. Када при повратку из Белгије композиција код Јесеница уђе у Словенију, лакну ми, обрадовах се. Словенија је по изгледу зграда и улица, фабрика, негде на пола пута између Аустрије и Југославије. Уређена је, људи су смирени, личе више на оне из западних земаља, него на нас Јужњаке, седе мирно и тихо у купеу. Још више надође необична топлина када воз поче да се приближава Загребу, видех мале куће црвених кровова и белих зидова као у Србији, пејзажи заличише на оне у Србији, почеше да бучно улазе у вагон весели људи, смејали су се гласно, један одви салвет и извади сланину и хлеб пред свима. Живнух, осетих топлину. Опет сам међу својима.

На успутној станици у Срему купих новине "Политику". Прочитах да је данас у Београду велика Првомајска парада испред Савезне скупштине. Титова штафета младости свечано дочекана у Црној Гори, на

дан рођења Друга Тита, 25. маја. Штафета ће му бити свечано предата на Стадиону “Партизан”.

Новински ступци препуни хвале Друга Тита, сви га цене и поштују у земљи и ван ње. Макмилан је изјавио да је Тито један од водећих светских политичара. Са стубаца “Политике” сипа напад на Француску због Алжира, читам оштру критику на рачун америчког искрцавања у Лаосу. Београд истиче отворено подршку Фиделу Кастру, са страница “Политике” се осипа паљба на Франка и Салазара, и “намигује” се СССР-у. Наши фудбалери победили Западну Немачку на Светском првенству са 1:0, а совјетски шахисти воде против наших са 4,5 према 1,5. Ако, и треба! Земља се развија, сваке године дупло више страних туриста.

У своме говору у Сплиту, Друг Тито је величао успехе, али је указао и на пропусте: Потребно је што више производити, по што нижој цени, распон плата не сме бити велики, али мора постојати стимулација, фабрике су у рукама радника, ми смо шампион света у поштовању људских права и у мирној коегзистенцији и зближавању народа и борби за мир у свету. Изненадио сам се, Тито је нешто поменуо некакве као тензије међу републикама и када се ради о богаћењу појединаца.

Осећа се, трепери у ваздуху, у Југославији и даље посвуда нараста оптимизам. Пред нама је сјајна будућност.

Размишљања о политичкој улози наше земље у свету су одавно моја истинска опсесија. Своде се на то да не разумем нашу критику Запада, а у стварности постоји наша велика зближеност са Западом! Југославија није званично на страни СССР-а, мада на сваком кораку препознајем дискретне симпатије према овој великој комунистичкој држави, више у Србији и Црној Гори, него ли у остатку државе.

25. Како да се ослободимо балканског наслеђа (1962)

Чим изађох из Железничке станице, преда мном се отвори видик старих зграда и прљавих улица, малтер се круни са зидова. Испред станице загазих ципелама по баченим хартијама и опушцима. Обесни дечаци се закачили на спојнице међу трамвајима у којима су путници збијени “као сардине”, висе на спојницама између два трамваја, гестикулирајући рукама телом, и узвикујући гласно. Видех једног пролазника који се закашља и пљуну из дубине плућа пуним устима на тротоар, неко опсова љутито неком мајку. Железничка станица препуна знојавих путника, неки спавају широко отворених уста на клупама на перону, жене шћућурене са завежљајима. по ћошковима. Цигани воде мечку уз бубањ, Албанци, радници, испред самог улаза у Железничку станицу усред дана бесно играју шоту, одјекују снажни ударци бубња, пеливани се намазали машћу по голим телима до појаса и рву се. Ка железничкој станици се упутила група младића, испраћају друга у армију, сви држе флаше високо у рукама, регрут снажно загрлио девојку, један од њих бесно баци претећи празну флашу шљивовице, тик испред мене, експлодира као мала бомба, парчићи стакла звекнуше звучно около мене.

Пре одласка у Брисел ова слика је за мене била нешто сасвим природно. Сада сам био скоро згранут. После скоро месец дана проведених у Белгији, Београд сада стварност видим другачијим очима него ли раније.

Ово је дакле још увек тај егзотични Балкан. А они на западу одмакли далеко испред нас.

Иако су становници западних земаља успели да створе друштво благостања, иако су врло рационални и успешни, ипак су другачији, некако сувише прорачунати, хладни. На Западу је све разголићено, своди се на материју, новац, на суву рационалност.

То је за мене живот без осећајности, без стварног садржаја и смисла.

На неки начин ова егзотика ме разгаљује, ово је завичај, родна земља, тло, крв, ваздух, клима, корени. Моја духовност је у понечему другачија од оне на Западу, уживам у бегу у наше непознате балканске просторе, у сусрете са незаборавним пејсажима који нуде евазију, да се дружим са необичним људима, да посматрам воловске запреге на некој забитој сеоској утрини.

Сергеја Јесењина, је такође растуживала модерна цивилизација. Из воза који је хуктао руском равницом, гледајући кроз прозор вагона разигране руске коње, дубоко је туговао за брзом руском тројком. Уместо муњевитог воза.

Ипак је најбоље у својој земљи. Нешто вуче незадрживо нашој осећајности и тајновитости живљења.

Растужи ме помисао да ће они нажалост бити неминовни победници, јер раде мудро, научно и методично, иду великим корацима напред.

Док ми тапкамо у емоцијама и сновима.

Оваква размишљања би неминовно побуђивала тугу. Ако се одрекнемо заноса, бега у илузију, јачаћемо економски, али ћемо изгубити душу, живот пун узбуђења и тајни? Ако наставимо овако, западаћемо у све дубљу материјалну кризу!

Како помирити ова два опречна захтева?

Трагам за трећим решењем. Како ли то разрешавају Грци, Турци, Италијани, Шпанци?

Када сам дошао у Брисел, такорећи право из воза, Бора ме је одвео право код фризера. Објаснио ми је да је моја предуга коса овде виђена као неукусна.

Стекао сам за време тих двадесетак дана нова сазнања која су изоштрила моје естетске критеријуме.

Чим сам стигао у родитељски стан недалеко од железничке станице, извукао сам из ормара картонску

кутију са фотографијама. Посматрао сам се на сликама дубоко постиђен самог себе, свога повремениог начина облачења и гестова. Неке од личних слика сам одмах исцепао, скривајући то од укућана.

26. Спремање испита (1962)

Због публиковане књиге “Разговори са Стаљином” по изласку са робије, Милован Ђилас је опет осуђен августа ове године, овога пута на још пет година затвора. Зар је могуће да је Ђилас у тако великој немилости, па на њега је се немилосрдно устремио цео поредак?.

Совјети су поставили своје ракете на Куби, Американци једва су убедили Никиту Хрушчова да их повуче.

Избиће нови светски рат, на прагу је, чујем од узнемираних суседа.

Побунили се Албанци на Косову. О овој побуни се врло мало говорило у медијима.

Схватио сам самог себе, превазиђене унутрашње дилеме, учестали неуспешни покушаји да учим и спремам испите су се временом неумитно претварали у неодољиву жељу да заседнем, учим и да завршим факултет.

У мојој узнемиреној подсвести су се бориле две снажне страсне пулсије. Да учим, и оне друге, која је гушила ту жељу.

Имам двадесет шест година, родитељима сам на терету. Долази одлазак у војску, ако завршим факултет до новембра 1963. године, служићу војни рок само једанаест месеци, ако не, носићу униформу годину и по дана.

Свим својим снагама и са највећим еланом сам се посветио спремању испита. Учио сам сваки дан најмање по осам сати. Спавам довољно, вежбам физички, мама

спрема јаку храну, мозак ради јасно и логички, као машина.

Успевао сам да сваког месеца положим по један испит, већ сам их подоста положио. Сваки дан бих устајао рано, али сам рано одлазио и у кревет, да се добро испавам.

Нарастало је невиђено самопоуздање. Почињем да размишљаам о дипломском раду. Изabraо сам тему: ЗАНАТСТВО БЕОГРАДА. Остало ми је још само неколико испита и дипломски.

Као да се нешто необично дешава са Југославијом. 29. новембра 1962. године Усташка емиграција је напала представништво ФНРЈ у Бад Годесбергу код Бона, рањено двоје службеника.

27. Опет смо посетили породицу Беатовић (1962)

Хладног децембарског дана 1962. године смо мама и ја били у посети породици Беатовић, у пространом и лепо уређеном стану у улици Светозара Марковића на Цветном тргу, тачно преко пута гимназије, велике зграде белих зидова.

Чим закорачисмо у њихов стан, видех радосне ликове маминог ујака Ђорђа Беатовића и његове супруге Ивке, вратих се у далеку 1958. годину када смо исто овако посетили ову породицу.

Будући да је садржина разговора, и овога данашњег, и онога у далекој 1953. години у извесној мери била слична, а бременита темама од значаја за поимање поруке овога романа, не бих овога пута приказао данашње разговоре. Полазим са становишта да је ипак убедљивија илустрација сусрета у 1953. години, коју ниже прилажем. Поготову јер су тада били присутни и професор Бошко Томић, који је у међувремену преминуо, и познати београдски психијатар, др. Веселин Савић.

1953. година. Посета породици Ђорђа Беатовића.

Овога пролетњег дана 1953. године нешто се необично и значајно дешавало у пространом и лепо уређеном стану породице Беатовић у улици Светозара Марковића на Цветном тргу, тачно преко пута гимназије, велике зграде белих зидова. Кроз затворене прозоре се чула пригушена граја из пространог бетонског дворишта препуног ђака на великом одмору, који су се весело јурили и довикивали.

За столом су седели смркнути људи, ћутали су забринуте. Ујна Ивка је Хрватица, маркантних црта лица, блиска рођака чувеног вајара Мештровића, ујко Ђорђо, њен супруг, висок, кошчат и привлачан мушкарац. Иако је двадесет година старији од супруге, то се не да запазити. Надалеко је познат по својој отреситости и разуму. “Херцеговци су најбистрији од свих наших народа”, чуо сам неколико пута од разних људи.

Доктор Веселин Савић је из Жањевице, херцеговачког села у планинама изнад Гацког, одакле су мамини Беатовићи дошли у Братунац, па породице веже вековно пријатељство. Он је познат као лекар који воли да помаже људима у невољи. Због тога су га неки називали “српском мајком”. За време рата, у логору у Аустрији је једва избегао гасну комору; у Краљевини Југославији је као левичарски настројен студент заједно са Милованом Ђиласом организовао демонстрације, али га је Тито касније оцрнио као троцкисту. Једном сам га са мамом срео на улици, погледао ме је као да је љут, а знам да није био, он је такав: “Боље ти је, синко, изгубити главу, него своју изгубити душу. Чије су ово речи?” —издера се на мене. “Мајке Јевросиме” одговорих. “А, знаш то, води рачуна шта радиш, чувај завет Мајке Југовића. Јеси ли ти Србин?” издра се.

Радујем се мамином ујаку Ђорђу и ујни Ивки Беатовић због њиховог духа, тако другачијег од београдског;

београдски амбијент ме притискао, као да убија корене и родни крај?

Доктор Веселин Савић се снужено савио на столицу, а поред њега професор те гимназије од преко пута, Бошко Томић, блед и укочен као жута мумија. Томићи су дошли у Босну, у братуначки крај такође из Херцеговине, а тада су се презивали Крунић. Обојица су интелектуалци и велике патриоте. Много пута сам слушао како су њих двојицу и Ђорђа Беатовића хапсили Немци јер су хтели да мире четнике и партизане.

Ујна Ивка стави шаке насто, упиљила у њих радознало, као да не познаје своје руке, па каза нервозно да је за време рата спасавала Леку (Александра Ранковића): “Стално неки проблеми. Шта ово би с нама? Како смо раније лијепо живели? Све крену наопачке, немаш више ни времена, ни мира, нешто у’ватило за гушу, дошла нека тешка времена, сваки дан се само нешто наопакко деси, таман дигнеш главу, нешто те клепа. Не да ти да усправиш кичму, не можеш ништа да урадиш, само ти се измигољи, нестане, истопи се време. Зоро, живимо у сталном страху”, жали се мами ујна Ивка.

Лице Доктора Савића је слика мудрог и намученог човека. Власти никако не воле заштитнике прогањаних. Њему су колико-толико гледали кроз прсте, ваљда због његовог изузетног поштења и честитости, а и голготе кроз коју је прошао у нацистичком логору. Близак је са Милованом Ђиласом, зове га фамилијарно “Ђидо”. Личи ми на министре, али за разлику од њих нема онај строги бирократски израз лица. Изгледа, моћан је, али ипак доброћудан? Нешто га мори, намрштио се, па тражи неко решење: “Бошко, Наташа је на психијатрији, на Медицинском факултету, то што могу урадићу већ сутра” забринуте се окрете професору Бошку Томићу.

Професор Томић блед, исушен као фреска, дрхти као прут иако је у соби топло, завио дебели шал око врата,

упро молећиво очи у доктора Савића. “Шта је ту толико страшно, ако је Наташа казала на скупу студената Архитектонског факултета да је њен отац стварао Југославију, а да га сада прогоне?” скоро завапи ујна Ивка.

Отац несрећне Наташе, професор Бошко Томић, подиже крагну капута, спопаде га дрхтавица. Хоће да оправда ћерку младошћу: “Ово су смутна времена, није смела то рећи, млада је и неискусна, погрешила је.” Застаде па уздахну дубоко, закорачи до високог прозора и показа дрхтавом руком на разигране ћаке у пространом школском дворишту: “Несретна деца, тако су безбрижна, и не сањају шта их чека.”

Доктор Савић би хтео све да учини за несретну Наташу, па се свестан своје недовољне моћи, да охрабри њеног оца окрену свима: “Извукао сам је из кавеза, били је ставили с агресивном душевном болесницом, огребала је мало по лицу, ништа озбиљно.” Осврну се около, снужден: “Дају јој електрошокове, то није добро, али ја засад то не могу спречити.”

Сви се забринуше кад чуше да Наташи дају електрошокове.

“То оставља тешке последице на мозак”, поучно ми се обрати мама.

Професор Томић и сви присутни упрли очи у доктора Савића, хватајући се за његову моћ и везе, као дављеник за сламку, знају да је он још 1947. године лечио професоровог сина Мишу, скојевски хулигани му сломили кичму, само зато што је казао да је Бог створио и Тита и Стаљина.

Ујко Ђорђе нас подсети да су Наташу за време рата мучили у Гестапоу, затим Руси НКВД-овци, а када су дошли у Београд са Црвеном армијом, сада и титовци.

“Јој, Наташу ставили с опасном лудом”, зајеца ујна Ивка. На лицима свих присутних подрхтавали су збуњеност и страх. Неко прошапута: “Чудна времена.”

Професора Бошка Томића тек сада ухвати истинска дрхтавица. Сетих се да је ујна Ивка једном мами казала да он и лети на часове у Трећој мушкој гимназији долази у сакоу и џемперу. Њему је изгледа увек хладно? Зашто?

Да мало смири присутне, ујко Ђорђе живо скрену разговор на друге теме: “Кад бих испричао свој живот, то би био најузбудљивији роман. Имам намеру да сакупљам материјал, али, ја се нисам спремао да будем писац, најбоље године сам провео по казаматима и у рату, увек на свакодневном послу.”

Професор Бошко Томић поче скоро да се тресе, оборио беспомоћан беживотни поглед земљи: “Само да изађе отуда. Шта ово би? Прво Аустроугари, па Немци, па Руси, па онда наши комунисти, на правди Бога. Чини ми се да ме ухватио грип?” Подиже крагну и заогрну се са свих страна дебелим шалом.

“Ђорђо, налиј-де мало кафе Бошку”, рече ујна Ивка и пружи му џезву. “Зоро, децо, служите се”, стави пред нас чинију с беличастим колачима.

“Што год могу, учинићу”, рече снужено доктор Савић. Одлучан је да све учини за Наташу, али присутни знају да је његова моћ ипак ограничена. Знају да постоји, доктор Савић улива поверење, али у којој он мери може ишта учинити?

Ујна Ивка, из познате хрватске породице, блиска сродница чувеног вајара Мештровића, а запала међу српске патриоте. Професор Томић је био кум Гаврила Принципа и секретар ћелије Младе Босне у тузланској гимназији, у истом разреду са Гаврилом Принципом, који је био обичан члан. Доктора Савића сви зову Српска мајка. Беатовићи су познате српске патриоте, у Аустроугарској су били по логорима, убијале их усташе.

Иако Хрватица, ујна Ивка се сродила са њима, постала велика Српкиња. Она се не претвара, искрено воли Србе, али воли и своје, Хрвате. Такве особе су нам потребне, да нас мире, задивљен је посматрам из прикрајка.

Присутни познају историју, неки од њих су је и лично кројили, или су то чинили њихови преци, па имају обичај да причају о прошлости. Почеше о Кости Тодоровићу, како је из Србије организовао отпор Срба у Источној Босни под Аустроугарском, како су га Аустријанци на крају на превару заробили и спалили на ломачи у Сребреници.

Почеше затим причу о Аустроугарској. Запалила је Европу и свет када је 1908. године прогласила анексију Босне и Херцеговине супротно одлукама Бечког конгреса из 1878. којим је Босну добила на управу на тридесет година. Чух да је Аустроугарска тако пробудила отпор Срба, поготово зато што није била укинула феудалне односе после Берлинског конгреса. У Босни Срби основаше ћелије отпора, створише Народну одбрану.

Аустроугарски поредак одговори хапшењима, судским процесима, казнатима.

Поче прави час историје, сазнах веома занимљиве детаље о којима нисам ни сањао, мене тако јако занима да чујем како је онда било. Доктор Савић се изненада подиже, стаде узбуђен испред свих и свечано издекламова: “Умрли сте за нас, зато живите у нама, овај гроб није рака, већ колевка нових снага.”

“Чији су ови стихови?”, издра се на мене.

Ујна Ивка ме пригрли као мајка, обрати се доктору Савићу с благим прекором у гласу: “Веско, он је сувише млад, не зна он то.”

Професор Томић стави смежуране руке на сто па дрхтећи једва проговори: “Хитлеровци побише овог

рата многе који су се борили против Аустругарске. Они не заборављају, све знају, имају све записано. Мене су држали на Бањици, јер су знали да сам био близак Младој Босни. Немци ништа не заборављају.”

Уздахну тужно, спопаде га нова дрхтавица те једва изговори:” Нека Бог опрости бољшевичкој безбожији што ме прогони заједно са мојим ближњима, или не знају шта чине, или их злоупотребљава Антихрист. Други народи штите своје, а ми, Срби и Руси, кратко памћење имамо.”

“Видите ли ви ово?” професор Томић устаде узнемирен и љут, узе у руке новине “Политику”, те поче брзо да је прелистава дрхтавим прстима. Нађе страну коју је тражио и сможе снаге да прочита испрекиданим гласом: “Америчка делегација извршила увид у стање у југословенским затворима и изрекла похвале да су затвори на нивоу америчких.”

Професор Томић се закашља из дубине плућа, огорчено се запита: “Америчка делегација изражава велике похвале демократској Југославији, која по њима поштује основна људска права?” Револтиран баци демонстративно новине на сто, оне падоше на под а ујна Ивка их брзо подиже. “Шта је ово, народ пишти под чизмом титоваца а Американци титовце хвале да поштују људска права.”

Сви се згледаше. Мени се чинило да се и зачудише речима професора Томића.

Одувек ми није јасно шта је било са Југославијом после 1948. године? Није требало дуго да чујем од присутних да и њима многе ствари нису јасне.

Прва се огласи ујна Ивка: “Ама, комуњаре обмануле Америку, Америка далеко, нема она времена да се батрга много са нама, имају они преча посла, титовци их налагали”.

„Нису Американци тако наивни, све они знају, затварају очи да се Тито не разљути и окрене се Москви”, ујак Ђорђо то види другачије.

Доктор Савић поче надуго и нашироко као дипломата: “Односи САД и Србије су одувек били пријатељски, са савезништвом у два светска рата и развијеним политичким контактима и значајном економском помоћи коју су САД пружиле Југославији након Другог светског рата. Знате ли ви да се у Првом светском рату на Белој кући у Вашингтону вила застава Србије, Срба хероја? Нас Америка одувек уважава, колико тек у Америци има наших Срба?”

Професор Томић задрхта, пови се по столици, побледе од гнева, у угловима усана мусе појави беличаста пеница: “Америка и западне државе неће ни да чују за жалбе да се у Југославији не поштују људска права. Лукавији и упућенији из Хрватске и Словеније и поједине европске државе, сви удружени стално обмањују Америку да су Срби дивљи, варвари, да одувек мрзе Запад и да су уз Русију и Русе, да тако изолују Србију, да је сломе, и да тако остваре своје сепаратистичке амбиције.”

Доктор Савић га саслуша пажљиво, климну главом у знак подршке: “Овакав данашњи однос САД према Србији, вечитом пријатељу, може се објаснити тиме што је Србија кроз векове била окружена махом непријатељским државама које су не само имале претензије на њене територије, него су биле задојене отровном мржњом према Србима као народу, и према Словенима. Србија је вековима инструментализована по девизи *DIVIDE ET IMPERA*, против ње су најснажније на овим просторима подстрекивани мањи, завидљиви народи, из чега су настајали крвави ратови-MAGNUM CRIMEN.”

Професор Томић се придиже на лактове, нешто га стегло, не да му да проговори, почне па застане.

„Бошко узми кафе”, ујна Ивка му нали шољицу.

Он мало отпи, прогута гутљај па настави: “Америка је далеко преко океана, иако имају изузетно стручне политичке аналитичаре, не могу се отети утиску да је у данашњем критичном периоду по Србију Америка поступила по инерцији наслеђеној из вековних односа према Србији, пре свега од стране поменутих суседних држава.”

Одахну да смогне снаге, уздахну тужно: “Главни генератор зла на Балкану је одувек био Ватикан, повезао се са католицима у Америци, опако оцрнили нас Србе. Америка ће једног дана препознати подвалу, њена наклоност ће се опет окренути према нама Србима. Будимо мудри и дипломатични и са католицима и Ватиканом.”

„Балканизација, та застрашујућа реч је у питању, у данашњем узаврелом и преплашеном свету се читаве државе, чак и велике, најезе од страха када се ова реч помене, да се и код њих не појави балканизација. Југославија постаде врста тајанственог светског играча, мост између Истока и Запада, *enfant terrible* међународне политике. ‘Учионица’, зато је Американци гладе”, доктор Савић развија своју анализу.

Затим настави: „Лидери Југославије, то јест Србија и Срби нису схватили у довољној мери овакав нацрт забављачке улоге дворске будале намењене Југославији претвореној у геополитичког несташка, у *enfant terrible* целе планете, и на тај изазов нису дали рационалан одговор. Оно што се данас овде дешава тако личи на голготу јужнословенских народа започету више векова уназад. Ватикан је ослањајући се на вишевековно суседство и већу распрострањеност у овом делу Европе, по свој прилици утицао на геостратешке одлуке САД према Србији и Србима, пре свега преко католичког лобија у САД и свету. Утицао је онако како

је чињено вековима У свеопштем хаосу и метежу на Балкану показало се да је Југославија задобила нову утилитарност као врло погодна за ‘учионицу’, да на њеном примеру подучавају друге: ‘У мутном се лови.’”

„Како се отарасити те злокобне анатеме балканизације? ЗМИЈУ ГЛАДИ ИСПОД ЊЕ СЕ ВАДИ. Тешко да ћемо ми то дочекати. Порадимо што можемо за будуће генерације”, чух мудре речи ујака Ђорђа Беатовића.

Професор Томић се лати зимског капута, наједном доби неку необичну снагу, усправи се, устаде и одрецитова: “Његош је најписменији, Принцип највећи херој, раван Обилићу!”

Придржаше му зимски капут, он се уви у шал, подви ревере сакоа да му буде топлије, па оде очајан, поздравивши се учтиво са свима. Био је сав бео у лицу.

Када он изађе, ујко Ђорђо устаде и поче да хвали професора Томића: “Бошко је задојен идејом југословенства, као и ја, наш сан је био да сви Срби и сви Јужни Словени живе под истом капом.” Настави тихо: “Хтели смо да се уједине сви Словени. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца би успела да није било мешања са стране. Што ми дању саградисмо, неко ноћу разруши, кô Скадар на Бојани. Сруши се Краљевина Југославија као кула од карата.”

“А шта ће комуњаре направити од ове нове Југославије?” запита се ујна Ивка.

Доктор Савић климну главом тужно: “Бидо увиде да нешто не ваља, није то оно за шта се он борио, отераше га у затвор.”

“Кажу да је и Ђилас био крути бирократа”, упаде ујна Ивка.

“Е, није баш тако, морô је да ради како му нареди политичко подземље, невидљиво језгро, како они кажу,

тако је морô играти и Ђидо, зато се и побунио”, сматра доктор Савић.

Затим се дубоко замисли: „Одувек сам био левичар. Пре рата сам са Ђидом организовао студентске демонстрације у Београду, за време рата замало заврших у гасној комори у Аустрији, комунизам сам замишљао као благодат. Али ово овде данас нема ама баш ништа са идејом комунизма.”

„Па добро, ако су нас на превару гурнули Русима, да нас изолују, јел треба онда да се од Руса дистанцирамо?”, упита ујна Ивка.

Сви присутни управише погледе ка доктору Савићу: „Не можемо ми сада плувати на Русе, то нам не дозвољава наша савест, то се у науци зове приговор савести’, они су кроз целу историју нас штитили, били наша браћа. Али морамо бити мудри, да наше симпатије за Русе не изврћу наши непријатељи, да нас тако изолују.”

Одахну па настави: „Ни 1948. година, ни завођење самоуправљања, нису донели никакво добро. Радничко самоуправљање би могло завести богате западне државе, а не сиромашна растрзана балканска Југославија. Овде су уместо самоуправе, завладали мрачњачки грабеж и тиранија. Уместо да узмемо од комунизма шта је добро, а да оно што не ваља одбацимо, урадили смо супротно. Совјетски бољшевици су унаказали идеју изворног комунизма, али је он под Совјетским Савезом сломио кичму нацизму, постао светска сила. Није све тако црно-бело. Остаје нада у Кину: Кинези су мудар народ, а да ли ће комунизам њима донети благодат? То ће видети будуће генерације.”

Настави потом да хвали Бошка:” Бошко је жива легенда, најомиљенији професор Треће мушке гимназије. Мучила га тешка реума, а објавио је 1935.

године књигу ‘Пјесме Филипа Вишњића’ и неколико чланака о Гаврилу Принципу.”

Ујко Ђорђо се снужди:”Све што му се дешавало од 1941, и раније, до данас, од њега је створило трагичну личност, отераше га 1952. године у превремену пензију.”

Није ми довољно јасно како је ујна Ивка за време рата спашавала Леку Ранковића, тог високог државног руководиоца?

Сазнао сам од маме, још раније, да је сестра ујке Ђорђа, Деса, била удата за утицајног Царапу, амбасадора Краљевине Југославије у Немачкој. Једном ми је њихова ћеркица Мира показала слику из Берлина на којој она стоји с камером у руци.

“Па то су неки значајни људи, капиталисти”, помислих.

Царапа је за време Другог светског рата био важна личност у Недићевој полицији. Према ономе што сам чуо од Беатовића, он је Србе и друге невинне жртве спасавао прогона. Да ли је увек поступао како треба? Био је у влади Недића, немачког намесника за Србију? Не знам. Чуо сам да су после рата избегли у Америку, да имају сина. Како то, немачки намесник у Србији, па Немци су били окупатори? Нешто ми ту није јасно?

Ујна Ивка грли маму, коју много воли, па је погледа право у очи:” Зоро, шта комунисти чине Ђуки (Ђука Дуњић, сестра ујке Ђорђа) и Вити (њеном мужу)?”Затим тужно додаде:”Нећу ни ја још дуго, болујем од више болести.” (Напомена аутора: живела је дуго, и доживела преко 90 година.)

Ујна Ивка наче причу о ујки Драги Беатовићу, бака-Савином брату. Сетих га се одмах, он је за време рата дошао на челу чете његовог партизанског одреда у очево родно село Узовницу, код деде и бабе, баш онда кад је дринско острво Крсмановића Чагељ бомбардовао руски авион, пикирао је као осица. Поново смо га видели када

смо ишли коњском запрегом у Лозницу 1945. године. Остали су ми у сећању његова издужена витка фигура, црна коса, и ненаметљива мудрост.

Сви су радознало гледали ујну Ивку, нестрпљиви да чују причу о ујки Драги Беатовићу.” Спасисмо Драгу из немачког логора у Шапцу”, стави ујна Ивка руке испред себе на сто. Сазнах из даље приче мени непознату ратну судбину ујке Драге, био у партизанима, заробе га Немци, сместе га у злогласни затвор у Шапцу. Једног дана га изненада позове у канцеларију управник шабачког затвора, а ујко Драго помисли на најгоре. Овај прво уљудно упита ујка Драгу: “Знаш ли ти, Драго Беатовићу, оног Царапу?”

Ујко Драго климну главом.

“Дошла је наредба да те одмах ослободимо, али уз твоје чврсто обећање да ћеш приступити четницима, и да више немаш никакве везе са партизанима.”

Ујко Драго обећа. Али чим га ослободише он се врати у свој партизански одред.

Ујна Ивка се опет тужно огласи: „Нема нам нешто Драге, сад је он дрматор.”

Гледам ујку Ђорђа, он је још увек привлачан мушкарац. Сетих се једне приче из Братунца, како се у њега смртно заљубила лепотица Фатима, ћерка источnobосанског хоће, но, од тога није било ништа, вера им је бранила. Једва су је задржали да не скочи у Дрину са моста у Старој Љубовији.

Иако је ујна Ивка отресита и привлачна жена, често је с мрзовољом запажала понеки топао женски поглед у пролазу бачен у правцу ујке Ђорђа. Помало је ипак и ласкало њеној женској сујети да види како младе и лепе жене загледају њеног двадесет година старијег мужа. Једна жена га тако угледа на Цветном тргу се и само преврну очима.

Ујко Ђорђе је необичан човек, и мада није завршио високе школе, поседовао је велико знање и искуство.

Воли да се присећа како је некада било у Братунцу: "Када су Беатовићи дошли у Братунац 1898. године, беше свега пет кућа. Вук Живановић је становао у својој кући, она још постоји. 'Бегов хан' је био тамо где је сада кућа свештеника Србољуба Блажића. На месту где је кућа Влајка Зарића, имао је Авдибег Рустамбеговић штале и шупе. Једну од тих шупа он даде моме оцу, а овај је поправи за становање. Дође наша породица. Било је ту само једно одељење, а на средини је постојало огњиште изнад ког су биле закачене вериге. На огњишту јеложена ватра, ту се кувало и пекло, а око ње смо се и грејали, јер смо сви спавали у истом одељењу. После из Жањевице дођоше у Братунац Лука и Миле Савић, а и Мићо и Гаврило Рончевић."

"Јес', баш је тако било Ђорђо, дао нам Авдибег да тамо живимо", присети се бака Сава.

Запазио сам да бака Сава и тетка Милена име Авдибег Рустембеговић изговарају с неком понизношћу, коју се труде да сузбију и које се чак и стиде. Скоро да сам се и ја постидео, зар они да зазиру од неког бега Рустембеговића?

Бака Сава, када изговара назив села Суха, глас"х" прогута, изговори га скоро као Муслимани.

Хтедох да замолим ујку Ђорђа да прича још, али је он то и сам урадио. "Дођоше у Братунац међу првима Мујага Буљубашић трговац, Ђорђо Николић, пекар, Ђорђо Костић, сајција, Стефан Сабо ковач, и Хусо Диздаревић кафеџија. Лончар Марко Ђирић дође однекуд из јужне Србије, а Драго Мићић из Подчауша."

Ујко Ђорђе се насмеши, као да хоће да се нашали: "Хусо Диздаревић је дошô из Сребренице, био нежења, имао је кафаницу, продавао чај и кафу, зими салеп а лети химбер (заслађена вода зафарбана неком црвеном

бојом). Кафана је имала три прозора, а уместо стакла бехе залепљена хартија пенџерлија. Под је био од земље, а била су ту и два стола, с ногама укопаним у земљу, око стола су стајале дрвене клупе, укопане у земљу. У једном ћошку је Хусо имô кревет с постељином где је спавао, а у орману беху цезве и филџани. За вратима је држао канту за воду и код канте обешено плехано лонче из ког су муштерије пиле воду и саме се служиле.”

Сви су нетремице гледали у ујка Ђорђа, видело се да их то што он говори јако занима. Ујко Ђорђе застаде, појави му се загонетан осмех на лицу, као хоће да каже нешто забавно. Мало се устручавао и поглѐдао у нас децу, па најзад проговори: “Хусо је био женомрзац али се хвалио како ноћу сања лепе жене. Кад му се то деси, не отвара радњу пре девет или десет сати.”

Ујна Ивка се на ово слатко насмеја, скоро се закикота, као девојка: “Ђорђо, бога ти, како се свега тога сјећаш?!”

Онда се ујак Ђорђе опет уозбиљи: “Свет се променио. Људи се изменише, позаборављаше заслуге ранијих генерација, а ето, мој отац је отворио први дућан у Братунцу. Избор је био мали, кафа, шећер у главама (главе су умотавали у дебљу плаву хартију која је употребљавана као лек), а било је у продаји и зејтина, свећа лојаница, петролеума за осветљење, коњских потковица и ексера који су израђивани у Варешу. Много се продавала хартија пенџерлија, калај, нишадор, а било је и луча за осветљење, трава росанија се продавала као чај против гујавица (пантљичара). Муслимани су куповали бур у зрну и стављали га у табут и одело меита (мртваца) приликом сахране, а хрмзу су употребљавале муслиманске жене за скидање длака. Муслимани су обавезно калајисали посуђе. Све до 1907. године мерило се на оке и аршине. Било је и много неписмених, па су се служили рабошем.”

Опет застаде, као да га мрзи да прича и да се сећа. “Када на Видовдан 1914. убише у Сарајеву принца Фердинанда, у Братунцу настаде мук, сви се повукоше у куће, затворише радње, појави се војска и жандари на коњима, похапсише људе, па право у затвор. Пред објаву рата Србији, 26. јула 1914. године, одведоше у затвор мога оца Павла, Влајка Зарића и друге виђене људе. Онда их поведоше у сребренички затвор, док су их водили кроз Братунац истрча вриштећи мајка Госпава, а шуцкор је удари кундаком у груди.”

Знао сам да је Госпава, мајка ујке Ђорђа, касније обешена у Тузли, зато што је помагала српске комите. Ујко Ђорђе тужно погнуо главу: “Мајку више никада нисам видео. Многе Братунчане и Сребреничане из околине отерали су у логор у Арад. Тешко је и замислити шта су све наши претрпели. Прво су их спровели у Тузлу.”

Штрецнух се, опет Тузла! Стално Тузла! Стварно је “ту зла”. Сви мајчини сродници прогањани у Аустроугарској, и касније од комуниста, пролазили су кроз “ту злу жену”. Тузла. Ту зла?

Кроз Тузлу је 1941. године прошао и мајчин брат Вељко Поповић. Његова супруга Љубица, некадашња мис Босне и Херцеговине, била је родом из оближњег Зворника у Босни. Са ћеркицом Олгицом је пошла у посету родитељима у Зворник баш пре догађаја који су били узрок бекства мамине породице из Братунца у Босни у Узовницу у Србији.

У том ратном вихору ујко Вељо се нашао у оближњем селу Узовница у Србији и изгубио је везу са њом. Био је забринут за судбину супруге и детета, плашио се одмазде усташа. Једног дана, Србин М. из села Слапашнице преко Дрине у Босни, пређе Дрину чамцем, донесе му у Узовницу писмену поруку од муслимана Н... из места С. , да дође у одређено време у село Сакар, низводно

Дрином на српској страни зворничке клисуре, где ће га чекати чамац да га превезе у Босну и да га отуда врати натраг са супругом и ћеркицом.

У планинском селу Сакар Дрина је уска, валовита и стешњена окомитим планинама у клисуру. Чамац је дошао из Босне, љуљао се на плавим запенушаним валовима као орахова љуска, у њему насмејани Н... Загрли ујку Вељу и враголасто му прошапута на ухо: “Ајде, Вељо, болан, ено чекају те Љубица и ћера, ено тамо под оном тополом”, показа му руком преко узбуркане реке према Босни. Потом је превезао збуњеног ујку Вељу преко Дрине у Босну.

Сазнали смо касније да је ујак био обманут, да га тамо нису чекале супруга Љубица и ћерка Олгица. Очевици су посведочили да је он из чамца убачен у камион који је чекао спреман, и спроведен прво у затвор у Тузли, а одатле у логор Јасеновац на обали Саве, где је убијен маљем у главу баш на Светог Саву, у јануару 1942. године. У Јасеновцу је заједно са њим истога дана исту судбину доживео и брат баке Саве, Ранко Беатовић.

Очевици су нам испричали да су их усташе прво натерале да пробију лед на Сави, да се окупају, а када су излазили из ледене реке, насрнули су на њих маљевима.

Ујак Ђорђо настави причу о атентату на Принца Фердинанда 1914. године: “Онда их послаше у Босански Брод, у карантин, а одатле возом у Арад, Шапроњек и друга места. Успут су их на железничким станицама плували, чупали су свештеницима браде, каменовали вагоне. У Араду су око пет хиљада и пет стотина затвореника стрпали у нездраве, смрдљиве, мемљиве и претрпане бараке, које су раније служиле за болесне од колере. Били су по неколико дана без воде и хране, немајући где да легну нити чиме да се покрију. Нечистоћа је била ужасна, инсекти су им гмизали преко тела, нужду су морали да врше у истим

просторијама. Онда су почели да им дају храну једном дневно, полутруло месо трпано лопатама право из кланица у прљаве вреће. Убрзо се појавише свакојаке заразне болести, поразбољеваше се.

Поче масовно умирање. Мртви су лежали поред живих, ујутру би их слагали на гомиле, а онда их колима вукли на гробље, изгледа да је половина затвореника ту поумирала. Људе су окивали и тукли.”

Ово је болно сазнање, нисам знао да је тако било. Али сам лично видео ужасе Другог светског рата. Јасеновац је био и гори, тамо су ујку Вељу и маминог ујака Ранка Беатовића убили маљем, баш на Светог Саву 1942. године, а колико су тек мајчине родбине усташе поклале.

Био сам убеђен да ће нова власт све довести на своје место, да је нашем народу осигурана сјајна будућност. Нас води наш вођа, друг Тито.

Ако има нечега што није добро, значи да тако мора бити: то је револуција, сада је тако да би сутра свима било боље.

Ујна Ивка прозбори, као да рецитије:” Ех, драги моји, првоборци ове друге револуције, нисудобро прихватили првоборце оне прве револуције.” (завршетак).

Писма од Брижит су побуђивала моју све већу љубопитљивост. Нешто се нејасно међу нама дешавало. Она је у преписку са мном укључила још неке личности, од којих су неки били успешни предузетници, или су се налазили на одговорним позицијама у својој заједници.

28. Предаја штафете другу Титу (1963)

Био сам нестрпљив да 25. маја 1963. године будем на трибинама стадиона Партизана на дочеку Штафете младости, прошла је целу земљу, од Словеније до Македоније, данас је уручују вољеном другу Титу.

Интересантно, најчешће на овај свечани дан буде лепо време. Тако је било и данас.

Стадион је препун, спикер каже да према проценама има око шездесет хиљада присутних. Фудбалски терен је препун младих гимнастичара, извођача различитих програма, играча фолклорних ансамбала, смењивале су се лепе и узбудљиве тачке за тачком.

Све очи су упрте у ложу горе високо, где се налази друг Тито са супругом Јованком и својим пратиоцима, све самим лидерима земље. Препознао сам Едварда Кардеља, Александра Ранковића, генерала Ивана Гошњака, Кочу Поповића, генерале, министре, сви са супругама у ложама, поред ложе Председника Тита. У споредним сепареима су седели представници дипломатског кора, као нешто мање важно, учини ми се другоразредно.

Друг Тито све баца у засенак, када је улазио у његову ложу, на стране дипломате није ни погледао.

Тито је нека врло значајна и тајанствена личност! Још увек, као из неке врло далеке сиве прошлости зачу се мелодија коју сам обожавао као дете: "Друг нам Тито борац за слободу".

Али сада је ипак све другачије, некако је свакидашњије, приземљеније, нема више оног ранијег револуционарног заноса. Не могу никако да се помирим са овим прозаичним временом у коме нема оне револуционарне екстазе као раније, копни онај дивљи и романтични занос.

Тито се самоуверено и шармантно насмеши као у она стара времена, учини ми се да преко његовог лица прелете гримаса носталгије, опет је био онај стари, романтични вођа герилаца партизана. Он се не да, чврст је, непроменљив.

Према ложи Председника Тита је направљен прилаз од дрвета, као неки мост који се уздиже са фудбалског

терена право ка њему, за оног ко доноси штафету да се попне и преда је.

Програм достиже своју кулминацију. Спикер све зауставља и најављује оно најважније, предаја другу Титу штафете. Завлада апсолутна тишина, настаде прави мук.

Овације утихнуше.

Због нечега се опет сетих Тита августа 1941. године у планинама изнад Дрине, када сам га као мало дете видео како лежи у мрежи разапетој између две шљиве, изнад њега са лепезом је стојала млада привлачна партизанка.

Тито је данас као и обично весео, изгледао је пресретан. Он је необичан човек, има врло снажан лични магнетизам. Има те и те године, а пун је радости и оптимизма. Запазио сам и раније на ТВ да га разгаљује друштво младих девојака и жена. Али никада нисам то некоме казао, та мисао би се сама од себе појавила, да би одмах била потиснута у заборав подвести неком невидљивом унутрашњом цензуром.

Тито је за нас врста Бога, одувек улива огромно, не само поштовање, него и наду и оптимизам.

29. Екстаза, на мој начин (1963)

Са тугом сам запажао да временом јењава револуционарни занос обнове и изградње, који је био јако присутан одмах после рата. То је са рационалне тачке гледишта добро, нисмо идолопоклоници. Али у исто време се јављала носталгија за старим добрим временима, настала је постепено прозаична стварност.

Ми Југословени, Срби, волимо снажне емоције, револуционарни занос, екстазу, идеализоване вође. Нама требају јака осећања, снови, да замене сурову стварност.

Екстаза, то ми треба, она ме инспирише, тада остварујем оно што обично не могу, тада добијам натчовечанску снагу, могу снове да претварам у стварност.

Опседнут сам мелодијом “Друг нам Тито борац за слободу, води народ свој. Напред ступајте напред јурите, јунаци слободе!” Будућност би се када је чујем указивала у заносним остварењима, бујала би невиђена енергија.

Био сам тужан јер би се ова песме све ређе чула на радију.

Јењава револуционарни занос, и ентузијазам за Вођу, помислио сам по први пут тужно, још далеке 1951. године у Нишу. Још тада сам то осетио, више интуицијом него рационално. Седео сам тужан у дворишту куће где смо тада становали.

Сада је све много другачије, све више се цене величина стана, кола, викендица, новац.

Да ли је Милован Ђилас био у праву када је критиковао наводно класно раслојавање у Југославији?

Мени је лепша ружичаста фикција од ружне стварности, више ми се свиђа сан, него ли прозаична стварност. Волим хероје, људе који теже висинама и значајним делима.

Не, ја нисам песник, ја волим акцију и дела. Хватам себе у бекству у фикцију, слушаам поједине мелодије које ме доводе до истинске екстазе, тада сам способан за значајна остварења. Слушајући смишљено ове заносне мелодије тако бежим у слатку превару себе, из себе овим триком извлачим најснажније инспирације. Управљам свесно суптилном игром духа, да тако добијем још већу инспирацију и снагу, за још већа остварења. Екстаза коју сам себи производим овако, у мени је подстицала неодољив елан да учим. исполагаћу све испите на време.

Пре насталог полетног мотива за учења за испите, бих на радију налазио омиљену радио станицу, мелодије су долазиле као наручене. Научим зачас градиво. Па екстаза је као дрога. Али она природна. Мени не требају вештачки стимуланси, ја умет себе да доведем у екстазу на најприроднији начин, кроз инспирацију.

30. Југославија у превирању - излаз у уласку у европску заједницу народа (1963)

Слушајући Радио Београд чух спикера да се Крсте Црвенковски залаже за побољшање образовање које има много мана. Коча Поповић је у САД где га је примио лично Кенеди. У Лаосу се ситуација заоштрава, прети шири сукоб. Кенеди се залаже за социјалне програме, за расну равноправност и за сарадњу са комунистичким државама, али за чврстину у односу са СССР-ом, он стиче велику популарност због тога у САД. Кастро оштро укорава дисиденте. Хрушчов и Зорин оптужују САД за трку у наоружању. Таљ и Фишер су ремизирали на турниру у Кирасао.

Земунски кеј је моје омиљено шеталиште. Пред мојим очима се указа панорама Ратног острва, кога зову Лидо, продорно су грактали бели галебови пикирајући у реку, требала би да буде плава, а жућкасто је зеленкаста..

Моја теза је да већина људи у Београду не уме да води рачуна о здрављу, да га олако запуштају, да пију, пуше, не крећу се, седе у затвореним задимљеним просторијама. Уместо да иду у шетњу, да сићу на реке. Иако Београд има две дивне велике реке Саву и Дунав, уместо природе се завлаче у димљиве станове?. Сами себе уништавају?. Београд није сишао на своје реке, сем на неколико плажа и нешто марина за чамце. Треба направити нове марине, изградити инфраструктуру, грађевине..

Приликом недавног путовања возом кроз Немачку видео сам из воза реку Рајну препуну свакојаким пароброда, чамаца, моторних бродића, јахти, једрилица, на обалама начичкани ресторани и кафанице, много људи хрли на реци и на њеним обалама.

А код нас нигде никога на обалама Саве и Дунава, сем рибара и лети купача. Има моторних пловила, шлепова. Нема никаквог угоститељског објекта, обале пусте. Треба сићи на реке.

Моја становишта су да би требало забранити алкохол, цигарете и дрогу, увести здрав живот и спорт.

Капитализам може да нас преобрази, када би сада овде постојала јача приватна иницијатива, приватници би зачас овде направили кафане, ресторане, продавнице. Од Ратног острва може да се направи врло значајан туристички комплекс, са тениским игралиштима, хотелима, трим стазама, плажама и ресторанима’.

Када би могли да уђемо у Европу? Морамо да убрзамо промене, нешто кочи, смета, шта је то?

31. Брижита најавила да 20. јула долази у посету Београду са делегацијом из Провансе (1963)

Јуна месеца сам добио Брижитино писмо које ме је јако обрадовало. То јест врло пријатно изненадило: 20. јула долазимо у Београд аутобусом, и колима, вуку кајаке и пловила, одатле идемо сви заједно у твој завичај у пријатељску посету месту Л..., буди тај дан испред Главне београдске железничке станице у 9 часова”.

Невероватно. Да ли сањам? Ко је све то организовао, нисам у то нимало умешан, запитах је.

Из њеног кратког одговора сазнах да је све то сређено дипломатским каналима на релацији Париз-Београд.

А ја не само да нисам био укључен у тај пројекат, него нисам ни имао било каквог појма да ће до тога доћи.

Ми смо Словени, добро је словенофилство, наша солидарност са браћом Русима, ми са Совјетским Савезом треба да имамо најбоље културне, спортске и све друге односе, да тргујемо.

Али наше место је у Европи, наше опредељење не треба да буду Несврстаност и Самоуправљање и Комунизам, него Капитализам, помишљам.

Настављам да убрзано полажем испите. Ни на једном испиту нисам пао. После сваког положеног испита, добијао бих невероватно самопоуздање. Више се не задовољавам шестицама, желим високе, највише оцене. Полажем предмете један за другим: Основи књиговодства, Капитал, Енглески језик, Економика и организација, идем у победнички поход до најтежих испита. Већ видим себе са дипломом Економског факултета.

Бранислав Петровић је колега са факултета. плав, искрен и отресит момак, пореклом је из Црне Горе, рођен у Србији, причао ми је о својој прошлости, све саме најмрачније ствари. Члан је СКЈ, поштен комуниста. Задовољан је остварењима наше земље, али сматра да треба урадити много више! Долази редовно на предавања, слуша дисциплиновано, полаже испите редовно. Запазио сам да је изражени словенофил. Изразито је плав, запазио сам да су плави склони да воле Словене. “Не вреди шминкати болесника, нама дају бескрајно кредите, кредити укривају поразне чињенице, а поврх свега што се кредити троше ненаменски, одоше у приватне џепове, за јачање полиције, у “хлеба и игара”, уместо у економски развој, једном их треба вратити”. Застаде захуктао, младић, а делује као старији мудар задихан човек.” Још стари мудри Кинези су казали: “Не треба неке дати рибу, него га треба научити да пеца. Нама треба јака привреда”.

Он ми је драг, разуман је, поштен и искрен, подсећа на поједине незадовољнике и бунџије којих је све више.

“Знаш Браниславе, видиш да се свуда гради, а на Јадрану скоро двадесет милиона страних туриста.?” Он одмахну тужно руком:” А коме одоше долари од туриста, Хрватима и Словенцима, а само мало парче колача нама, Словенија и Хрватска остављају Србију далеко иза себе”.

Дошао је дуго очекивани 20. јули 1963. године. Добро сам запамтио тај дан јер је тога дана мој рођендан. Каква необична случајност? Био сам у 9 часова пред Главном железничком станицом. Зар је могуће да ћу сада бити поново са Брижит?

Устрептао и нестрпљив сам претраживао очима пространи трг Братства и јединства испред железничке станице. Из даљине видех велики жућкаст модеран аутобус другачије дизајниран од наших, скинута прашина са сјајних француских таблица. Иза аутобуса неколико поређаних аутомобила, са француским регистрацијама, закачени масивни гумени чамци на великим гуменим точковима, послгани сјакави широки кајаци и друга пловила у стабилне металне приколице. Кретох право према групици младих људи и жена, није ми било тешко да препознам да су странци.

Окретоше се као по команди у моме правцу. Препознали су ме, смешили су се пријатељски. После неколико измењаних речи, осврћући се око себе упитах их: “Не видим Брижит!”

“Нажалост, спречена је изненадним обавезама”, био је кратак. “Извинила вам се и поздравила вас. “

Осетих се непријатно. Брижит ми у последњем писму није ничим наговестила да неће доћи. Како то, ја све то започео са Брижит, а ње сада нема. Нико и ни одакле из земље, или из Француске, ме није обавестио нити на било који начин укључио у организационе припреме.

Претпостављам, ради се о међудржавним односима, није било потребно да и мене у то укључују.

32. Делегација Провансе у посети завичају (Јул 1963)

Одмах почеше да се укрцавају у велики аутобус. У шоферску волуминозну кабину поред шофера седе младић, наш човек. Он ће му вероватно служити као водич све до дринског одредишта.

Велики аутобус је био до пола пун, а од половине боду очи празна места. Сео сам иза путника који су на неки начин били повезани и међусобно разговарали. Био сам сам у том доњем делу аутобуса.

Иза аутобуса је возила колона француских возила.

Мислио сам да су у аутобусу само Французи. А чух поред француског језика и енглески, па немачки, италијански.

Спазио сам како закорачи истуреним натколеницама уз степенице возила необична млађа жена. Истинска лепотица. А тако одмерена, префињена. Одмах сам је се сетио. Виђао сам је у читаоници једне велике западне државе, чији је она поданик.

Нико ми се током вожње дуге око три часа није било чиме, или на било који начин обратио.

До Зворника је асфалтиран пут, одатле до Ј.. прашњави макадам, нисам могао видети од прашине колону аутомобила иза аутобуса. Поред пута старинске куће. Стидео сам се наше заосталости.

Стигли смо у Ј.. око 12 часова, колона возила су се са главне улице скренула ка обали Дрине, и паркирала се на уздигнутој бетонираној ледини.

Француске госте је умерено срдечно, више формално, дочекала делегација из општине Ј.., пожелели су им на енглеском добродошлицу и угодан боравак, уз обавезно евоцирање савезништва у Првом светском рату. Запазио сам да ту није било истинске радости, уместо тога

монотона пословност, као да се отаљавала нека ситна обавеза. У гомили око Француза сам препознао неке локалне масовике, само су нешто њушкали и загледали.

Сви заједно су се сместили у угодан ресторан мотела. Чух гласно обавештење на енглеском. “Обед ће трајати један сат. У 14 часова се укрцавамо у чамце и друга пловила, до села Ф..., ту пристајемо око 16 часова. У оближњој порти цркве у центру села дружење са домаћинима до 18 часова. Онда улазимо у аутобус за Београд, где смо око 21 час”.

Француски гости се показују као врло пословни и предузимљиви. У року од двадесет минута је на воду спуштено десет великих гумених чамаца, са по осам седишта, кајаци су им се придружили. Сви чамци су се брзо испунили, сви су добили мале гумене појасеве, за не дај Боже било какву неприлику. У сваком чамцу је био по један локални водич.

Чинило ми се да протокол дочека није био на нивоу очекивања француске делегације. некако хладан. Формалан.

Француски гости су ипак били колико толико расположени.

Сви су нестрпљиво очекивали да почне спуст, речено им је да је узбудљив, али безбедан.

Кренули смо из Ј.. где се брза планинска речица Н... улива у Дрину.

Овде је Дрина полупланинска, далеко од тога да је равничарска, таква постаје тек доле низводно негде иза Лознице, али је и тамо понегде има брзака. Иако је у овоме своме делу Дрина полупланинска, велики гумени чамци ношени брзом матицом би бивали запљускивани запенушаним валовима прозирне воде, коју неки овде пију.

Досада, колико знам овде није било речних неприлика и удеса.

Ипак, има неизвесности у дрхтавим гласовима, помало забринутим погледима туриста према стенама што вире из реке које нам се брзо приближавају. У ваздуху, у очима присутних мушкараца и жена, који опрезно, скоро бојажљиво зуре у бујну и брзу реку, која вуче, граби као поамна, широку и снажну, тамо далеко све до Босне, треперио је благ осећај авантуре. Погледи су им шетали низводно где су се светлцуали пенушави валови, налегли на реку као лептирићи.

Чамац у коме сам, кренуо је убрзаном матицом ка одредишту. Приближавамо се мосту на Дрини, који повезује Србију и Босну, иза моста Дрина успори, постаде широка као Сава, преобрати се у трену у мирну и питому равничарску, скоро панонску, реку, иако то није.

Брзо нам се приближавао познати М... бук. Неко узвикну на енглеском: "Мало адреналина!"

Овај дрински бук је био велики испит за сплаваре све до 1960-их година, када је саграђена хидроелектрана Перућац изнад Бајине Баште, шездесетак километара узводно. Тада је подигнута огромна бетонска брана, сплаварима није више било могуће да прођу низводно. Тим сплаварима, пре зидања бране на Перућцу, је требало много умешности и среће, да на овоме месту где смо сада, провуку гломазне сплавове између шиљастих стена, што вире изнад воде целом ширином реке.

Дрина је својом дивљом природом и необичним пејзажом егзотичног Балкана, одувек пленила пажњу свакојаким путника и ходочасника. Памтим од детињства свакојаке сплаваре, кајакаше, чамџије, риболовце, пролазнике, не само наше, него и понеке странце, који су се лети спуштали низ брзаке необичне реке.

Брзо нам се приближавало мало искушење, како усмерити гумене чамце брзом матицом и избећи опасне

подводне хриди. Дрина је овде скоро укљештена између зелених узвишења, брза матица се разбија кроз стене и камење, мало ниже река постаје мирна, и ствара предивну плажицу. Купаче је мамила зелена провидна дубина, виде се рибе како плове, а на обали мами врућ песак.

Поменута лепотица из аутобуса узео мали дурбин, упери га ка србијанској обали, ка оближњем повисоком окомитом брду које се наставља низводно, зелени се свакојаким растињем, чини ми се да се нагиње ка Дрини, као да јој се клања, хоће да је покровитељски наткрије.

Ова необична жена, уствари више девојка, управо је ушла у чамац у коме сам и ја био. Села је недалеко од мене. Врло је привлачна, процених када је видех како се извину као ластавица да дохвати торбу са другог краја чамца, витка је, висока близу сто осамдесет сантиметара, беспрекорно грађена, све је на њој складно, као нечијом руком поређано на дивном телу које трепти животношћу и радошћу. Природна је плавуша, иако има црне сјајне очи, а бео тен као млеко, није препланула. Ипак најимпресивнији утисак на мене су оставили њено лице и очи. Очигледно интелектуалка, њен сваки гест и свака реч су одмерени, очи драге и пуне мудрости и блакости. А тако је скромна и разумна, што је ретко са женом лепотицом.

Какав необичан спој, чудило сам се. Како је лепота није деформисала? Како је мушкарци нису размазили, запитах се. Имам утисак да је зрела и стабилна особа. Тргнух се, па она није наша, она је странкиња, имућна, моћна.

Ноншалантно је рукама држала модерну оптичку справу, тако је отмено љупка, осматрала је љупко обалу и брда који су промицали, пажљиво, удуби се, на лицу јој је се исцрта скоро детињаст израз, засмешкала

се скоро невидљиво сама себи од срца, али је тај спонтан осећај одмах дискретно, али енергично сузбила. Очигледно, свиђала јој се скоро нетакнута природа. Ипак је се потрудила да све то доживљава одмерено.

Онда одложи лагано справицу у торбицу. Стаде у чамцу, који се зањиха, ослони се на ивицу чамца, скоро невидљиво се увијала, како се чамац њихао ношен запенушаним таласима. Њено гипко тело се љуљало са природом, реком, шумама, учини ми се да је она дивља купина, што је ветар повија на сунчаном пропланку горе изнад Дрине. А њене очи, лице, речи, сва је сијала мудрошћу и благошћу. Иако је укривала своје емоције, није им дозвољавала да узму маха, постајала је део околиша.

Величанствено, рекоше на француском муж и жена.

држали су двогледе пред очима, осматрајући брда што полако промичу поред чамаца.

Заговорени, приближисмо се изненада том узбудљивом дринском буку. На овоме месту река постаде врло брза, има подводних оштрих стена које вире изнад воде, а још су опасније оне подводне невидљиве хриди. Дно гуменог чамца шумно задрља по нечему у води. Као да потврди моје страхове, чамац се тргну, скоро да успори, да би застао изненада у месту, али некако се превуче, шумно задрља преко подводне невидљиве камене препреке, климајући се уморно, настави своје необично путешствије. Водич само одмахну руком, на упитан поглед гостију. Овај лагани, али снажан потрес је цимнуо и пореметио равнотежу заносне странкиње, зачас се рукама напред нађе у запенушаном брзаку, као што се несташни дечаки на плажи у трку бацају наглавачке у воду. Брзак је понесе између стена и камења, немоћну као лиску.

Уплаших се да се није повредила. Да ли за то постоји моја лична одговорност. Запазих да се није нимало

збунила, нити уплашила, храбро је запливала. А што је још значајније, пала је у дубоку прозирну воду, баш на месту потпуно безбедном, на малом простору, где нема ни једне једине стене ни камена. Као да јој је неко нечујно суфлирао да се баш ту нађе у води.

Осећао сам помало кривицу, запричали смо се.

Утом наш чамац уплови у мало мирнији ток, она је смирено замасима руку заобилазила опасна места, пре него што приђосмо следећем брзаку и стенама.

Тако је прорачуната и самоуверена. Бацих јој мали појас за спасавање, потанак канап држим у руци, повукох је, она се упре рукама и гипко успе уз високи гумени бок чамца, као да је веверица. Па она је права каскадерка. Тако се брзо сналази у води! Као да познаје Дрину?

Усправи се на тлу чамца, сва насмејана, тело јој је сјактило капљицама зелене чисте речне воде, њене очи су около мотриле топло, као да јој се ништа није десило.

А шта да је пала на стену? Она је добро проценила где да скочи у брзак, безбедно између стена.

Стигосмо напокон у одредиште, у село Ц. тамо где се улива запенушана локална речица. Пред нама се указа пешчани простор и ниска обала обрасла зеленом травом. Има довољно простора да пристану чамци и кајаци. Извукоше их на обалу.

Ту нас је сачекала сеоска делегација, на челу са сеоским свештеником. Он је образован, служио је извесно време ван земље, у Монтреалу у Канади, говори француски солидно.

Упутисмо се пешке око километар до центра села, уђосмо право у велику порту цркве..

На улазу у црквену порту се пред широко отвореном капијом бучно заустави службени аутомобил општинске администрације. Из њега испружи дуге снажне ноге, па се искобеља увијајући се плава људина,

стаде поносно на ноге. Висок око два метра. Строги охоли бирократа не обазирјући се на присутне, крочи самоуверено у црквену порту.

Испало је да је он послат од локалне општине. Пред њим се нађе свештеник. Доведе га у француску делегацију. Чух његов енглески, средњошколски. Са дистанце је штрчао самоуверено међу средовечним тамнокосим Французима средњег раста, неки су били благо проседи.

Французи су озбиљно и учтиво ћутали.

Потом смо сви ушли, као мала световна процесија у цркву на челу са погуреним свештеником у црној мантији, који се прекрстио, што су учинили и мештани.

Французи су се дискретно и учтиво поклонили.

Плави џин делегат општине је ушао у цркву раширених руку око себе, не само да се није прекрстио, није се нимало наклонио, демонстративно је загазио зверајући са своје висине око себе охол.

После црквеног обеда присутни су на челу са скромним и учтивим свештеником се упутили састављеним столовима у великом црквеном дворишту.

Није било никаквог протокола, нити било пригодног перформанса. Могли су да барем доведу из Ј. локално културно уметничко друштво да одигра ритмично подринско коло!

Француски гости су превалили толики пут. Осмотрио сам их. Видех од дугог и заморног пута помало избледела лица. Већ сам упознао француски дух. Они све виде, али ниједним потезом, погледом, изразом лица, речју, ништа не саопштавају.

Брижит сам се још у Дубровнику поверио да је мој сан да се наша земља придружи заједници европских држава. Очекивао сам да ће овде пре свега о томе бити речи, овде сам дошао са надом, као претходница приближавања завичаја Европи и Европејцима.

Колико сам схватио свештеник је са гостима разговарао о верницима, верским празницима, овдашњим обичајима. Они су га слушали пажљиво учтиво одобравајући његове речи благим климањима глава.

Плава људина се наслонила на дирек и са висине само мерка, мотри око себе.

Све је испало другачије него ли што сам замишљао. Једина светла тачка је био свештеник. Уљудни су били и поједини мештани.

Сусрет се ближио крају. Из групе присутних се одвоји неколико француских гостију, са њима и наши водичи из чамаца, поседаше у кола, одоше уским путем право на обалу Дрине, да насукане чамце, кајаке и опрему довуку на макадамски пут поред цркве, за повратак ка Београду.

Ближио се растанак. Колона на челу са великим модерним аутобусом, иза ње аутомобили са прикаченим гуменим чамцима, кајацима и опремом посланим на возилима, је била спремна за одлазак.

Сви су се постројили на путу испред цркве. Свештеник је се срдечно поздравио са вођама пута. Био сам пријатно изненађен, обрадовах се када чух дискретан пљесак окупљених мештана.

Плава људина приђе вођи пута, у ходу му је пружао ручурду, наткрили се над њим, загрли га покровитељски, као да је он мало дете. Неколико пута му је снажно затресао руку.

Ушао сам и ја у аутобус, да будем сам до Београда, као и у доласку.

Овога пута нисам био сам. Од почетка возила према мени од шоферске кабине упуту се средовечан просед човек. "Јели слободно" показа учтиво руком на седиште поред мене. "Знате, све је било веома занимљиво, доћи ћемо опет!"

Настао је занимљив разговор, саговорник ме је на перфектном енглеском језику обасипао питањима. Да ли сам одавде, чиме се баве родитељи, шта студирам, јесам ли при крају студија, какви су моји будући животни планови.

Мене је изнад свега занимало да сазнам више о Брижит. Симпатични саговорник ми је дипломатски одговорио да је она добро, да ме је поздравила, да се извинила. “Она ће вам све објаснити писмом”. Устао је са седишта поред мене, благо ми се наклонио: “Сретно млади господине, ускоро у Француској”.

Организација њихове посете завичају ми је била чудна, безуспешна, недипломатска, чак неучтива све са наше стране. Откуд сад то?

А мој сан да се придружимо Европи?

Очекивао сам појашњења од Брижит, написао сам јој дуго писмо, описао сам све шта се десило, до најмањих детаља. Обавестио сам је да ћу завршити студије да новембра ове године, када идем на једногодишње служење војног рока. Уз напомену да јој се из војске из разумљивих разлога не могу јављати.

Из њених одговора пре одласка у војску новембра месеца сам назирао да она планира да се на мору видимо следеће 1964 године. Објаснио сам јој да то неће бити могуће, из војне обавезе излазим крајем октобра 1964 године. Лето је тада завршено.

33. Дипломирао сам на Економском факултету у Београду (1963)

15. октобра 1963. године сам дипломирао. Диплому сам одмах однео у војни одсек. Сазнао са нешто касније место служења војног рока, у приручном војном одсеку на углу београдских улица Моше Пијаде и Влајковићеве, службеник ми формално даде податак. ‘Војна пошта број

4542, Краљево". Добра вест, Краљево је близу, Србија, могуће су посете, знам тај крај, живео сам у оближњем Крушевцу.

22. новембра 1963. године убијен је Џон Кенеди, тридесет пети председник САД, изабран на изборима 1961. године.

Завлада мук. То је невероватно, као гром из ведре неба! Америка - најјача сила на планети, најстабилнија, најдемократскија, председник Кенеди омиљен код америчког народа! А то се деси. А никаквог иоле озбиљнијег предзнака за тако нешто није нигде и никада било.

Нешто се чудно зачувава тамо у Америци! Шта?

Код куће никаквог коментара, уместо тога читам забринутост на лицима родитеља. Мама и тата су увек за њих говорили да су они врло прикладан пар, и да су врло достојанствени. Читао сам Кенедијеву биографију. Он је Ирац, католик. Сећам се Кубанске ракетне кризе и инвазије на Залив свиња. Фидел Кастро је језуит, Америка има неприлике са католицима, Кенеди је Ирац, католик. Како језуити, католици, а са Русима? Мутно, нејасно? Његову владавину за мене обележавају изградња Берлинског зида, трка у космосу са Русима, развој Америчког покрета за грађанска права, и пре свега рани догађаји у вези са ратом у Вијетнаму.

Овај атентат се десио на неколико дана пред мој одлазак на служење војног рока.

После убиства Кенедија у мојој перцепцији стварности људи су се променили.

Имам осећај да се после овога убиства, Америка окомито креће у неком чудном смеру?

То је за мене било пре свега застрашујуће, као неки предзнак нових времена, много другачијих од претходних.

34. Боравак у ЈНА – Југословенској народној армији, служење војног рока (1963-1964)

Воз крете са Железничке станице ка Крагујевцу кроз Шумадију. Никад нисам био, ни у Крагујевцу, нити у Краљеву, али то су железничке стазе куда је моја породица путовала са југа на север, и обратно. Ово је носталгично путовање.

Зурио сам кроз прозор тражећи очима пределе кроз које смо јездили димљивим балканским возовима, док је локомотива клопарала испуштајући реске пискове сирене?. Овај воз иако је модернији од оних ранијих, ипак је онај балкански, егзотични воз, са малим купеима и дрвеним седиштима, испод прозора стоје исти они натписи на страним језицима и упозорења, да се не сме нагињати кроз прозор.

Купеи у моме вагону су полупразни, неколико једрих младића и девојака немају намеру да задремају, док је воз хуктао кроз срце Шумадије целу ноћ су тихо певали носталгичне шумадијске песме.

У рану зору указа се Крагујевац са црвеним ћерамидама и цреповима на крововима. Изнад самог прозора вагона прхну јато пољских голубова. Драги познати пејсажи Србије. Србија, драга Србија! Воз јури кроз још понегде зеленкаста поља, у вагоне продиру мириси природе, транзистор преноси изворне српске народне песме, нагрнуше свакојаки звуци, вагон се напуни травом, цвећем, учини ми се у полусну да воз излете са шина, и крете кроз поља и брежуљке, учини ми се да се пење уз стрме тамне обресе околних планина.

У ЈНА Југословенску народну армију одлазим на годину дана, тачније на једанаест месеци, то је дуг временски период, одвајам се од породице, од другова, од Београда.

Али другачије не може бити.

Ипак, упркос овоме, осећам радост и понос, васпитаван сам у здравом патриотском духу. Више од радости, од поноса, то је врста благе егзалтације, екстазе, Србин радо иде у војнике, то је нама у генима. Рецитовао сам у мислима патриотске стихове.

Да ли ја у себи препознајем песника?

Очекујем у војсци коректан пријем, подршку, да одужим свој патриотски дуг. Да изађем из војске ојачан духовно и телесно, да се затим запослим, стекнем породицу, да имам децу. Да будем користан члан заједнице.

Више у подсвести, него на нивоу свести, из потаје би наилазила зебња, питам се: зашто сам опет забринут? Као да нешто мрачно долази тамо негде иза оних високих топола што само промину, нешто отуда захрли и нагрну, као да ме опомиње, као да прети?. Шта ? Ко? Зашто? То ми се само тако чини?

Завршио сам најзад студије, двадесетодневни боравак у Белгији априла 1962. године је пробудио у мени нове амбиције. Сусрет са Западом је као гром из ведре неба погодио право у моје интелектуалне преокупације. Сусрет са Западом је освешћење, да употребим праву реч. Осетих се пробуђеним из неког дугог сна, из олењености, схватих да треба да узмем судбину у своје руке, да учим, да радим! Па приближава се тридесета, престајем да будем младић, постајем зрео човек.

На уласку у касарну, на великој гвозденој капији, је стојао повећи славолук на коме је писало: ДОБРО ДОШЛИ НОВИ ВОЈНИЦИ!

Одведоше ме потом код десетара, омањег весељака Нишлије, заизгледа ми још више склон самовољи и тренирању строгости.

Одређени су ми вод, чета, старешине. Капетан чете се зове Мићић, врло енергичан, средњег је раста, скоро плав, на леђима му пуца униформа од чврстине, видим

по говору да је из наших крајева, растеже речи, има и понеку ијекавску реч. Спаваоница је велика просторија, у њој има око педесет кревета на шошке (на спрат), добих кревет на спрату, одмах до врата. Један прозор је ноћу стално отворен.

Заспасмо у 10 часова увече, зачух рески звук трубе, тихо одсвира повечерје.

После доручка, је постројавање вода у кругу касарне. Постадох четни митраљезац.

Знају официри за стање духа у Београду, за стране утицаје. Кажу нама војницима, да је Армија школа зрелости, да треба да врати залутале у колосек, у нормалу оне које је захватила мондијалистичка матица.

Дакле, Армија има васпитну функцију.

Сетих се опет Титових речи да се после сваког путовања у унутрашњост враћа духовно препорођен. Нисам Тито, него обичан војник, увиђам зашто он то каже. Унутрашњост освежава духовно. Београд се отуђио, постао је извитоперен, декадентан, туђ. Тито живи у мислима у својим партизанским војевањима по врлетима унутрашњости наше земље, у револуционарној конспирацији, на то је се навикао деценијама, па не може никако да се прилагоди на миран живот.

Постидих се од ове моје нескромности, па он је Маршал ЈНА, а ја обичан војник редов?.

Желим да интегришем покидане нити, са зебњом констатујем, по који пут већ, да у мојој личности услед сеоба, и много чега другог, има прекида, празнина, истинских тамних тунела, трудим се да све то повежем у једно, да све те покидане делиће и слике свакојакних догађаја, интегришем, да их ставим у један албум, да тако јачам кохерентну и хармоничну личност. Почињем од 1940. године, од Бевђелије, до Подриња, јужне Србије, Земуна, Београда.,

Освестих се истински обрадован: сретан сам због повратка коренима, војска је за мене велико духовно освешћење ! А ја сам мислио у Београду да овога више нема, да овакве Србије више нема, да је све нестало, да је то све давно заборављена прошлост?

А видим својим очима и чујем својим ушима, Србија је жива, иста.

Боли ме сазнање да су поједини војници привилеговани, да су поштеђени уобичајених тегобнијих обавеза.

Један Београђанин, знам га од раније из виђења, стално ми се хвалио да ће ускоро бити ослобођен војне обавезе, зато што има наводно неку фалинку са малим прстом на левој шапи?. Показивао ми је шаку, не видим ама баш ништа?. Ускоро га послаше на специјалистичке прегледе, на крају га ослободише даље војне обавезе, он оде сав радостан кући. Они који су из политички утицајних породица, или чланови Партије, су много боље прихваћени од осталих, то ми није било тешко запазити.

Није лако, али издржаће се. Омршао сам, запажам по рукама и телу када се погледам у огледалу.

Б.В (име измењено, напомена аутора), служи војску као и други, али је завршио Медицински факултет, у нашем воду, има чин водника-стажисте. Изразито је плавокос, и наочит, из Маглаја је у Босни. Запазио сам га највише по изразито плавој коси, по стасу и интелигентном изразу лица, и по продорном погледу. Он је политички утицајан, истиче поредак и друга Тита где год стигне, самоуверен је, понаша се према нама војницима као да смо ми сви необразовани, поводљиви, захтева апсолутну послушност, и оно што ми је посебно засметало, испољава нескривену уображеност. Он је очигледно интелектуалац, али интелектуалац треба да буде умерен, рационалан, и да уважава објективне

чињенице, да не буде субјективан и пребрз у проценама. А он је и осيون и повремено очигледно импулсиван? Из односа који према њему имају други подофицири и официри, није ми било тешко увидети да га сви уважавају. Вероватно потиче из породице политичких моћника?

Нешто зебњиво поче да ми се дешава са њим. Знам добро да он има увид у архив наше војне поште и у најповерљивије податке о сваком војнику из наше чете и вода, значи и о мени. Помислим понекад да тамо нешто стоји у вези оца, наводног четника? Можда о мени лично? Питам се да нема нешто написано у вези мога путовања ван земље, контаката са странцима лети на мору?

Загледао би ме, давао ми савете као да сам недоношче, каже, затегни каиш, ниси завезао пертлу, када уђе у спаваоницу затегну одмах ћебе на моме кревету - жели тако да ми пред свима стави до знања да му због нечега нисам по вољи. Ђутао сам чувајући лично достојанство, али никако не могу да докучим о чему се ради?

Студије, досадашњи продужен живот са родитељима, шетње, забаве, то није била стварност, него опсена. Ово је стварност.

Увидех убрзо да се официри, подофицири, десетари, односе према војницима члановима Партије, са уважавањем, може се рећи чак да су ови политички припадници свет за себе, врста узвишених, да су такви војници једноставно привилеговани.

Нека плави водник замишља да је интелигентнији и образованији од мене, то је његово право, мене нимало не занима шта он мисли о мени, како ме квалификује и позиционира?

Али је се дешавало нешто сасвим друго, почео је да злоупотребљава своју вишу хијерархију у нашем воду, да покушава да ми намеће на силу предимензионирану

представу о себи, и да захтева од мене да му се дивим и клањам? Ја сам прозрео у његову психологију, одлучио сам да будем уздржљив, да на било који начин не улазим у његову игру натицања и ривалитета. Преиспитао сам се и разрадио стратегију, опрезност са њим, не давати му било какав повод, обављати што боље своје војничке задатке и обавезе.

И даље он никако није мировао, из његових погледа је струјала све интензивнија нетрпељивост. Не могу да докучим довољно зашто?

Корио ме је пред војницима, изгледа да жели да ми обори углед пред њима? Па он је лукав демагог. Исправља неке наводне моје грешке непостојеће?.

Боли ме што већина војника нису нимало схватили да се он не понаша према мени како треба?.

Марширали смо у прохладном дану кроз оближња поља, сви су певали гласно ” Друже Тито ми ти се кунемо”, водник стажиста ме у ходу погледа попреко, у месту заустави нагло строј, приђе ми, пред свима скоро да се обрецну:“ Зашто не певаш гласно?”. Оћутао сам, чак му нисам ни казао да сам певао гласно, интензитет јачине гласа је субјективна ствар.

Чух од некога, јавно рече, да војницима стављају бром у храну за време војног рока, да их смире, да им смање сувишну полну енергију. Уколико стављају бром тако произвољно, олако, без јавног увида и јавне процедуре, шта тек могу радити тајно, размишљао бих.

“Шта то фали, ово је наша војска”, рече дрски водник стажиста, као да се радило о најнормалнијој ситници.

Опет трагичан удес. 4. јануара 1964. године путнички воз из Пожаревца је налетео на улазу у Београд, код Јајинаца, на брзи воз из Ниша, двадесет пет мртвих, сто повређених.

Јануар месец одмиче, када прођу три и по месеца обуке, следи прекоманда у друго место, где се одслужује

до краја војног рока. А то ће за мене бити 15. март 1964. године који се приближава. Сви су радознали где ће бити прекомандовани, јер је Југославија велика.

Док марширамо, у пролазу махнух руком војнику поред чете у знак поздрава, то спази водник стажиста, изгледа да је он то схватио погрешно, да је то неки мој сигнал упућен њему, као "повуци воду", и поче да ми у више наврата његовом руком повлачи испред главе горе доле.

Често би трчали по снегу од Рибнице до манастира Жиче, и натраг, није било ретко да смо се упућивали уз брда ка врховима планина. Једног ведрога, али прохладног дана, водник построји цео вод вод војника на једном пропланку планине Столова. Стаде пред вод и нареди војницима да репетирају пушке, мене изведе пред строј, нареди им самозадовољно да у мене сви упере пушке. Сијао је од среће.

Не видим разлог?. Да није ово нека врста теста фрустрације пред пријем у неке значајније кругове? Да ли он то ради без знања наших претпостављених, да није неки блефер?

Боли ме површност наших људи, војника. Сви су послушнички ћутали.

Одлучио сам да преко ове очигледне водникове провокације прећем, без икакве реакције са моје стране? Јер би се то могло искомпликовати, а будући да је он политички моћнији, могло би се окренути против мене? Још мало па ће бити прекоманда, тако ћу се најзад отарасити овога сујетног и уображеног бирократе? Стрпљен - спасен!

7. марта 1964. године смо имали тродневни марш на планину Столове, иако је био почетак марта вејао је снег, мећава прекрила путеве, прохладно је, пред нама је река Ибар, њене обале спаја сивозеленкаст гвозден мост. Ибар је овде плитак, може да се прегази,

можда је понегде највише до груди. "Форсирамо Ибар, вод напред", заглами из свег гласа водник стажиста. Потрча ка мосту, показујући за то време бесно руком војницима да они загазе у ледену реку усред зиме.

Запрепастих се, како да идемо по снегу и хладноћи, са одећом и пуном ратном опремом кроз ледену воду до појаса, а онако мокри после морамо цео дан по мразу да се пентрамо по стрменима, јер тек увече треба да преноћимо у фискултурној сали неке планинске забачене школе. Војници су се снебивали, чудили се, нису могли да верују својим ушима? Неки пак загунђаше, чух опаке увреде на рачун водника. Знао сам да ће он услед његових непромишљених поступака и потцењивања других, на крају изгубити углед у нашем воду. "Напред, како ћете у рату, тамо нема хладно, снег, тамо се мора!", узвикује љутито водник, цело време млатарајући поамно руком ка реци.

Престрашен сам ћутао. Не могу да верујем својим ушима да такве речи чујем од њега?

Наиће капетан и јетко нареди: Вод марш на мост!

Б.В. послушно крете са нама.

15. марта 1964. сам прекомандован на Војни аеродром у Краљевугде сам остао до 2. новембра 1964. године, када је војна обавеза завршена. Прошла су три и по месеца војне обуке у касарни у Рибници, дошло је дуго очекивано време за прекоманду у поједине војне јединице широм земље. Петнаестог марта цела чета је била постројена у великом дворишту Касарне у Рибници. Подофицир је гласно читао имена и презимена војника, и места прекоманде. Сви су били нестрпљиви и узбуђени да сазнају нови војни распоред, који може бити врло близу, или врло далеко, од Грчке до аустријске границе, од Јадрана до Мађарске, у неком граду, или у пустари на врху високе планине? Сви су потајно сањали, гајили наде, да ће бити прекомандовани близу завичаја.

Официр прочита моје име, рече кратко: Аеродром у Краљеву.

Одахнух. То је ипак врло добро, то је ту, само на другом крају града. Могао сам добити прекоманду у далеку Македонију, или Словенију, или на врх Копаноника, или у караулу у дивљим Проклетијама на граници са Албанијом? Сазнах да идем у ваздухопловну пешадију, ради обезбеђења аеродрома и чувања резервоара бензина за авионе. Имаћу плаву униформу, рече ми официр.

Био сам радостан. Близу је, а нарочито неће бити више узнемиравања од стране охолог водника стажисте.

Од првог дана боравка на Аеродрому су почеле врло дуготрајне заморне страже, по две недеље непрекидна даноноћна стража у селима у околини Краљева: у Ратини, Каменици, Витановцу, где су били резервоари бензина за авионе. Без ноћног сна, преко дана сам био обавезан да неиспаван обављам заморне физичке радове. Затим би била недеља дана одмора, па опет две недеље на даноноћној стражи, и тако све до краја војне обавезе.

Услед прекомерне ноћне дужности настајао би поремећај природног ритма сна, који је трајао недељама и месецима. Почех да се осећам изнурен и безвољан. Осетих истински удар на моју виталност и здравље.

Питао сам се, како је тако нешто могуће, зар војска не треба да јача здравље војника? Овако изнурује? А што је противно Закону о војној служби, јер према овом закону треба обезбедити довољно дана и ноћи без ноћне страже, да би се војници који су били на стражи одморили и испавали?.

Док сам био ноћима без прекида на пустари са пушком у руци, дотле поједини привилеговани војници из политички добро стојећих породица, не би ишли никада на стражу, не раде теже физичке послове,

по цео дан се шеткају, читају књиге, излазе у град и одлазе кућама на по неколико дана. Запазио сам да су се старешине према њима односиле са истинским уважавањем.

А већина војника би рмбала по цео дан, стражарила, радила најтеже и најпрљавије посао. Запазио сам да се властодршци односе према подређеним, не само овде у ЈНА, него уопште према народу, као што су се Турци односили према српској раји, деру немилосрдно кожу са леђа, мамузају.

Капетан морално-политичког образовања Н. ме је прво запањено, а онда уплашио, када ме је срео у великом кругу касарне, и казао ми цинично: "Румени, нешто си уфитиљио?!".

Запрепастих се, збуних, на крају уплаших?. О чему се ради? Можда се шали? Ове речи официра Н. су ме на крају после дужег размишљања ипак бациле у озбиљну забринутост. На моју жалбу да сам перманентно слат на ноћну стражу, а други не, ми је одговорено цинично, да је тако по закону, да тако треба.

Онда сам био послат у затвор на недељу дана, без ваљаног оправдања, наводно што сам закаснио са изласка у град. Тачно је да сам закаснио неколико минута, али неки иду у град кад хоће, враћају се кад стигну.

Док сам био на ноћној стражи у селу К.... код Краљева у обезбеђењу резервоара бензина, ноћу изби пожар. На једној страни резервоара стражарим ја, на другој војник Албанац, пред нама пољаница, на њој чува овце млада жена, тихо је певушила. Чух од мештанина да јој је муж у иностранству: "Побег'o преко границе без пасоша". Млада жена без мужа чува овце пред два млада војника. Седне на брежуљак, раскречи ноге, севну јој обле бутине према нама, певуши напуштена жена жељна љубави и миловања. Младић Албанац зуре као хипнотисан у

њеном правцу, фиксира погледом њене разголићене бутине, и све више гори, почиње истински да јечи, нешто мрмља. Разумем га, млад, двадесетогодишњак, пун снаге, а лишен контакта са девојкама. Да ли је се тај икада забављао са неком девојком?

Долазио је ноћу да ме замени на стражи војник Албанац, ишао је према мени са напереном пушком, брзо се приближавао, а одбија да каже лозинку. Предао сам му смену, не поштујући правила војне службе.

Једну ноћ док сам стражарио поред Фабрике вагона, наједном преко зида из фабрике вагона прелете неколико великих каменица у моме правцу.

Наиће истинска неприлика, ухвати ме језа нагло, па онда врућина, добих температуру, разболех се, боравио сам двадесетак дана у амбуланти гарнизона. Поменути капетан морално-политичког васпитања Н....бану осироно у болесничку собу. Гледао ме је са висине, док сам лежао изнурен у кревету, укосои очима, само сева. Имао је нешто против Београђана, чуо сам га раније да је казао: "Београдске фрајере треба ошишати до главе!"

Овај официр МП (морално-политичког) образовања ме стално у огромном кругу касарне прати погледом, чак осећам његов усијани поглед док се налазим на сасвим другом врло далеком делу дворишта. Узгред речено, он је провео стаж од неколико месеци у америчкој војсци, позивао би ме повремено на разговоре на једну усамљену клупу у кругу касарне, или у његову канцеларију, и почињао би тајанствено да ми препричава поједине трагичне догађаје, једном ми је испричао необичан догађај: "Тај и тај официр који је био овде у гарнизону, се бацио под воз", показа ми шине испред касарне, где га је наводно згазио воз.

У гарнизонској библиотеци има лепих књига, давно сам изгубио жељу да читам књиге, сада ми се помало поново враћа та жеља. Желим да читам Достојевског,

али узех прво Кафкин "Замак". Овај гарнизон и његови официри ме подсећају на Кафкине јунаке, високе зграде војне школе издалека подсећају на торњеве Кафкиновог замка, размишљао сам тако док сам посматрао из великог дворишта гарнизона дечака питомца војне школе, који се попео на кров, прети због нечега да се одозго баци у амбис.

Капетан Н. са изразом лица хипнотизера ми се обрати поучно, професорски: "Нека га нек` стоји, сићи ће он, кад буде требало!"

Потпуковник Војне безбедности, плавокоси Словенац средњег раста М, је задужен за радаре, он ме у пролазу позва важно да пођем са њим, у његову канцеларију, није ми јасно зашто ме је звао, схватих о чему се ради, када поче да се распитује у вези писма које сам добио на кућну адресу у Београду од младе Белгијанке, коју сам упознао за време мога путовања у Брисел 1962 године, које ми је она послала из Шпаније, где је била на летовању. Нашли су писмо у моме војничком сандуку, не знам како? За њега је било шокантно да је на коверту писма поштанска марка са ликом омраженог фашисте Генерала Франка. Испитивао ме је до најмањих детаља како сам је упознао, о Белгији, Белгијанцима, ја сам врло учтиво казао да за време боравка у Белгији није било никаквих политичких догађања или разговора, да сам се био пријавио у нашој Амбасади, да је мој брат који живи у Бриселу пријатељ амбасадора. Испричао сам му такође да је у нашој Амбасади у Бриселу, дипломата мој одличан пријатељ кога знам из Београда, и да сам са њим био у више наврата у друштву.

Овај официр ми рече једанпут одсутно, као да је у полусну, да је био на стажу у америчкој војсци.

Није ми јасно, они сами били по неколико месеци на стажу у америчкој војсци, а овамо мени пребацују

за једно најобичније путовање у иностранство, за најобичније писмо?

У згради на крају огромног круга у приземној просторији се налази књиговодство, у једној соби је седело неколико необичних официра, за њих су говорили “у немилости су”. Посматрали су око себе испражњеним очима усађеним у убледела лица, превремено оседели, са дубоким модрим подочњацима, седели би измршавели непокретни као кипови, звали су их “инфаркташи”, спомињали “саобраћајке”. За једног од њих, који је имао згодну жену, видех је једном са њим, кокетно напућила усне, затегла јој се покраћа сукњица на бедрима, прошапташе: ”Жена му се прокурвала”.

Пожалио сам се родитељима на овакав незаслужен третман, по први пут. Ћутали су, нису знали шта да ми кажу. Саветовали су ми да се стрпим, да ће бити боље. Када је отац дошао да ме посети у касарну на Аеродрому, док ме је чекао на улазу, пришао му је један официр, и казао му, да сам ја у сваком погледу врло примеран и одличан војник, све најбоље му је причао о мени, али је додао: ”Само се лоше уклапа и сувише емотивно реагује”.

Отац и ја смо прозрели ову игру, хтели су да шикану према мени и моје оправдане реакције, представе као моју претерану осетљивост и уобразиљу. Типичан стаљинистички манир, размишљао сам тада. Совјетска школа. А америчка плата за време стажа.

Посматрао сам ученике Војне школе у кругу касарне, и упознавао необичне методе васпитавања. Нису ми измакла пажњи необична кажњавања и претерана строгост. Неки су истицали да је то спартанство, да се тако челичи дух младих војника.

А овамо је на делу било сакаћење душа, тако сам размишљао посматрајући младе питомце, још дечаке, како иду одсутни и забринуте. Не верујем да је управа

школе злонамерна, пре ми се чини да су лоши педагози. Челичење спартанским методима треба да јача личност, а не да је разграђује.

Да ли је могуће да и мене тако чинећи желе “да челиче?”.

Ако је то по среди, зар је могуће да су толико лоши педагози?

Да неко из Београда не подстиче против мене старешине? Па то би било тако ниско и примитивно! У то никако не могу да поверујем.

А ко би могли бити ти други?

Откуд ово у војсци, све сами неки тајанствени официри, кругом касарне зуре подмукло некакви обавештајци, високи кошчати безбедњаци, лукави магови само зверају испод косматих динарских обрва, свугде је присутна сумњичавост.

Чему толика конспирација? Где ће све ово одвести? Ко ово прави? Зашто? У војсци царује истинска манија обавештајаца, свугде су присутни шпијуни и тајни агенти. Сви све шпијунирају, уходе, прате.

Руше ми смишљено здравље, види оног подмуклог официра безбедности како ме посматра као Гебелс, капетан морално политичког васпитања ми прети. Трудио бих се да се смирим, да разлучим објективно, да не закључујем на основу субјективних процена, да сачекам даље да видим шта ће бити.

Из дана у дан ме све више збуњује двојство у војсци. Има официра који су добронамерни и искрени према мени, као овај официр, психијатар, који се подуже шетао огромним касарнским кругом, али сам сусретао и оне надмене и арогантне, скоро да су ми претили!

О чему се овде ради, зашто не постоји један заједнички, исти став код свих официра? Да ли ови који ми праве неприлике знају за оне војне старешине које ме уважавају? Да није у питању подмукла игра која има

за циљ да од мене ствара незадовољника, да ме завади са неким овде?

Али ко би тако нешто могао да чини? Зашто?

Овакви разумни официри ЈНА су за мене били велико откровење, и у исто време, нада да ће бити боље, да ће Добро надвладати Зло. Дакле, ипак су већина официра коректни.

Ко иницира онда оно што ме мори дању и ноћу?

А водник стажиста из Рибнице, он је осион и бахат.

Размишљао сам повремено, и то ми је падало на памет, можда овакав однос ТОПЛО –ХЛАДНО према мени, има за циљ духовно челичење по угледу на совјетске Макаренкове методе преваспитавања и јачања личности? Ако је то посреди, тиме се постиже управо супротно, на личности младог човека остају болни ожиљци, она постаје напуњена страховима, блокирана и раздељена. Значи, тиме се не јача и не развија личност, него се управо разграђује и смањује. Изгледа да неко тиме тежи да утера вечите страхове!

Или сам ја сувише осетљив? Могуће. Али постоје чињенице, стално сам на ноћној стражи мимо Закона о војној обавези, што ми ремети сан, тиме се руши моје здравље?

Десио се кључан догађај који ми је потпуно отворио очи. А захваљујући сродници моје мајке из Сребренице, супрузи аеродромског ваздухопловног мајора плавокосог Словенца по имену Чеје. Ево како се то десило.

Звао сам повремено за време изласка у град телефоном родитеље, мама ми једном приликом рече радосно, да је разговарала са њеном блиском рођаком из Сребренице, која је удата у Краљеву, за мајора у моме гарнизону, он је Словенац, зове се Чеје. Мама ми издиктира број телефона њене рођаке: "Зовни је сада одмах, она и ја смо као рођене сестре, очекује те да јој

се што пре јавиш, њен муж је врло фини човек, помоћи ће ти”.

Одмах је позвах телефоном, она се обрадова када јој се јавих: ”Ајде доћи сада, ако си у граду!”, издиктира ми адресу, то је било пар стотина метара у великим новим војним зградама. Зазвоних на врата, изађе изразито црнокоса витка жена средњих година, јако ми је позната, права Босанка, срдачна и искрена, загрли ме као своје дете: ”Сада ће муж доћи, разговарала сам са њим о теби, наћи ће нешто да радиш у књиговодству, да ређе идеш на ноћну стражу”.

Ово обећање је за мене било велика нада. Утом се на вратима појави повисок плав, мало пунији доброћудан човек врло разумног лица. Више личи на обоисту у војном оркестру, него ли на мајора на краљевачком аеродрому. Одмах сам га препознао, виђам га у пролазу у дворишту аеродромског гарнизона. Устадох и учтиво га поздравих. Он је се цело време смешкао врло одмерено, али пријатељски.

Запазих необичну појаву, рођака мајке Сребреничанка, Српкиња супруга мајора Словенца, је се понашала у односу на њега самоуверено,. То сам запазио код још неколико Српкиња, супруга официра несрпских националности, све се удружиле у некакав невидљиви клан, ето ми смо Српкиње, наши мужеви нису Срби, али ми смо главне.

Позвали су ме да дођем и следеће недеље. Њеном супругу ништа никада нисам причао о мојим тешкоћама, али је мама његовој супрузи потанко све испричала. А мајор Чеје је све сазнао од ње. Мени никад није ништа казао о томе.

Дођох у посету, њен муж није био код куће, она већ поставила ручак, ја се захваљујем, она наваљује да седнем за сто, не могах одбити. ”Јој мога Томе, ти не би ни мрави згазио, знам Зору, твога оца, све дивни поштени

и скромни људи, а стигла за тебе карактеристика из Београда из Генералштаба”.

Ја се згранух. Гледам је радознао нестрпљив да исприча даље о карактеристици.

“У њој пише да је твој отац био сарадник четника у Другом светском рату, да сте националисти и затуцани верници, да си ти лично либерал и западно оријентисан”.

Био сам запрепашћен, зар је тако нешто могуће? Још ме је више зграђавало да ми је то она казала, да се усуђује да ми саопшти такву поверљиву војну тајну? Како се не плаши?

Али се у исто време неизмерно обрадовах! Уместо да се уплашим, обрадовах се. Као да ми паде камен са срца, сада ми је постало потпуно јасно шта је посреди! Ипак, не могу да верујем својим ушима да сам чуо тако необичну вест.

Она ме погледа брижно као мајка: ”Стигао захтев за преваспитавање”.

Тек се на ове речи згранух, и по први пут помало уплаших. Њој ништа не кажем, само ћутим и размишљам. Знам да отац није хтео за време рата да сарађује са четницима и да је таква оптужба потпуно неоснована. Никакви затуцани верници нисмо, такорећи не памтим када сам био у цркви, једино славимо дискретно Божић, Ускрс и нашу Крсну славу Светога Јована. Још је неозбиљнија квалификација да је моја породица националистичка, никад нисам чуо ни од једног родитеља ни најмање ружну реч о било којој другој нацији. Какав ја либерал, или западњак, на основу чега? Грађане западних држава сам сретао на мору за време летовања, то су били безазлени сусрети младих из целог света, никад ни реч нисам проговорио о политици, увек сам хвалио своју земљу.

Још не могу да дођем себи, али ме ово и радује, значи то је посреди, најзад су отворили карте. Сада знам на чему сам. Али никако не могу да разумем, како се могло десити да ми она то обзнани? Како се није плашила да се пред неким не изрекнем, њен супруг би могао у том случају имати неприлике зато што ми је одао ту врло поверљиву војну тајну? Никако не могу да се отнем утиску да она то није могла казати без знања и дозволе супруга? Јер он није нимало наиван да би јој тако олако поверио овакву деликатну војну тајну. Дошао сам до закључка да то она није урадила без његове сагласности, него да јој је он то казао, управо зато да би она то мени саопштила. Али због чега би они такву строгу војну тајну мени поверавали на овакав начин? Па то би могло у мени изазвати непредвидиве реакције?

Не могу се чуду начудити, да они могу бити тако необавештени да тако нешто помисле о моме оцу, мојој породици, и о мени лично? Зар је могуће да су они тако површни и погрешни у проценама? Не, они добро знају да није тако. Значи, нешто је друго посреди?. Или неко мути? Ко? Зашто? Да ли постоји сукоб хијерархија у ЈНА? Таква претпоставка ми већ изгледа као потпуно претерана, зар сам ја тако важан да се око мене ломе копља?

Она се насмеја видећи мој страх: "Не узимај то сувише к' срцу, није то ништа значајно, све ће бити у реду!" Гледала ме је смешкајући се поверљиво: "Ово сам ти поверила, знам да нећеш никоме одати ову строго поверљиву војну тајну, а мој муж је утицајан, и да се некоме и изрекнеш, баш га брига за то".

Очигледно да су подаци у мојој карактеристици били исти као они, који су оца пратили у свим местима службовања, и годинама га бацали у зебњу и очај.

Зар је могуће да се та подмукла игра неоснованих националистичких сумњицења наставља дан данас?

Зар им није доста што су оцу упропашћавали живот толике године? Окомили су се сада на мене у војсци?

Опхрваше ме туга и очај, ко зна шта су све трпели и трпе мој брат и моја сестра? А немају ни појма шта им се пакује иза леђа?

Власт је чудна ствар, не може се ту све разумети, ваљда ту постоји нека посебна логика?

Ова двојност ме је по ко зна који пут збуњивала. Ваљда је то вечита дилема, библијско двојство Добра и Зла, у мени се надјачавају гласови Анђела и Луцифера. Сетих се речи доктора Веселина Савића: "Боље ти је сине изгубити главу, него сине изгубити душу!"

Не желим да грешим душу, желим да закључујем на основу опипљивих чињеница и проверених доказа. Залажем се за објективност у проценама.

Правим план како да се извучем из овог бирократског брлога?. Треба да будем смирен и промишљен, то је најважније.

Мене оквалификовали као про-западно оријентисаног, а овамо официри ЈНА били на стажу у западним армијама, јагмили се да уграбе тај стаж, да би зарадили новца, Запад помаже Југославију, хвали Тита, тврди да се у Југославији поштују људска права, да је све на највишем нивоу?. Чему та мимикрија? Југославија добија огромне кредите, западне земље шаљу милионе страних туриста на Јадран, развијају трговинску размену. Југословени почињу да путују слободно.

Како то, ми уз Запад, а овамо потајно наводно против Запада? Неко намерно ствара конфузију и мутљак? По ко зна који пут помишљам да је посредни нека нејасна политичка планетарна игра?.

Овде се лоше ради, а свет уместо да критикује ову земљу, он је хвали. Похвалом лошег се грешке неће исправити. Насупрот, узеће маха. Ако свет хвали Југославију да је демократска, а она није, онда овде

подстиче безакоње? Ови одавде не воле Запад, а пријају им њихове похвале, које они узимају здраво за готово. Сумњају у Запад, а прихватају западне кредите и свакојаке олакшице.

Наши официри и државници нису довољно проницљиви, они су недорасли за компликоване светске игре. То је мој закључак после свега.

Не ја нисам против Европе, Запада, нити сам бољшевик, ја сам за интеграцију у Европу, за тржишну утакмицу и капитализам. Нити сам пак било какав западњак или либерал. Од западних држава имамо много шта добро да научимо, да са њима сарађујемо, али да примамо оно што је добро, а оно што није да не прихватамо?.

Запажам, нажалост, да постоји склоност код појединих наших људи и жена, да се искривљено виде поједине западне вредности, које се погрешно схватају и примењују, наводно јер је тако модерно и европејски.

Запад треба да нас подржи на прави начин, да нам укаже на наше грешке, а не да овој држави стално изриче неосноване похвале?.

Док се враћам са страже у Столовима, банух пред сеоску кућу. "Добар дан!", поздравих власника, због нечега сетног сељака из суседног села К., као кип наслоњеног на капију дворишта његове велике куће, стојао је ћутке, замишљен, нешто га је мучило. Велика кућа, велико имање, али из њега избија трагика, неће да каже шта га то мучи, али све видим, све разумем. Чујем на стражи, син му пијан галами и гунђа, уместо да ради на великом имању стално због нечега вређа оца, опсова га данас, скоро га одгурну, отац само јекну. Кћерка се нашминкала па по цео дан и ноћ није код куће. Жена се дере на њега, не поштује га. Један син побегао на Запад. Осећам тугу и трагедију, распадање српског села и православне породице. Гледао ме је

поражено и безнадежно: "Е мој синко, оволико имање а нико неће да га обрађује, све се отурило од куће".

Кад год идемо на стражу у Каменицу са виса видим ово домаћинство, изгледа ми као уклето и проклето. Слично је и са још неким у селу.

Како ми је обећао мајор Чеје, позвао ме у службу књиговодства да као завршени економиста обављам књиговодствене операције. Дадосе ми још једно пријатно задужење, да организујем културно-уметничке активности у гарнизону.

Умањише нагло заморне и изнурујуће ноћне страже.

Крену све набоље. Убрзано се ближио крај војне службе.

16. октобра 1964. године је ударио авион са совјетском војном делегацијом у Авалу, малу планину на домаку Београда, сви путници изгинули, међу њима генерали Бирјузов и Жданов, ослободиоци Београда. Како то, као да је Авала нека велика планина?

Чух у купатилу за време бријања шапућу два војника, један рече: "Ми смо јачи од Руса, ово им је лекција".

"То са Русима је много сложеније, не залећи се буразеру", шапуће други док сапуна лице, звао се Јованов, овај војник интелектуалац тајанствено рече кратко: "Авала на француском значи "Прогутао".

Приближава се крај октобра када идем кући.

Војници су почели да обележавају приближавање овога дана уцртавањем бајонетом рецки на дрвеним стражарницама, на зидовима зграда и на другим местима, са бројем дана колико је још остало.

Узвикивали су новим војницима који су пристизали: "Ремо".

Дужина мога војног рока је била једанаест месеци, јер сам завршио факултет, војници који нису завршили студије служе шест месеци дуже.

Приближавао је се сневани дан одласка кући. Сви смо страховали да нам нешто опет не одложи, или продужи дан одласка.

Припремајући масивни војнички дрвени кофер и слажући ствари, док очекујем одлазак на железничку станицу Краљево, и пут до Београда од неколико часова, са неверицом, великим чуђењем и запрепашћењем сам закључивао да сам провео скоро годину дана у ЈНА у условима и околностима које су биле необичне и чудне.

Одлазим из војске, али ми многе ствари остају нејасне!

Одлазећи из касарне, посматрао сам заборављени вагон тамо на далеком колосеку обраслом у траву, стоји тако од како сам дошао марта месеца на Аеродром, једва га сада препознах, затрпали га жбунови, замишљам да су се у њему накотиле гује и акрепи, певушио сам у себи ADIO MARE, ADIO другови заборављене тишине.

Запажам да су у мојој свести сада политичка размишљања јако присутна, што никако није био случај раније?. О политици сам раније, нарочито последњих година, врло мало размишљао. Чак сам у задње време постао прорежимски оријентисан, па било ми је последњих година врло лепо.

Ове непријатности у војсци су ме усмериле да постанем скоро острашћено политизован. Забринут сам да не постанем незадовољник, или можда и дискретни бунтовник?. Присећајући се доласка у Краљево и свега што сам за ово време доживео, закључујем да је једанаестомесечни боравак у ЈНА за мене велико освешћење и сазревање.

Разочаран сам растужен, моја садашња представа о ЈНА, о војсци и држави, у поређењу са оном пре доласка је много другачија, нажалост ово је било време рушење мојих идеала о овоме друштву и држави.

Очекивао сам да максимално одужим свој патриотски дуг према домовини, да будем добар војник, а уствари сам увиђао да је мој боравак у војсци био претворен у незаконите и деструктивне поступке.

Мене не боле толико нанете ми штете, него то што су повређени мој понос, моја патриотска осећања. На служење војног рока сам дошао поносан што треба да одужим свој патриотски дуг, а уместо коректног односа доживео сам шиканирања.

Зар се тако поступа са младим човеком који је дошао у ЈНА поносан, са радошћу и надом, да брани своју вољену домовину ако затреба?

Нарочито ми се урезало врло болно у сећање како ме је водник Б.В. извео пред вод и наредио војницима да сви упере у мене пушчане цеви?. Тако су према мојима усташе поступале у Другом светском рату. Како су војне власти дозволиле да овакво понашање прође непримећено и некажњено, како су то толерисали особи која очигледно нема усађене исправне критеријуме, која је острашћена и загађена мржњом?

Имам утисак да је овај водник уображен и умишља да је свезналица, и да се олако грлом у јагоде упетљао за време војне службе у њему недовољно познате политичке игре и манипулације и натицања међу клановима у ЈНА.

Видех за ово време ароганцију официра, неравноправност војника у зависности од политичке моћи родитеља, видео сам добијање станова официра преко реда, непотизам, земљаштва, ступидну ароганцију и осиноост незналица, напредовања не по знању, него по другим критеријумима.

Није ми јасно како официри, патриоти, како себе замишљају, а овамо забрањују православну веру, прогоне вернике, гуше осећања српског народа и

забрањују његову историју и светковине? Нешто је ту потпуно контрадикторно и чудно? Нешто не иде?

Они лоше размишљају. Или једноставно извршавају нечија извитоперена наређења?

Они, неки наводни Русофили, противници Запада, неки наводни Словенофили, а тако се понашају у војсци, слабе је и руше!

Био сам згранут њиховим лошим проценама и површношћу. Па то је крајња наивност, откуд таква негативна селекција официра!

Ипак има доста и оних моралних и квалификованих официра, али су застрашени, не смеју да критикују негативне појаве. Како и не би били застрашени, па и сам сам видео како су прошли официри из "инфаркташке собе" који су усудили да критикују? Они су прогањани и унесрећени, као такви показивани да сви виде, да њиховим примером застраше, да нико не сме да критикује?

Шта чинити?

Закључујем да је војска захваћена вирусом политичке параноје и неоправданих сумњи чења поштених војника и официра.

Безакоње сам увиђао повремено и раније око себе и ван војске, али нисам директно сам тако нешто доживљавао. Сада ми се то десило, сит гладног не разуме, тек када се теби нешто деси, када сам то осетиш на својој кожи, онда ћеш то схватити.

Али ово треба да се деси многим, па да се освесте!

Тачно, али сам видео оне који су као и ја трпели дискриминацију у војсци, одоше кућама сретни, све позаборављаше. Као да ништа није било.

Уместо да запамте, и да се одупру.

Задатак интелектуалца је да то не заборави, да обзнани, да буде свестан, да разуме.

Нажалост, скоро нико од мојих сапатника у војсци није ни схватао шта се са њим дешавало, са неким сам разговарао о томе. Смејали би се пресретни што иду кући, певају и веселе се док одлазе, ама као да баш ништа није ни било?.

Опседнут сам размишљањима, па многи од њих и не схватају, не знају шта се са њима дешавало?. Како ће се онда ова скривена репресија препознати када саме жртве то не увиђају?. Једноме војнику сам на то указао, он се скоро обрецну на мене:” Параноја, није ми било ништа, буди Хришћанин, опрости им”.

Превара је опасна. Невиност без заштите, пир лоших процена.

Како се онда борити када саме жртве не схватају шта се са њима дешава?.

Сада када сам доживео све ово на својој кожи, почех да се присећам прича сродника, познаника, њихових жалби да су били прогањани? У шта нисам нарочито веровао, нарочито последњих година, веровао сам да је тога било одмах после Другог светског рата, мислио сам да је тога сада много мање.

Почех да преиспитујем моје ставове по овом питању? Они су ипак били исправни, незаконитих поступака и политичких прогона има и дан данас, закључих.

Ово што се мени дешавало скоро годину дана у Краљеву није била званична казна. Не, ја сам званично био на служби војног рока у ЈНА.

Али сам трпео прогоне без оптужнице, без званичне пресуде.

Сада има много мање него раније осуда на затворску казну по политичкој основи, скоро да последњих година нисам ни чуо за тако нешто.

Доживљавајући све ово што описујем, препознах за ову годину дана да постоје казне без затвора, да има

шиканирања, знам још неке војнике којима се слично десило као и мени.

Па ја сам овде био годину дана на врсти робије, званично сам био на служењу војног рока, а незванично сам био годину дана жртва свакојаким незаконитих поступака, а враћам се кући као да није било ништа.

Погледах Војничку књижицу, у њој пише: "Примеран војник у сваком погледу, одлично владање".

Зар је могуће да то пише?. Како је могуће такво лицемерје? То је обмана, превара, шта су ми све чинили, а овамо написали да сам примеран војник. Желе да укрију своја зла дела према мени?. Каква подмуклост!

Да ја не претерујем? Не, дуготрајно лишавање сна руши здравље, а ја сам био више месеци на перманентној ноћној стражи, противно Закону о војној служби.

Зашто су ми то чинили?

Можда да тако утерају страх и покорност?.

Али то је претерано, руше виталност, здравље, сакате личност? Уместо да излазим из војске ојачан духовно и физички, враћам се кући изнурен органски, крајње натегнутих нерава, претворен у незадовољника и бунтовника.

Можда се не ради о злој намери, можда војне власти овако чинећи желе да челиче војнике будуће бранитеље отаџбине? Уколико је то посреди, онда чине супротно. Јер тако сакате органско и душевно здравље војника. Овде се праве велики пропусти.

Зашто? Да ли је на делу недораслост?

Можда они намерно сакате младе личност, праве им болне ожиљке на души, да их тако касније држе у покорности? Можда су ми намерно казали за карактеристику из генералштаба ЈНА у Београду да ме претворе у незадовољника или бунтовника?

А зашто би им ја требао као бунтовник?

Воде се мутне игре, повремено бих се дубоко забринуо за будућност. Али, резонујем да ту ништа не могу учинити, најбоље је да се окрећем будућности, да храбро гледам у оно што долази, да сва ова болна искуства заборавим.

Вероватно ће будућност бити лепша?

Чини ми се да поредак интензивира сумњичења и репресију?

Зашто је прикрива?

Да би тако прикрио своју тиранску природу, лажно се представљао у свету као модел демократије, пре свега код Несврстаних,.

Нејасна је све присутнија параноја? Зар тиме не уносу наред и пометњу у земљи?

Тргнух се, па ја постајем параноичан, изађоше ми пред очисти старији сродници који су се жалили на прогоне, или говорили презриво: "Комуњаре". Изгледали су ми као немоћни, занесењаци?. Зар и ја да будем такав бедник, слабић?. Па то је понижавајуће.

Али зашто мени то чине, па ја нисам никакав непријатељ? Да су ми понудили, постао бих члан Партије?. У најмању руку, да су ми казали у чему је моја грешка, шта ја то чиним што се њима не свиђа, ја бих то одмах исправио?

Овде се дешавају нејасне и чудне ствари?. Људе непотребно киње. Да ли ћу ја ипак после свега овога кренути путем политичког бунтовника? Имам право да то будем, али шта могу учинити? То би био незахвалан и стерилан посао исправљања "кривих Дрина"? Али у исто време у мени расте оправдан гнев према неправдама и огорчење незаконитим поступцима у ЈНА.

Зар је могуће да је ово друштво такво? Свако сазнање произилази из сумње, а завршава се у веровању, тако мисли Марло.

Ипак сам био склон на крају, да то све заборавим, и да све то видим као једну мучну, пролазну епизоду у животу. Једноставно, десило се, биће боље у будућности, ово ми је поука да размишљам и пазим на своје будуће понашање. Да не изазовем неке нове сличне поступке власти према мени.

Ипак сумња остаје. Нешто у овој земљи није у реду?. Нешто је труло у земљи Данској?

Долазио сам на железничку станицу у Краљеву, као да лебдим, не могу да верујем да улазим у воз, све стрепим да ме поново не зауставе и врате у касарну. Ставих војнички кофер на место за пртљаг, упутих се у вагон бифе док воз јури, пејзажи муњевито промичу, пролећу драге слике Србије коју знам.

Путовање је као екстаза, нисам такорећи ни трепнуо, воз је јурио кроз Топчидер, кроз драга предграђа Београда. Упркос среће осећам благ умор, годину дана недовољног сна, погледах се у огледалу, видех теме, мало се проредила коса. Одзвањавају ми у ушима речи љубоморног капетана МП васпитања Н: "Румени, треба тебе стално на ноћну стражу, да будеш блед". Шта њему смета моја румена свежа боја, моја бујна коса? Наводно због политичког неповерења, а на делу је вулгарна љубомора.

Тешко ли се нама, ко нам кроји капу, они су истинске психопате.

Знао сам да ће то проћи врло брзо, само да се испавам неколико дана. Вратиће ми се румена и свежа боја лица.

Открио сам једну врло значајну личну особину, непоправљиви сам оптимиста, никад не клонем, ни у најтежим моментима. Када је све црно и изгледа безнадежно, упињем се да кроз тмурне облаке тражим зраке сунца, и наћем их увек, сунце увек засија и одагна таму.

Београд, 1.12.1964. године МИНИСТАРСТВУ НАРОДНЕ
ОДБРАНЕ

На служби војне обавезе у ЈНА сам боравио од 29.11.1963. до 10.10.1964. године у Краљеву. Потичем из патриотске српске породице, за време Другог светског рата усташе су убиле двадесетак блиских сродника моје мајке, а неколико сродника је изгубило животе за време Првог светског рата на Солунском фронту, или пак од стране Аустроугара. Моји преци су одувек били познати као борци за слободу. Али су увек поштовали права других народа и вера.

Ово предочавам да бих вас обавестио да сам за време служења војног рока у Краљеву био изложен дискриминацији и прогонима са образложењем да сам “српски националиста” “верник”, либералног схватања “западњак” и слично. Овакве оптужбе су нетачне.

Прогони су се састојали у дисциплинским кажњавањима без повода са моје стране, осудама на боравак у затвору касарне, присиљавањима да обављам најтеже и понижавајуће радове, дискриминаторским поступцима у свакодневном животу у касарни, после обављања обуке од три и по месеца у Рибници у Краљеву сам пребачен на Аеродром Краљево, где сам врло често био на ноћној стражи противно Закону о војној обавези, а преко дана сам морао да обављам уморан и неиспаван тешке физичке послове. Официри морално-политичког васпитања и војне безбедности су ме често испитивали и вршили притиске нада мном оптужујући ме да мрзим Албанце и Муслимане, што је најобичнија измишљотина. Они су против мене систематски подстицали војнике Албанце, који су ме по неколико њих нападали. Био сам осуђиван без основа на казну затвора од неколико дана у касарни. Дошло је до поремећаја здравља која су се огледала у појави несанице, замору, нервној напетости, астенији, а војна

медицинска служба је одбила да ми пружи адекватну медицинску заштиту.

Одговорни за овакве репресивне мере према мени за које нисам дао повода и не постоји правни основ су капетани као и командир гарнизона Они су ми казали да је дошло упутство из Београда (Генералштаб, Немањина улица). Захтевам од вас да се спроведе истрага и установи зашто сам био прогањан за време служења војне обавезе и ко је дао за то наредбу, да кривци буду санкционисани, да ми се омогући медицинска нега јер ми је здравље од тада уздрмано, пре тога сам био потпуно здрав и бавио се спортом.

У нади да ћу добити ваш одговор. У Београду, 01.12.1964. године.

Томислав Крсмановић, економиста, Карађорђева 50, Београд.

35. Повратак у Београд, војна обавеза завршена

Октобра 1964. године су одржане Летње олимпијске игре у Токију.

Трка између САД и СССР-а се наставља и на пољу спорта, САД су на Летњим олимпијским играма у Токију постигле нешто боље резултате од СССР-а. Југославија је освојила пет медаља, две златне (гимнастичар Мирослав Церар и рвач Бранислав Симић - кога лично познајем, напомена аутора), једну сребрену (ватерполо), и две бронзане (Мирослав Церар, и рвач Бранислав Мартиновић - кога такође лично познајем, напомена аутора).

Кина је обавила прву атомску пробу.

У Совјетском Савезу се дешава значајна промена, смењују Хрушчова, кажу да се наводно није довољно репрезентативно понашао скидајући увређен демонстративно ципелу у ОУН. На његово место долазе Брежњев и Косигин.

36. Прво запослење (1964)

Пријавио сам се 20. новембра 1964. године Бироу за запошљавање у Београду.

Враћајући се данас на улазу у стан, мама хоће да ми каже нешто важно: "Звали из Бироа, да се јавиш ОДМАХ у предузеће Семе, Експорт-Импорт, Адмирала Гепрата број 10, нуде ти запослење".

Зар тако брзо? То је пријатно изненађење. Као да је нека невидљива рука све подмазала, одмах ми нуде посао. Родитељи су се обрадовали, као да су огрејани дуго очекиваном светлошћу благонаклоности данашњице, која стиже са неке далеке звезде из свемира.

Тата као да се нечега нагло досети, радосно узвикну ударајући се енергично руком по колену: "Па тамо ради мој колега Чанчаревић, он је комерцијални директор, он је отуда од Мокре Горе. Обавезно му се јави када тамо дођеш."

Отац и ја кретосмо брзо до зграде предузећа "Семе" у суседној улици Адмирала Гепрата бр.10, он се задихао, побледе и умори се. Гледа озарено у мене, даје му снагу мој полет. Његов стари пријатељ и колега Чанчаревић шири руке и грли се са оцем, радостан је, он је висок и кошчат црномањаст човек, али већ оседео, међу њима се осећа велика блискост, само трепери поверење и пријатељство. Осећам се подржаван и охрабриван јер ме је директор Чанчаревић од почетка сусрета посматрао са нескривеним симпатијама.

Ваљда ће почети сада најзад према мени да се односе како треба?.

Растужују ме вршњаци мога оца, делују такорећи на искрају?. Татин пријатељ рече да ме примају на радно место "референт за план и анализу". "Само ти крени, труди се, ради, све ће касније да узнапредује, доћи сутра на посао, све ћу ти објаснити", посаветова ме он.

“Растеже када говори”, рекох тати. “Он је од Мокре Горе”, драги су и оцу и мени, људи из тих наших западних крајева.

Прерачунавам се, плата је солидна. Нема више беспарице.

У кући завлада дискретна радост. Један син је отишао ван земље, свој је човек, сада се осамостаљује и други. Биће свима лакше.

Запослење ми враћа дубоко пољуљано поверење у ово друштво. Склон сам да све оно лоше што ми се дешавало у војсци дефинитивно и заувек заборавим. Сада када сам добио посао који ми се свиђа, сам склон да преиспитујем моја болна искуства из службе војног рока ЈНА, да их видим на другачији начин, помишљам да све то заборавим?.

У пространој канцеларији високог плафона предузећа СЕМЕ сам са неколико службеника и службеница, то су махом средовечне особе. Сви су они према мени предусретљиви и љубазни. Задаци мога радног места се своде на књиговодствене прорачуне трошкова, дохотка, на прављење статистика, слажем се да то треба радити, и то чиним савесно.

Али план и анализу видим много шире, као нешто што није само сувопарно књиговодство, него пре свега креативно, треба да се бави унапређењем пословања предузећа, ширењем асортимана услуга и производа, повећањем ефикасности пословања, да предлаже иновације, да унапреди организацију? Управо сам прочитао да то и пише у систематизацији и у опису задатака мога радног места.

Овакав опис задатака мога радног места је за мене врло значајан, јер ми даје широке могућности за испољавање моје личне иницијативе. Али да ли ће ме руководиоци ограничавати само на стриктне задатке плана и анализе?.

Уколико би се то десило, то би било спутавање мојих креативних потенцијала и амбиција? Јер ја не желим да будем обичан службеник утонуо у монотоне књиговодствене прорачуне трошкова и дохотка, мој циљ је превасходно да унапредим пословање “Семе́на”, да се предузеће снажније развије, да доживи експанзију. Осећам снагу и самопоуздање, као да ме охрабрује унутрашњи глас који ми каже: Ти то можеш!

Удубио бих се у пословна акта пажљиво проучивши организациону шему и показатеље пословања, унапред видим будуће правце мојих акција на развоју овога предузећа. А могућности побољшања које сам открио су бројне и значајне.

Као да добих крила.

Повремено се јави зла слутња, она стара потмула зебња која ме прати као она злослутна дама Баба Рога, да опет нешто не почне лоше?.

Ако се то почне да понавља као раније, напустићу “Семе́”, и отићи што пре у Брисел код брата, оваквим планом успевам да победим зебњу и песимизам, постадох још борбенији и уверенији у своју победу. Моја жеља да одем у Брисел је врло јака, дубинска, она тиња у мени, нагони ме да стално размишљам о Белгији, о блиставој каријери коју могу тамо остварити, уместо ове сиве колотечине у Београду?

Радне, за мене прозаичне задатке отаљавам, радим савесно, али мене привлачи да унапредим предузеће?.

Да ли сам ја неприземљен, или нескроман? Као да у “Семе́ну” нема стручних и способних људи, као да они то не знају, запитам се понекада?.

Нажалост, ја сам увидео зачуђен да нико сем мене нема такав иновативан приступ пословању фирме.

Повремено сам се запиткивао, зашто само ја то видим? Да ли сам ја заиста тако mudar и стручан, стручнији од других?

Или је нешто друго у питању?

Да ли је у питању једноставно, рутина тих људи, њихове деценијске бирократске навике, отаљавања радних задатака и бирократски приступ пословности? Или су једноставно незаинтересовани да се потруде, зашто би то чинили када им је плата увек иста, чини ми се да је највише посреди то што немају мотива, нису довољно стимулисани?

Запазио сам да постоје две врсте запослених у "Семену". Они који сачињавају руководећи кадар су врло амбициозни и пуни елана, а они остали су опуштени, раде коректно своје задатке, али без жара, чини ми се да се не претржу од рада, него тек толико да добију плату.

Осетио сам неумушту поделу на чланове Партије и на непартијце, ови први су били више уважавани и полетнији. Скоро сви руководиоци су били чланови Партије, али татин пријатељ Чанчаревић, комерцијални директор, то није био.

Чим бих завршио обавезне свакодневне књиговодствене задатке, изналазио бих слободног времена и прилика да проучавам шта ради "Семе", које су његове организационе јединице, какав је асортиман производа и услуга, структура прихода, зараде?.

Проучавао сам поново књигу професора Куколече "Економика и организација пословања" тражећи одговоре на моје дилеме, сазнајем за научне дисциплине маркетинг и пропаганду, сетих се библиотеке Америчке читаонице, тамо сам видео књиге које се управо баве тиме КАКО УНАПРЕДИТИ ПОСЛОВАЊЕ?

Нестрпљив сам да почнем да примењујем нова сазнања у "Семену". помињана теорија ИМИЦА (Brand image) што сам сазнао из брошуре у Америчкој читаоници ми изгледа неприменљива у "Семену", јер има далеко више приоритета које прво треба поправити.

Како да овде применим маркетинг и менаџмент? Па ово су дисциплине које су у повоју и у западном свету, поготову код нас.

“Семе” има три продавнице семене робе у Београду, највећа је у Балканској улици, на одличном је месту. Анализирам њено пословање: продаја по квадратном метру је мала, има неадекватан асортиман, излог је прашњав, скоро и да нема пропаганде, нема проспекта, имам замерке на политику цена, кредитну политику, радно време, обученост и љубазност особља, нестимулативно награђивање. Семе има у Београду још две продавнице, она у Каменичкој улици је мала, исте замерке имам и за продавницу код Каленића пијаце.

Обилазио бих ове продавнице када завршим досадне стерилне књиговодствене анализе. Јавио бих се пословођи, он би ме погледао знатижељно. Дошао сам до закључка да има кооперативних пословођа, али неки су били сумњичави, или џангризави. Распитивали су се, један је сазнао да ја то радим самоиницијативно, пиљио је у мене подозрево?.

Тешко је мењати људе и њихове деценијске устаљене навике, имају мале плате, не раде по учинку, што да се претржу од нових додатних задатака?.

А ја сам полетан јер сам млад, они то нису, желим да се докажем, код њих нема тих мотива. Трудим се да их разумем, долазим до новог сазнања - пословање, па то је рад са људима, треба знати психологију, треба их разумети!

Нарочито је значајна за мене словеначка продавница СЕМЕНАРНА у строгом центру Београда у Призренској улици преко пута Хотела “Балкан”, у свему је далеко испред наших продавница. Па Словенија, тамо је близу Запад, зачас скокну колима до Италије и Аустрије, покупе иновације, и то примене код себе, отуда су они пословнији, оријентишу се више на менаџмент,

и маркетинг. Долазио бих у продавницу Семенарне као купац који тражи робу, а из прикрајка снимао, анализирам простор, рафове, асортиман, цене, излог, понашање продавца, сазнајем њихово радно време.

Одмах се вратих у канцеларију, средих и проучих прикупљене податке. Поредим са нашим продавницама. Они су у свему бољи. Сазнајем да “Семенарна” отвара нове продавнице широм Србије. И треба, немам ништа против, али зашто да и “Семе” нема модерне продавнице, зашто “Семе” не отвара нове продајне пунктове широм Србије? Зашто да се не шири на Босну, Хрватску, Словенију?

Ми треба да отворимо више продавница у Србији и Војводини, долазе људи из унутрашњости у Београд, крпају се по возовима и аутобусима, уместо да близу њих отворимо наше продајне пунктове?

Комерцијални директор Чанчаревић јавно рече пред службеницима у мојој канцеларији:” Томо је потпуно у праву.”

Други директори су ћутали.

Запрепастих се када сам сазнао, да није обављена никад, од било кога, било каква компаративна анализа наших продавница и продавница “Семенарне” из Љубљане.

Новине пишу на велико о економској реформи. Она заговара ефикасније привређивање, оријентацију на тржиште.

То је за мене додатна значајна стимулација. Уједно се наговештава либерализација путовања Југословена ван земље.

Ојужило још више, закључујем.

Дакле, предложио сам руководиоцима конкретне мере за унапређење пословања наших продавница у Београду, указујући да постоје значајне унутрашње резерве, неостварени потенцијали, нарочито истичем

да треба да анализирамо продавницу “Семенарне”, да модернизујемо наше продавнице по угледу на ову продавницу, те да ће онда порастити значајно промет и доходак. Нарочито предлажем да се отварају наше нове продавнице широм земље, јер тамо недостају, тако ћемо остварити значајне зараде? Предлажем да наши службеници из Извоза-Увоза када путују у Аустрију или Трст, тамо сниме сличне продавнице. Сазнао сам да службеници из извозног одељења путују ван земље, али да никад никоме од њих није пало ни на крај памети да се тиме позабави.

Проучавајући ове аспекте пословања “Семена”, често сам размишљао младалачки усхићен, колико је економска наука слабо унапредовала, па ја нигде не видех да овако неко анализира пословање предузећа као ја?.

Чини ми се да откривам нове законитости? Да ли негде има неки уџбеник где се може јасно видети како се анализирају тржиште, пословање, организација, како унапредити “Семе”? Изгледа да тога нема?

Тек после неколико месеци проучавања уџбеника Економског факултета и књига које сам позајмљивао у Америчкој читаоници у Кнез Михајловој улици, сазнао сам за програм и садржину дисциплина које се зову маркетинг, истраживање тржишта, пропаганда, менаџмент.

Сам се запитах, колико сам био неупућен, па ја сам све то сазнавао по први пут из личног искуства? А то се све зна од много раније, јасно пише у уџбеницима. Читајући временом стручне књиге узбуђен сам увидео, да то што сам ја замишљао да је непознато, што сам умишљао да сам открио, није ништа ново, то се све зна, па ја уствари долазим до тих сазнања својим личним трудом и искуствима, уместо да то сазнам из књига,

па то је се све искристалисало кроз векове људске цивилизације?.

Па зашто да губим много времена, боље је да то сазнам из уџбеника маркетинга и менаџмента?. А да онда применим у пракси. Уместо да до тих познатих сазнања написаних јасно у књигама, долазим кроз мукотрпни лични труд?

Уствари, ја почињем да схватам суштину: ОБРАЗОВАЊЕ!.

На мом канцеларијском столу стоје поређани уџбеници на нашем и на енглеском језику. Размишљам све више о путевима и методама како да се унапреди пословање и организација и тржишни наступ "Семена"?.. Откривам по мени фасцинантне могућности..

Задовољан сам, охрабрује ме директор Чанчаревић, потпуно се слаже са мојим виђењима: "Само знај, овде ти је устајала колотечина", рече тужно. "Води рачуна о директорима, да им не станеш на жуљ, не воле они да их било ко учи, поготову не приправник".

Анализирао сам рад наших стоваришта у Земуну и Макишу, асортиман наших производа, активности извоза-увоза, дајем предлог мера унапређења

Сви су ме осматрали са знатижељом, или са симпатијама, било је често неразумевање, установио сам да постоји јаз генерација.

Неки нису били никако задовољни, гледали су ме сумњичаво и нерасположено испод ока. Млади имају огромну енергију, жељу за доказивањем, амбиције, желе да све одмах буде боље.

Старији су то давно истутњали, изморили се, све то позаборављали, не могу да разумеју младе.

У "Семену" почињу да ме све више виде као неку врсту реформатора. Неки ме процењују као стерилни ентузијаста, или чак и млади фантаста, други кажу – његови предлози су приземљени?

Стичем неколико искрених подржавалаца.

Али се према мени профилишу ставови појединих руководиоца "Семена", којима се то што ја чиним никако не свиђа.

Деценијска учмалост "Семена" се заталасала, чак више од тога, духови су се узнемирили.

Правник у предузећу је вршњак мог оца, сувоњав црномањаст човек, прави отац породице, брижан и разуман, пази на сваку реч коју изговори. Стекао сам у њему искреног пријатеља. Он ме је посматрао са великим симпатијама, али није схватао откуд мени такав реформаторски дух, он то чак доживљава као моју велику политичку храброст:" Па ти устајеш против уврежених навика овога друштва, то су за њих капиталистичка начела која ти предлажеш, могу те прогласити да хоћеш да рехабилитујеш капитализам у Југославији?"

Посматрао ме је проницљиво, врло је mudar и лукав:" Сада се у земљи уводи економска реформа, води се борба мишљења и струја, можда то иде теби на руку?". Назрех у његовим лукавим очима помисао, да ме можда неко врло моћан штити, или потајно подржава у тој борби новог, модерног, и старог окошталог?

"Буди опрезан са конкурентским фирмама из братских република, могу те прогласити за српског националисту!"

Жабокречина је уморена. Неки руководиоци ме све отвореније гледају у пролазу, стављајући ми њиховим намрштеним погледима да су због нечега незадовољни.

Осетио бих повремено дрхтаву зебњу. Да не царам несмотрено у осињак?

Старији колега Милија је из једног села ка Обреновцу, понесе једну мању вагу из канцеларија у камионет, ја узех од њега, тешка је за њега. Он се нагло сави, побледе. Умре изненада преда мном.

Читам књигу на енглеском о менаџменту, нађох израз “Млади вук”, назив у менаџменту за младе кадрове пуне снаге и полета. Можда су сурови, немилосрдни у својој младалачкој запенушаности амбиција?.

Није ме обесхрабрило што сам помало тужан схватио да старије колеге не верују да ћу добити иоле подршку генералног директора и његових сарадника. Сваки дан у фирми просто лебди у ваздуху устајала бирократска окошталост, види се у изразима лица и поступцима руководиоца, као устајао ваздух притиска отпорност на промене, свугде паучина учмалости и, жабокречина, паучина осиноности самоуправних директора прекрила канцеларије од плафона до пода.. Људи долазе на радно место само да отаљају своје радне задатке. Једноставно, имају мале плате, немају мотив.

У мени би се повремено јављала несигурност, коју ипак успевам да енергично сузбијам? Откуд мени оваква самоувереност, па ја сам био лош ђак? Да, али пре тога најбољи ђак?

Да ја нисам неприземљен, да ми нису диплома и пажња у “Семену” ударили у главу? Морам себи доказати да ја нисам фантаста, стерилни ентузијаста, него да могу снажно унапредити ово предузеће?.

Дискутујући са кадровима упознавао сам их са мојим сазнањем да је у неким предузећима заведено награђивање према раду. “А шта ако шеф продавнице заради више од директора?”, пита ме директор Чанчаревић.”

“Треба подесити стимулације тако да добијају више они који боље раде, у зависности од успешности у остваривању радних задатака”, објашњавам.

“Овде постоји страх од богаћења, раслојавања, тихе инфилтрације капитализма”, објашњава ми директор Чанчаревић. “То што радиш је врло деликатно”.

Своју изузетну мотивисаност доживљавам као младалачки полет, нагомилану енергију, жељу за доказивањем, као амбиције младог човека. Па "млади вуци" су пуни снаге и амбиција. Тачно, али они су корисни за друштво, вуку све напред, не само себе.

Али овде не цене младе, иновацију и креативност.

Атује кључекономске реформе. Директор Чанчаревић ме опет охрабрује, али ми дискретно ставља до знања да у "Семену" постоји група моћника, који желе да само они буду заслужни, а не други. Сагао главу, гледа преда се тмурно: "Има суревњивости, буди опрезан, неки почињу да ти раде о глави?"

Исто ми је казао поменути правник, вршњак оца и Чанчаревића. Пун разума, гледао ме је благонаклоно, али са дозом упозорења: "Са њима је врло тешко изаћи на крај, то је много сложеније, не могу да ти објашњавам?"

Не схватам, које су то снаге којима смета прогрес, коме смета зашто да се "Семе" модернизује и унапреди, шта им смета да имамо већи обим промета и дохотка?

Осећам се тек сада исти онакав какав сам био до 1949 године, успешан, сви почињу да ме цене, и да ме уважавају. То је диван осећај. Осећам да се дешава брза промена мога идентитета, моје представе о себи. Постајем онај стари. Не обесхрабрују ме они који ме све гласније оспоравају, почињу да ме упозоравају да се тога манем. Њихова суревњивост ме још више охрабри, ја вредим, "за добрим коњем се диже прашина".

Не сматрам себе за уображеног, или сујетног, али истинске вредности ипак на крају победе, то је мој закључак. Морам до краја остварити мој пројекат. "Срамота је хитнути се, а не досегнути се", каже народна мудрост.

Дође по мене секретарица генералног директора, каже ми суво да се одмах јавим директору.

“Има времена за твоје реформаторске експерименте, засада ради само оно што ти се да као задатак”, као да ми се суревњиво подсмехну.

Изађох из његове канцеларије растужен. Постајем по први пут стварно забринут. Свестан сам да се не могу ограничити само на монотоне књиговодствене некреативне задатке, и да ћу из потаје наставити мере за унапређење “Семена”. Али шта ако директор сазна, ако се наљути, ако ме казни?

Коме то смета? Зашто?

Лежем касно, устајем прилично рано. Имам чврст сан, али повремено има благе несанице. То је очигледно последица ноћне страже у војсци. Доводи ме до беса сазнања да последњих година пре војске нисам имао оваквих повремених проблема са сном, сада их имам понекада због непримерених поступака војних власти према мени.

Мене почињу неки партијски активисти у “Семену” да провоцирају, пребацују ми дискретно у необавезним разговорима неки наводни западни приступ пословању. Чанчаревић није члан партије, али је ипак комерцијални директор, кажем му то, он ми саветује да се учланим у Партију: “Лакше ћеш се изборити за твоје идеје”. Али стално упиљио тужно у неку тачку пред собом. Налазио бих у његовом тужном оку безнадежност, бесциљност мојих подухвата у фирми.?

Обраћао сам се секретару Партијске организације, средовечном бирократи типичног израза лица, желим да присуствујем њиховим састанцима. Родитељи ми такође кажу да постанем члан Партије, ако ми то омогућава боље напредовање?.

Установих убрзо да су састанци партијске ћелије сувопарне дискусије, као неко читање псалама у неком средњевековном језуитском манастиру, анализирали су мисли друга Кардеља, декламовали трактате о

самоуправљању. Предлажем им да на дневни ред ставимо и поједине животне теме, како унапредити ефикасност пословања?. То њих ни мало не интересује.

Чему губити време на досадним састанцима, има толико изазова, време је драгоцено.

Однос руководиоца "Семена" према мени се није изменио после мојих присуствовања партијским састанцима, што сам ја очекивао. Напротив, незаинтересованост за моје предлоге се полако претварала у одбојност, са тенденцијом тихог бојкота.

Временом, због недостатка интереса руководиоца "Семена", моја жеља да постанем члан Партије је временом спонтано усахла.

Радио сам савесно задатке из описа радног места, претпостављени су били задовољни, али су ми сада моји директни шефови, по угледу на директора, јасно казали да се строго држим описа задатака радног места, прецизно су ми саопштили да само то радим и ништа друго.

То је за мене било неприхватљиво. Наставих самоиницијативно поменуће пословне анализе, често ван радног времена код куће.

Дођох један дан ујутро на посао, узрујах се, нема мога стола. Једна колегиница се намрштила, забринута ми показа руком на мој сто у ходнику, видех документа и књиге набацани на гомилу. Нема ни столице.

Одох код Шефа Службе, потом код директора. Директор каже да је заузет.

Некако ми дадоше столицу. Сви запослени су ме цело време гледали чудно што седим у ходнику. Стидим се због тога, осећам се понижен.

Ово схватам као сигнал да треба да напустим фирму.

Међутим, комерцијални директор Чанчаревић ми пружа отворену снажну подршку, каже на скупу запослених да треба прихватити моје предлоге

унапређења пословања продавница, и отворати нове (Напомена аутора: по повратку из Белгије након шест година, 1971. године, у "Семену" су ми рекли да је у међувремену отворено још петнаестак нових продавница, да су нешто касније ипак усвојили мој предлог, да су многи казали да сам ја био у праву).

Чинило ми се да се у "Семену" ствара тиха тензија, да настаје подела, једни су за моје идеје, други их не одобравају.

Генерални директор ме срене у ходнику, рече љутито: "Иди код брата у Белгију, ми сада имамо довољно економиста, ко плеве, ето ти".

Чух за мном шапат зловољног чикице, загриженог партијца: "Залаже се за западну економију, он је либерал, техноменаџер, следи пример Словеније.

Други просикта: "Мани га се, потуљени српски националиста".

Дакле, исте тезе као и у Краљеву: да сам либерал, западњак и националиста. Испада да зато што желим да "Семе" послује боље, да сам либерал који се залаже за западни капиталистички тржишни модел? Сада у "Семену" испадом српски националиста јер желим да београдско "Семе" буде боље од "Семенарне" из братске републике Словеније. Какве су то бесмислице, зар је могуће да тако многи политичари резонују? Руља је поводљива.

Почео сам све озбиљније да размишљаам да поднесем отказ, да идем за Белгију.

Јаз генерација, да то је по среди?

Руководиоци Југославије се понашају ирационално. Желе да конзервирају у бесконачност бирократску окошталост, а отворили су границе, отворили су се широко западним утицајима? Ово двоје не иде никако заједно, отвореност страним утицајима, буди њихову

свест, обogaћује их новим сазнањима, увиђају да овде нешто шкрипи, неминовно води у отпор грађана ?

Шта ће из свега овога произаћи?

Хладног зимског дана баш док сам пролазио поред продавнице “Оптика” на Теразијама, преко пута Палате Албанија, сетих се да сам баш на том месту пре неколико година срео фудбалере Манчестер Јунајтеда, пред њихов повратак у Енглеску, када се њихов авион срушио у Немачкој.

Неколико школских другова и познаника су већ напустили земљу, или се за то спремају. Наша земља је богата, а наши људи морају да се исељавају. Школска другарица Јелена Милетић, свршени студент енглеског језика коју сам недавно срео, каже да одлази за САД. ”Да прођем као мој покојни отац инжењер, нипошто, отераше га превремено у гроб?”. Нисам хтео да је испитујем зашто, како, и ко је отерао њеног оца у смрт. Знам зашто мене изгоне из земље. То ми је довољно.

ДИРЕКТОРУ ПРЕДУЗЕЋА “СЕМЕ“ Експорт-импорт
6.1.1965. год. Београд

У предузећу “Семе“ Експорт-импорт, Адмирала Гепрата број 10 у Београду сам се запослио од 20.11.1964. године на радном месту “референт за план и анализу“, после завршеног Економског факултета у Београду и одслужене војне обавезе (1963-1964 године).

Јасам до данашњих дана изложен дискриминаторским поступцима који се састоје у недавању задатака, понижавањима и малтретирањима од стране појединих руководилаца предузећа, недавању стола и столице, изолацији и различитим облицима оговарања и интригама. На овакве поступке сам Вам се већ жалио, а Ви ми нисте још одговорили?. Шеф магацина и секретар партијске организације ми је казао да постанем члан СКЈ, или ако нећу, да напустим предузеће и одем код брата у Белгију (мој брат тамо живи од 1958. године).

Захтевам од Вас поново да ми се омогући да обављам свој посао и да се на мене не врше притисци да се иселим из земље?.

Мени се у неформалним разговорима пребацује да сам “непријатељ“, али без образложења зашто сам ја “непријатељ“?. Захтевам од Вас да ми кажете у чему у моји недостаци да бих исте исправио?. Не могу да разумем зашто сам “непријатељ“ јер ја то нисам нити било ко од мојих?.

Уколико тако не поступите, поднећу неопозив отказ због одласка из земље у Белгију са датумом 1.9.1965 године.

37. Мутна времена

Март-април 1965. године. Рат звезда се наставља. Совјетски космонаут Алексеј Леонов је изашао из космичког брода у космос и прошетао се. Америка узвраћа, лансира у космос Џемини 3.

24. априла 1965. године Марко Никезић, постаје министар иностраних послова, уместо Коче Поповића. О чему се ради? Кажу да је мајка Марка Никезића Францускиња, да је он полиглота, да течно говори француски језик, “као српски”. Никезић важи за либералног политичара. А ја то исто мислим и за Кочу Поповића, видех га недавно у Кнез Михајловој улици испред излога продавнице, он је потпуно другачији од већине политичара, који су строге надмене бирократе, он пак више личи на смиреног интелектуалца.

Мутна времена. Прво афера Ђилас, па онда читам у новинама да је јуче Суд у Задру осудио Михајла Михајлована девет месеци затвора, због осуде совјетских казамата. Нејасан ми је недавни удес Крцуна Пенезића, умножавају се кадровске смене, афере, чујем жалбе незадовољника, лично сам на својој кожи осетио каква

је ЈНА. Предузећа су оптерећена политиком, уместо да буду место где се ствара национално богатство.

Обилне кише и поплаве око Дунава чије је ефекте председник Тито, упоредио са земљотресом у Скопљу 1963. године.

Од како је извршен атентат на Кенедија, ништа више није као пре тога.

Настадоше мучна времена у Америци и свету. И овде се нешто мрачно зачувава - све ми се тако чини?.

У Америци млади демонстрирају против рата у Вијетнаму, Латинском Америком одјекују бесни узвици: *Yankee go home!* Београдска омладина је под јаким утицајем западних филмова и музике, наше девојке пристигле из унутрашњости и села, почеше својим облачењем и понашањем да личе на француске филмске глумице. Неке на француске собарице. Млади се не мире, студенти по аулама шапућу о социјалним неједнакостима.

1. јула 1965. године Тито је био у посети Москви, умножавају се зближавања са Москвом. Дошло је до нових напади усташких емиграната на југословенске дипломате у Западној Немачкој.

“Мало, мало прође, па се деси нека велика несрећа”, каже мама док затвара лист “Политику”, баш је прочитала детаљан извештај о експлозији метана у руднику угља у Какњу, којом приликом је погинуло сто двадесет осам рудара.

Док читам Политику, покушавам да саставим неке делове политичке планетарне слагалице, али то иде као и увек јако тешко?. Тито био у посети СССР-у, што се овде код многих тумачи као миг Москви?. Да ли су са овом посетом у било каквој вези терористички напади усташких емиграната на југословенске дипломате у Западној Немачкој? Како је се срушио недавно совјетски авион који удари у Авалу, изгибе неколико совјетских

генерала? Осудише Ђиласа због критике СССР-а, и Михајлова што је критикова совјетске гулаге?

Значи наводно зближавање са СССР-ом, а овамо Југославија преживљава захваљујући западној помоћи и западним кредитима?

Осећам се загубљен у лавиринту контрадикција и нелогичности. Тата ми каже на то:” Не размишљај о политици, никад нећеш разумети, они су то намерно замутили, да обичан свет не разуме о чему се ради”.

Сам себи заличим на јунака Добричаниновог позоришног комада ЗАЈЕДНИЧКИ СТАН, који сам недавно гледао у Позоришту на Теразијама. Дешава се у заједничком стану, ко шта ради, отац породице крајње острашћено решава укрштене речи, из дана у дан, из недеље у недељу, из године у годину, ништа не види око себе, а никад да разреши енигме?. Жена га дограби љутито:” Слушај бре ти човече, док ти разрешаваш ти твоји некрштени речи, ћерка ти се удаде за подстанара”

”Не може ова земља ”и јаре и паре”, отворила сва своја врата страним утицајима, а хоће да конзервира бирократску учмалост. Ако се отвори страним утицајима, онда ће се народ оствестити, пре свега студенти, настаће свеопште незадовољство и тиха побуна?”, излаже своје виђење групици окупљених студената Илија Мољковић у аули Филозофског факултета на Студентском тргу.

38. Одлазак за Брисел (септембар 1965. године)

Септембра 1965. године напустио сам Београд с намером да ћу у Бриселу, главном граду Белгије, мале али врло моћне демократске и просперитетне западне државе, радом остварити своје потенцијале и снове. Био сам убеђен да ме тамо нико ни на који начин неће ометати, као што су то мојим сродницима и мени радили у послератној комунистичкој Југославији.

Дошао сам у Брисел у потрази за Европом. Осећао сам се Европљанином, сневао сам да наша земља уђе у Европску заједницу народа. Очекивао сам да ћу као појединац који се од детињства осећа Европљанином, тако у Белгији бити и прихваћен.

39. Шта чинити? (1971)

После шест година боравка у Белгији, увидео сам да се улазак наше земље у Европску унију одлаже.

До када?

О тим дилемама сам се изјашњавао у мојим другим романима и списима..

Та потрага траје до данашњих дана

Шта чинити?

О аутору

Томислав Крсмановић је писац и борац за људска права, члан Удружења књижевника Србије, председник Покрета за заштиту људских права.

Написао је више књига, и велики број научних анализа из области маркетинга, социологије, политикологије, статистике, демографије, психо-социологије, и друго. Објављивао у бројним часописима, укључујући и књижевне, присутан у бројним зборницима и алманасима, добитник признања. За остварења у области људских права добио је више признања - Bruce Evox Memorial Award, у Копенхагену 22. марта 1999. године, од Amnesty International, London, UNESCO-Париз, Светска асоцијација психијатрије, Америчка асоцијација психијатрије.

После двадесет година мукотрпног рада објавио је аутобиографски роман САГА О ... ИЋИМА (1940-2017), са преко 9.000 страна, који је побудио интерес у земљи и свету.

Јавни посленик који је својевремено био званично проглашен за душевно неурачунљивог болесника и заточен у психијатријске азилуме у Белгији и Србији, као плод животног искуства представио је јавности модел преживљавања и опстанка Србије и оздрављења Балкана. Његова визија спаса и дебалканизације Србије има своју потпору у измени на боље односа САД према Србији. ВРЕМЕ ЋЕ ПОКАЗАТИ ДА ЛИ ЈЕ БИО У ПРАВУ.

Томислав Крсмановић, Википедија. Покрет за заштиту људских права, председник, Википедија. 064-309-5176. Books@eunet.rs. Liberty International - <https://liberty-intl.org>, представник за Србију. Архив САНУ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94

КРСМАНОВИЋ, Томислав, 1945-

Image de marque - имиџ Француске
/ Томислав Крсмановић. - Београд :
Књижевно друштво Раковица, 2024
(Земун : Биро граф). - 200 стр. ; 20 cm

Тираж 400. - О аутору: стр. 199.

ISBN 978-86-81264-25-6

COBISS.SR-ID 153792521

Професор др Љубомир Симовић, академик: *Такве скрајнуте историјске детаље досада нико није обелоданио. Роман је и несумњиве књижевне вредности.*

Маринко Арсић Ивков, писац: *Скерлић је упозоравао да историја у роману скучава слободу инвенције, а да роман изврће историју. Николај Велимировић је написао: “Сачувај ме, Боже, мемоара!” Одмах треба истаћи да је Крсмановић у великој мери успео да избегне замке које сам поменуо.*

Ксавие Колет, професор универзитета, Француска: *Високо оцењујем поетичност дечака који открива растрзаности, буне и недаће бивше Југославије. Шарм овог узбудљивог аутобиографског романа је визија човека који одраста у земљи која клизи у прогресиван терор.*